

SÁNDOR KLÁRA
A BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

SZEGED
1991

Készült a JATE BTK Altajisztikai Tanszékén
Témavezető: Dr. Róna–Tas András akadémikus

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	5
 1. RÉSZ	
FILOLÓGIAI ELEMZÉS	11
AZ EMLÉK FÖLFEDEZÉSE, ELSŐ KIADÁSA, IRODALMA	13
A NYELVEMLÉK LEÍRÁSA	16
A kéziratkötet	16
A kézirat tartalma	17
A kéziratlapok sorrendje	18
A kéziratlapok vonalazása és a sorszámozás	19
Az ünnepnapok távolságának jelölése a naptárban	20
Az egységek elválasztása az emlékből és az írás iránya	20
A 677. oldalhoz ragasztott papírcsík	21
A KÉZIRAT ÍRÓI	23
A kéziratot író kezek; a kézirat készítőinek személye	23
A kéziratban található javítások	25
A kézirat magyar olvasatai	25
A kézirat keletkezése	27
A FENNMARADT KÉZIRAT ÉS A ROVÁSBOT VISZONYA	30
A fennmaradt kézirat közvetlen forrása	30
A rovásbot és a kézirat tartalmának viszonya	31
Mennyire pontosan tükrözi a kézirat a rovásboton található alakokat?	32
Hiányok a kéziratban	33
A naptár	33
A naptáron kívüli részek	35
A ROVÁSBOT KELETKEZÉSÉNEK ILLETVE MEGTALÁLÁSÁNAK HELYE	36
A BOLOGNAI ROVÁSEMLÉK KELETKEZÉSÉNEK IDEJE	38
A Bolognai Rovásemlék datálása a szakirodalomban	38
A betűk rovásjellegének kritériuma	40
A betűhasználat kritériuma	40
A naptárban lévő ünnepek kritériuma	41
A rovásnaplár nyelvi kritériumai	41
A BOLOGNAI ROVÁSEMLÉK TARTALMA	42
A naptár	42
A rovásnaplár ünnepei	42

A rovásnaptár és más 15. század végi naptárak	43
A rovásnaptár előzményei	48
A rovásnaptár funkciója	49
A naptáron kívüli részek	49
A bibliai nevek	51
Az áthúzott szövegrészek és a kolofón	51
AZ EMLÉK ROVÁSÍRÁSOS RÉSZEINEK BETŰHASZNÁLATI JELLEMZŐI	52
Betűkészlet	52
A magánhangzók jelölése	55
A mássalhangzók jelölése	58
A ligatúrák használata	58
A B-kéz által írt részek	64
AZ EMLÉK LATIN BETŰKKEL ÍRT RÉSZEI	66
 2. RÉSZ .	
NYELVTÖRTÉNETI ELEMZÉS	71
A NAPTÁR	75
A BIBLIAI NEVEK	130
A 681. KÉZIRATLAP	137
A BOLOGNAI ROVÁSEMLÉK NYELVI JELLEMZŐI	140
A naptár	140
Bibliai nevek	142
A B-kéz által írt 17. századi bejegyzések	143
A NYELVTÖRTÉNETI VIZSGÁLAT ÖSSZEGZÉSE	144
HIVATKOZOTT MŰVEK JEGYZÉKE	146
FÜGGELÉK I (A Bolognai Rovásemlék kéziratának fénymásolata)	153
FÜGGELÉK II (A Bolognai Rovásnaptár, a Batthyány-misekönyv, a Winkler-Kódex és a Müncheni Kódex naptárának összevetése)	173
MUTATÓK	192
Az emlékből található nevek és szavak mai köznyelvi alakja	192
Az emlékből található nevek és szavak olvasata	193
A naptárban található ünnepek latin megfelelői	195

BEVEZETÉS

Dolgozatom célja annak a székely rovásírással készült emlékek filológiai és nyelvtörténeti elemzése, amelynek kéziratát Luigi Ferdinando Marsigli gróf hagyatékában őrzik Bolognában. Az emléket a szakirodalom nevezi Marsigli-féle rovásemléknek, rovásnaptárnak, Bolognai rovásbotnak, középkori bolognai emlékek. A felsorolt elnevezések közül csak az első pontos,¹ de ez kissé bonyolult, és eltér attól a névadási szokástól, ahogyan a székely-rovásírás emlékeit elnevezték. Ezek ugyanis lelőhelyükről kapták nevüket (pl. Csíkszentmihályi Felirat, Nikolsburgi Ábécé stb.). Ezt a gyakorlatot követve a szóban forgó emléket **Bolognai Rovásemléknek** nevezem.²

A Bolognai Rovásemlék kiadását és földolgozását a következő szempontok indokolják:

1. A székely rovásírás, mióta a tudósok fölfigyeltek rá, koronként különböző megítélésben és figyelemben részesült. Kézaitól kezdve - aki először tett említést a székelyek fába vésett jeleiről - a 18. század végéig leginkább csak "tudtak róla", a székelyekről készített leírásokban megemlégették, kuriózumként számon tartották. Külön ki kell azonban emelni Telegdi Jánost, aki az írás megmentésére és elterjesztésére tett kísérletet. Telegdi 1598-ban egy rovásírás-tankönyvet állított össze, amelyben az ábécé közlésén kívül kérdések és feleletek formájában tárgyalja a székely rovásírás általa ismert helyesírási szabályait. A 18-19. század fordulója körül azonban már nemcsak hivatkoznak a székelyek írására, hanem először jelenik meg egy székely rovásírásos emlék - a Csíkszentmihályi Felirat - másolata és megfejtési kísérletei. Ugyanakkor fölfedezik azt is, hogy ez a régi, hun eredetűnek vélt írás kiválóan alkalmas nemesi családokat legitimáló "ősi" iratok elkészítésére. Miután viszont az így készült "krónikák" titkait fölfedték, a kutatók bizalmatlanná kezdtek válni a székely rovásírás valódi, nem

¹ A kézirat nemcsak naptárt tartalmaz; nem a rovásbot, csak annak kéziratos másolata maradt fenn; fontos az is, hogy szövegét rovással írták, így ez nem hagyható ki az elnevezésből.

² A nagybetűs írást azért látom indokoltnak - nemcsak ennek, hanem a többi székely rovásírással készült emlékek a megnevezésekor is -, mert az emlékek *nevéről* van szó. Ez az eljárás a latin betűkkel írt magyar nyelvemlékek nevének helyesírásában is megszokott (ld. Halotti Beszéd és Könyörgés, Váradi Regestrum, Gyulafehérvári Sorok, Münchener Kódex stb.), bár nem következetesen alkalmazzák.

hamisított emlékeivel szemben is. Ezt a kételkedést nem sikerült megszüntetnie Szabó Károly a maga idejében kitűnő, és máig is nagyrészt használható összefoglaló és elemző munkájának sem (1866a, 1866b). A millennium körüli nemzeteskedés újabb hamisítványok fölbukkanását eredményezte, ami a székely írás hitelét illető kételkedést csak tovább fokozta. Az áttörés csak Sebestyén Gyulának sikerült 1915-ben megjelent *A magyar rovásírás hiteles emlékei* című nagyjelentőségű monográfiájával. Sebestyén nemcsak sikeresen választotta szét a hamis, és - ahogyan ő nevezi - a "hiteles" emlékeket, hanem az addig ismert, Szabó által is valódinak tartott három emlék mellé (ez a már említett Csíkszentmihályi Feliraton kívül az Énlaki Felirat és Telegdi *Rudimentája* volt) négy újat sorakoztatott. Ezek közül kettő viszonylag kései kézirat, de kettő a legkorábbi emlékek közül való, s máig is ez a székely rovásírás két leghosszabb emléke: az Isztambuli Felirat és a Bolognai Rovás emlék. Sebestyén könyvének a legnagyobb érdeme - amellet, hogy sikerült elfogadtatnia a tudományos közvéleménnyel a székely írás hitelét -, hogy a könyvében közölt fényképek megnyitották az utat a további tudományos vizsgálódás számára. Nem lehet véletlen, hogy éppen az 1915-öt követő évtizedekre tehető a székely rovásírás kutatásának legvirágzóbb szakasza. A fölkellett érdeklődés új emlékek fölfedezését eredményezte, és tudományos mederbe terelődött az írás eredetének kutatása is Németh Gyula ezirányú munkássága által (1917-20, 1934), aki Nagy Géza elméletét (1895) vette alapul és fejlesztette tovább. A két világháború közötti időszakot jellemző lendületet a háború törte meg, de a székely rovásírás kutatása a háború után sem éledt újjá, bár néhány új emlék az utóbbi évtizedekben vált csak ismertté. Néhány kivételtől eltekintve (Vásáry 1974, Róna-Tas 1985-86) inkább csak olyan művek születtek, amelyek szerzőit mindenképpen tisztelet illeti lelkesedésükért és fáradságos munkájukért, de módszertelenségük miatt tudományos értékük meglehetősen csekély (Csallány 1960, Forrai 1985a).³ A kutatás mai helyzetében elsődlegesnek vélem, hogy a székely rovásírás emlékei új kritikai kiadásban jelenjenek meg. A részletes filológiai leírás és jó, használható fényképek közlése tenné lehetővé a továbblépést: azt, hogy ezeket az emlékeket paleográfiailag és értékelni lehessen. Ehhez föltétlenül szükség van arra, hogy egy kritikus filológiai elemzés után előbb az egyes emlékekben

³ A fenti rövid kutatástörténetben természetesen nem törekedhettem teljességre. Csak a kutatás főbb állomásait, a legfőbb fordulópontokat és a legfontosabb munkákat említettem meg. Mivel a székely rovásírás irodalma meglehetősen kiterjedt, a kutatástörténet részletes földolgozása önálló cikk tárgya lesz.

valóban használt ábécét le tudjuk írni, alapot teremtve a későbbi összehasonlításhoz. Csak ezek után - amikor már lehetséges a székely rovásírásnak az emlékekből visszakövetkeztethető legrégebbi ábécéjének rekonstruálása - tartom elképzelhetőnek, hogy a székely írás eredetéről, rétegeiről megalapozott kijelentéseket tegyünk. Ez nemcsak a magyar művelődéstörténet szempontjából fontos kérdés, hanem az egyetemes írástörténet szempontjából is. Az utóbbi időkben egyre több olyan rovásírásos emlék kerül elő Európa keleti feléből, beleértve a Kárpát-medencét is, amelyek írásával a székely rovásírás valószínűleg közelebből is kapcsolatba hozható. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ezeket az emlékeket a székely rovásírás segítségével kell megfejtenünk,⁴ de az valószínűnek tűnik, hogy a székely rovásírás eredetét tekintve ezekkel az írásrendszerekkel hozható összefüggésbe.

A főntebb fölvezetett feladatok elvégzéséhez minden székely rovásírásos emlék kritikai kiadására szükség van. Úgy gondolom, azért célszerű a sort a Bolognai Rovásemlékkel kezdeni, mert egyrészt ez az általunk ismert leghosszabb székely rovásírásos emlék, másrészt az egyik legkorábbra, a 15. század végére datálható. A Bolognai Rovásemlék őriz még olyan grafotaktikai sajátosságokat, amelyek föltehetően általánosak voltak a székely írást használók gyakorlatában, de a későbbi emlékekben már csak egészen csökevényesen vannak jelen, vagy egyáltalán nem mutathatók ki.

2. Amikor a kézikönyvek "magyar nyelvemlékekről" beszélnek, a magyar nyelv latinbetűs emlékei - érthető módon - kiemelt szerepet kapnak. Más kérdés, hogy nagyon gyakran elsikkadnak a latinbetűs emlékek túlsúlya miatt az egyéb (görög, cirill, arab) írással készült szörványok. A székely rovásírással írott emlékeket pedig általában egy félmonddal intézik el, ha egyáltalán említést tesznek róluk. Ez abból a szempontból érthető, hogy a pontos filológiai kiadások híján az emlékekben tükrözött nyelvi alakok megadása nehézségekbe ütközik, az adatok bizonytalannak tekinthetők. A székely rovásírásos emlékek nyelvtörténeti mellőzésében azonban más tényezők is közrejátszanak. Ezek az emlékek általában rövidek, csak néhány szóból állnak, így a vizsgálható anyag mennyisége szempontjából nem hasonlíthatók össze az egykorú latinbetűs kódexekkel, szójegyzékekkel. Ez azonban nem ment föl az alól, hogy e nyelvemlékek adatait is figyelembe kellene venni a nyelvtörténeti vizsgálódásokban, annál is inkább, mert a székely rovásírás az egyetlen, amelyben ma használt helyesírási rendsze-

⁴ Ahogyan például Harmatta János (1990) tette.

rünk kialakítása előtt egy fonémát egy, és csak egy graféma jelölt. Az adatok olvasata ennek megfelelően biztosnak mondható, legalábbis ami a mássalhangzók jeleit illeti. Ennek kapcsán kell megemlíteni azt az előítéletet, amely szintén negatívan befolyásolta a székely rovásírással írott magyar nyelvemlékek fölhasználtságát. Az írásnak azt a tulajdonságát, hogy nem kötelezően írja ki a magánhangzókat - ezt az írás erényének tekintve - kissé túlhangsúlyozták. Ennek az eredményeképpen viszont az a tévhit alakult ki, hogy a - Sebestyén nyomán - "magánhangzó-ugratásnak" elkeresztelt tulajdonság miatt ezek az emlékek magyar nyelvtörténeti szempontból nem sokat érnek, hiszen a vokalizmusról semmit sem mondanak. Mindebből annyi igaz csak, hogy a székely rovásírás korai szakaszában valóban nem írtak ki az írásban minden magánhangzót. Ez azonban nem jelenti azt, hogy *egyiket sem* írták ki. Ezen kívül azt is figyelembe kell venni, hogy az írás belső szabályosságából kiindulva az esetek nagyrésztében a ki nem írt magánhangzók meghatározása is lehetséges.

A Bolognai Rovásemlék naptára jelentős személynévanyagot tartalmaz. Az emlékek ez a része biztosan a 15. század végére datálható, ebből az időből nagyon kevés olyan emléket ismerünk, amely a személynevek magyar alakját tartalmazza. Mindez indokolja azt, hogy a Bolognai Rovásemlék nyelvi adatai publikussá váljanak.

3. A Bolognai Rovásemlék földolgozása és kiadása nemcsak az írás- és nyelvtörténet számára hozhat tanulságokat. Ismét csak a naptári rész az, amelyik a művelődéstörténet számára fontos lehet. Az eddig ismert három 15. század végi magyar naptár (a Münchener és a Winkler-Kódexben valamint a Batthyány Boldizsár misekönyvében található) mellé teljes joggal állítható a rovásnapló is. A négy naptár összevetése azért is fontos, mert a magyar naptárak, kalendáriumok történetéből nemcsak a rovásnapló hiányzik, olykor csak a nyomtatott naptárak kapnak helyet az összefoglalókban, kifelejtve mindhárom kéziratos 15. század végi naptárt is.

4. A Bolognai Rovásemléknek - mint arról fentebb esett már szó - létezik egy fényképekkel ellátott kiadása. Az új kiadást indokolja azonban, hogy Sebestyén 1915-ös könyve kora és nem túl nagy példányszáma miatt is könyvritkaság, és a kiadás - eltekintve a földolgozás hiányosságaitól - sok szempontból elavult. Bár a fényképek minősége viszonylag jó, Sebestyénnek nem volt módja arra, hogy személyesen is megismerkedjen a kéziratral. Az adatok és filológiai megfigyelések helyi, eredeti kéziratból történő ellenőrzése azonban elkerülhetetlennek tűnt, ezért 1989 nyarán néhány napot Bolognában töltöttem, hogy a kéziratot

eredetiben is megvizsgálhassam. A "személyes találkozás" messzemenően igazolta, hogy az útra szükség volt, mert bármilyen jók legyenek is Sebestyén fényképei, csak az eredeti kéziratban lehetett megkülönböztetni a különböző színű tintákat, és sokszor nagy segítséget jelentett a fóliók verso oldalának vizsgálata is: lehetővé vált apróbb filológiai részletek kidolgozása. A Függelék I-ben azok a másolatok találhatók, amelyeket az ekkor készített mikrofilmről nagyítottam.

A dolgozat fölépítése a következő: az első rész tartalmazza a Bolognai Rovásemlék általános filológiai elemzését (a kézirat helye a kötetben, a kéziratot író kezek, az emlék datálása stb.). A második rész az emlék adatainak nyelvtörténeti elemzése. Az emlék szavait egyenként vizsgáltam meg, ezekben az egységekben kapott helyet a szavak részletes filológiai elemzése, mert ez egyben az olvasatok biztosítását is jelenti, így a nyelvtörténeti adatoktól nem választható el. A nyelvtörténeti tanulságok összegzését a fölhasznált irodalom jegyzéke követi. Ebben csak azok a művek szerepelnek, amelyre a dolgozatban hivatkozom, azokat nem soroltam föl, amelyek ismerete szükséges volt ugyan a dolgozat megírásához, de a szövegben nem történik utalás rájuk.⁵ Ezután következik a két függelék, melyek közül az első az emlék lapjainak mikrofilmről készült másolatát tartalmazza. A Függelék II-ben - az év hónapjainak megfelelően - 12 táblázat található, amelyekben a Bolognai Rovásemlék, a Batthyánymisekönyv valamint a Winkler- és a Müncheneri Kódex naptárát állítottam egymás mellé. A dolgozatot három mutató egészíti ki. Ezek közül az első az emlékben található szavak mai magyar alakja, a második az emlékben olvasható nyelvtörténeti adat, a harmadik a naptár ünnepeinek latin neve alapján könnyíti a visszakeresést.

⁵ Így a dolgozathoz tartozó irodalomjegyzéket még válogatott bibliográfiának sem tekinthetjük pl. a kiterjedt irodalommal rendelkező székhely rovásírásra vonatkozóan.

1. RÉSZ

FILOLÓGIAI ELEMZÉS

AZ EMLÉK FÖLFEDEZÉSE, ELSŐ KIADÁSA, IRODALMA

1690 végén a Habsburg-katonaként Székelyföldön tartózkodó Luigi Ferdinando Marsigli egy székely írásjelekkel telerótt botot talált. A polihisztor gróf lemásolta a fáról a jeleket, és a másolatot egyéb akkoriban készített följegyzésével együtt bolognai kézirtattárába küldte, megmentve ezzel a székely rovásírás eddig ismert leghosszabb emlékét.⁶

A Bolognai Rovásemléket magyarul először 1881-ben említette Beliczay Jónás, Fantuzzi Marsigli-életrajzának fordításában: "a szittya néptörzstől lakott Székelyföldön [Marsigli] tanulmányozta és megfigyelte e nép nyelvét s kutatásai közben olyan fát vagy fatáblát talált, a mely ezen föld első keresztyéneinek a változó napokra eső ünnepeinek naptárát tartalmazza" (Beliczay 1881, 43). Marsigli kézírata valóban egy naptárt is tartalmaz, de nem a változó, hanem az állandó egyházi ünnepekét és szentek névünnepeit. A Bolognai Rovásemlék azonban nem azonos ezzel a naptárral, mert a kézirat Jézus életével kapcsola-

⁶ Luigi Ferdinando Marsigli hosszú időt töltött Magyarországon, személye szorosan kapcsolódik a 17. sz. végének magyar történelméhez. Az 1658-ban Bolognában született gróf sokoldalú tudós és jó katona volt. I. Lipót (1655-1705) seregében harcolt Győr alatt 1684-ben részt vett Buda fölszabadítási kísérletében, és nem kis szerepe volt abban, hogy az 1686-os ostrom végül sikerrel végződött. (Személyiségét jól jellemzi, hogy sok Corvinát és egyéb kódexet is megmentett az ostrom után.) 1690-ben a Moldvába és Havasalföldre vezető szorosok védelmére küldték Thököly seregei ellen (ekkor bukkant rá a rovásbotra). Az 1699-es karlócai béke után a határkijelölő bizottság tagjaként rendkívül alapos leírásokat készített Magyarországról. Megfigyeléseiből később hatkötetes munkát állított össze, melyben számos adat található az ország föld- és vízrajzáról, növényzetéről, állatvilágáról, mezőgazdaságáról, iparáról, városairól, lakosságáról, a népszokásokról stb. (Beliczay 1881, Tagliavini 1930a, 1930b).

A törökellenes harcokban játszott szerepének és Magyarországgal való szoros kapcsolatának elismerését fejezik ki azok a megemlékező iratok, melyeket halálának kétszázadik évfordulóján készített a budapesti, a szegedi és a pécsi egyetem, s amelyek ma is láthatók a bolognai egyetemi könyvtár Marsigli életét és műveit bemutató tárlóiban.

Marsigli műveiről és a róla írt életrajzokról magyarul először Beliczay Jónás állított össze bibliográfiát (1881). Marsigli műveinek katalógusát Luigi Frati készítette el 1928-ban. Az olasz tudósról számos kiadvány jelent meg halálának 200. évfordulóján, ezeket magyarul Veress Endre ismertette (1930). Erdélyre vonatkozó kézirateit Albert Gianola vette számba (1931), a jegyzetekben bőséges bibliográfiával. Legutóbb Herceg Gyula írt Marsigli és Magyarország kapcsolatáról (1982).

tos hely- és személyneveket, egy rovásábécét és egy csaknem teljes egészében áthúzott, eddig megfejtetlen szöveget is tartalmaz. Az a megjegyzés, hogy ezt a naptárt a Székelyföld első keresztényei használták (Beliczay ezt is Marsigliinak a kézirat elé írt címlapjából veszi, mint azt az állítást is, hogy a naptár a mozgó egyházi ünnepnapokat tartalmazza), a Marsigli által fölfedezett rovásbot régiségére kíván utalni.

A Beliczaynál említett adatra Sebestyén Gyula figyelt föl, és Thaly Kálmánhoz fordult segítségért, aki korábban már látta Marsigli kézirateit. Thaly emlékezett rá, hogy volt a kéziratok között néhány rovásbetűs lap (Sebestyén 1915, 28). Létüket Veress Endre igazolta is Marsigli magyar vonatkozású kézirateinak katalógusában (1906, 126). 1913-ban, az Isztambuli Felirat előkerülését követően Sebestyén lefényképezte a kérdéses lapokat, és egy rövid híradás után (1913) ő adta ki a nyelvemléket a székely rovásírás akkor ismert hiteles emlékeivel együtt (1915). (Azóta is ez a nyelvemlék egyetlen szövegkiadása.) Ebben a munkában részletesen leírta az emlék fölfedezésének történetét, próbálkozott megfejtésével, datálta a rovásnaport, és megkísérelte rekonstruálni a rovásszövegek eredeti helyzetét a rovásboton (1915, 28, 35-56). Úgy vélte, hogy a rovásbot egyik végén futott körbe a naptár, a másikon a bibliai nevek és az ábécé. Ezt a hipotézist arra a hibás kiindulóponton alapozta, hogy a kéziratlapok összekeveredett számozása a másoló sorozatos tévedéséből jött létre, és nem azzal magyarázható, hogy a kéziratlapok a kötéskor fölcserélődtek. Sebestyén véleményét az emlék koráról és keletkezéséről a későbbiekben (az emlék keletkezéséről és datálásáról írott fejezetekben) részletesebben ismertetem.⁷

Herepei János Sebestyénnel vitatkozva másképp, de szintén nagyon valószínűtlenül határozta meg a rovásszövegek helyét az eredeti boton. Szerinte a naptár illetve az ábécé és a bibliai nevek nem négy-négy megfelezett, hanem

⁷ A rovásbottal kapcsolatban Sebestyénnek volt még egy vitatott elmélete. Úgy gondolta, hogy a boton "kettős busztrófedon" volt. A busztrófedon - eredetileg "ökörszántás" - kígyózó vonalvezetés, amely úgy jöhet létre, hogy a rovó egy-egy rováslap teleírása után a rováspálcát nemcsak hosszanti tengelye körül forgatja el, hanem annak másik végét veszi kezébe. Az így készült rováspálcát azután visszaforgatás nélkül másolják le: a másolaton minden második sor betűi fejjel lefelé állnak, és az eredeti iránnyal ellentétesen haladnak.

Azt a hibát viszont nem követte el Sebestyén, amelyet Herepei (1935, 63-4) és Csallány (1960, 56) ró föl neki: sehol sem írja, hogy egy rováslapon egymás alatt két sor lett volna. Herepei és Csallány félreértette Sebestyént, mert amikor ő a rovásbot felső és alsó részéről beszél, akkor a függőlegesen állított botra gondol, vagyis a vízszintesen nézett bot jobb és bal oldalára. (Ez magyarázórajzaiból is kiderül.)

két-két teljes oldalon voltak. Az oldal közepéig szabályosan mentek a betűk, ott megszakadt a sor, a folytatás pedig balról jobbra, fejjel lefelé következett (1935).

A Bolognai Rovásemléket Marsigli halálának kétszázadik évfordulója alkalmából - a magyar szakirodalom alapján - olaszul ismertette Carlo Tagliavini (1930a).

Csallány Dezső az eddigi olvasatok javításával és a megfejtetlen részek föloldásával próbálkozott (1960, 55-70). Javasatait erős kritikával kell kezelnünk.

Az emlékekkel kapcsolatos legutóbbi publikációk Forrai Sándor nevéhez fűződnek. Forrai könyvet írt a székely rovásírásról és emlékeiről (1985a). Könyvének középpontjában a Bolognai Rovásemlék áll. Megállapításait fenntartással kell fogadnunk, de a tájékozódást megkönnyíti, és néhány továbbgondolásra érdemes kérdést is fölvet.⁸

Az itt felsoroltakon kívül számos publikációban említették meg a Bolognai Rovásemléket - értelemszerűen szerepel hivatkozási alapként csaknem minden munkában, amit a székely rovásírással vagy annak emlékeivel kapcsolatban írtak. Ezek a megjegyzések azonban, kevés kivételtől eltekintve, csak a korábbi irodalom megállapításait ismétlik, nem jelentenek újat a kutatás számára, így kimaradtak ebből a fejezetből. Azok a megjegyzések, amelyek a Bolognai Rovásemlék egy-egy részkérdését érintik, az adott kérdéssel foglalkozó részben kaptak helyet. Ilyen hasznosítható vagy vitaalapot szolgáltató megállapításokat Németh Gyula (1917-20 és 1934), Ferenczi Sándor (1936 és 1939), Jakubovich Emil (1935), Püspöki Nagy Péter (1971a) és Erneyi József (1917) munkáiban találunk.

⁸ Forrai már könyvének megjelenése előtt is többször írt a rovásnaptárról (1974, 1981a, 1981b), sőt még faragtatott is egy olyan rovásbotot, amilyennek ő az eredetét elképzei. Ennek fényképe látható az Élet és Tudomány 1981. januári számának hátsó borítólapján, és Forrai könyvében (1985a, 133).

A NYELVEMLÉK LEÍRÁSA⁹

A kéziratkötet

A Bolognai Rovásemlék a bolognai Egyetemi Könyvtár Marsigli-hagyatékának egyik kötetében található. A fólió-méretű kötet Frati katalógusában az 54. számot kapta (1928, 46-52), címe: *Manuscripti diuersi toccantila seconda spedizione a Romae e manegio per D. Livic Odescalchi con scritture naturali e mili vol IV*. Az emlék a kéziratkötet 669-686. fólióján van. A kötethez Marsigli tartalomjegyzéket írt, ebben a rovásnaptárra vonatkozó rész a következő: *Raccolta della lingua, che si praticava dalli Sciti, abitanti nella Siculia ne' tempi antichi, scolpita in un legno, ch'esprimeva il Calendario delle fede Cattolici d. quet Paese* _ _ _ _ 669.

A kéziratkötet több magyar vonatkozású írást tartalmaz (ezeket ismerteti Veress 1906, 122-6).

Marsigli a kéziratkötetnek nem az oldalait, hanem a leveleit számozta meg a recto oldalon, a fóliók versoján nincsenek számok. A rovásjelekkel írt szöveg a páratlan számú lapokra került. A páros számú lapok üresek, de verso oldaluk alján van egy-egy rövid, latinbetűs szöveg, fejjel lefelé írva a papírra: ide azt jegyezte föl Marsigli, hogy az előző lapon található rovásjeleket a rovásbotnak melyik oldaláról másolta.¹⁰

⁹ Az emlék mikrofilmről készült másolata a Függelék I-ben található.

¹⁰ Sebestyén kiadása nyomán az a nézet terjedt el, hogy a kéziratlapon recto oldala páratlan számot kapott, a verso párosat, vagyis az egyes rovásoldalakhoz tartozó megjegyzések ugyanazon lap hátoldalára kerültek. (Sebestyén nem látta az eredeti kéziratot, a fényképekből pedig nem derülhetett ki, hogy nem így van.)

A kéziratkötetben máshol is előfordul, hogy Marsigli a tulajdonképpeni följegyzést követő üres lap hátoldalára jegyzetet írt, mégpedig éppen egy Erdély-térkép után álló üres lap versojának alján látható néhány sor - szintén fejjel lefelé.

A kézirat tartalma

669. r: címlap: *Raccolta della lingua, che si praticava dalli Sciti, abitanti della Siculia ne' tempi antichi scolpita in un legno, che [törölve: Serviva di Ca] esprimeva il Calendario delle feste mobili, per uso di quei primi, convertiti alla fede Cattolica, e da me dall istesso legno raccolta, e mandata al mio gabinetto in Italia, quando serravo li passi della Transilvania.*¹¹
v: ∅
670. r: ∅
v: ∅
671. r: az ábécé
v: ∅
672. r: ∅
v: ∅
673. r: a naptár első része (jan. 1. - márc. 25.)
v: ∅
674. r: ∅
v: (fejjel lefelé) *Nella prima faccia del Boscone*
675. r: a naptár hamadik része (júl. 13. - szept. 24.)
v: ∅
676. r: ∅
v: (fejjel lefelé) *Nella Seconda facie*
677. r: a naptár negyedik része, kiegészítve egy a laphoz ragasztott papírdarabbal (szept. 14. - dec. 31.)
v: ∅
678. r: ∅
v: (fejjel lefelé) *Nella Seconda facia*
679. r: bibliai nevek 1.
v: ∅
680. r: ∅
v: *fanō la tertia faccia*
681. r: az áthúzott szöveg
v: ∅

¹¹

Sebestyén fordításában: "A Székelyföld régi scita lakói nyelvének fára faragott gyűjteménye, mely a katolikus hitre először áttértek használatára a mozgó ünnepek naptárát tűntette fel s a melyet ugyanazon fadarabról magam gyűjtöttem s küldtem el olaszországi gyűjteményembe akkor, midőn Erdély szorosait elzártam" (1915, 40).

682. r: ∅
v: (fejjel lefelé) *Quatro facia*
683. r: a naptár második része (ápr. 4. - júl. 11.)
v: ∅
684. r: ∅
v: (fejjel lefelé)
Iori/Boni/Bovi ò Luici
In Giorgio, che uonò in Mol:
dauia.
Pelizka _ _ _ _ p:
Bekas Loca _ _ _ _
Nella prima faccia del Boscone
685. r: bibliai nevek 2. (keskenyebb, mint a többi lap)
v: ∅
686. r: ∅
v: *fanò la tertia faccia*

A kéziratlapok sorrendje

A páratlan sorszámú fóliók rectójára írt rovásszövegek tartalma, a rovásszövegeket követő, páros sorszámot viselő fólió verso-jára írt följegyzés és a kéziratkötet későbbi lapszámozása a következő viszonyban áll egymással:

a rovásszövegek tartalma	Marsigli följegyzése (verso)	a kötet lapszámozása (recto)
naptár 1. (jan. 1. - márc. 25.)	<i>első oldal (f 674, v)</i>	f 673
naptár 2. (ápr. 4. - júl. 11.)	<i>első oldal (f 684, v)</i>	f 683
naptár 3. (júl. 13.-szept. 24.)	<i>második oldal (f 676, v)</i>	f 675
naptár 4. (szept. 14. - dec. 31.)	<i>második oldal (f 678, v)</i>	f 677
bibliai nevek 1.	<i>harmadik oldal (f 680, v)</i>	f 679
bibliai nevek 2.	<i>harmadik oldal (f 686, v)</i>	f 685
áthúzott szöveg	<i>negyedik oldal (f 682, v)</i>	f 681
rovásábécé	ø	f 671

Az üres, páros számú lapok versojára írt följegyzések alapján kikövetkeztetett sorrend, amely egyezik a naptár egyes részeinek természetes, naptári rend szerinti sorrendjével, nem felel meg a kéziratkötet lapszámozásának. Németh Gyula szerint az előbbieket kell figyelembe venni a boton lévő szöveg elhelyezkedésének rekonstruálásakor (1934, 7). Véleményéhez csatlakozott Csallány (1960, 55) és Forrai (1985a, 41). Sebestyén a kéziratkötet lapszámozását tartotta mérvadónak, erre építette "kettős busztrofedon" elméletét (Sebestyén 1915, 37-9). Sebestyén szerint Marsigli csak azért írt "címeket" a fóliók hátoldalára, mert le is akarta rajzolni a rovásbot lapjait. Ezt az állítását - érthetően - nem tudta érvekkel alátámasztani.

A kéziratkötetet a fóliók egybekötése után számozták meg. A lapok a rendezés során összekeveredtek, így mindenképpen a verson lévő följegyzéseket kell elsőlegesnek tekintenünk.

A kéziratlapok vonalazása és a sorszámozás

A címlap és az ábécét tartalmazó oldal kivételével minden páratlan számú fólió recto oldalára kétszer három sort vonalaztak ceruzával. A sorokat füg-

gőleges vonalakkal mezőkre osztották, ezekbe írták a szavakat.¹² Az első sorba kerültek a rovásbetűk, a másodikba magyar megfejtési kísérletek, a harmadikba a név vagy ünnep latin megfelelője.¹³

A sorhármásokat megszámozták: az első hármas 1-2, a második 2-3 stb. jelzést kapott, mindhárom sorban föltüntetve a számokat. A naptárhoz tartozó részekben a sorokat 1-től 9-ig számozták. A számozást újrakezdték a naptáron kívüli részekben, de itt csak 3-ig jutottak, mert az ábécé és az áthúzott szöveg nem kapott sorszámozást. A sorok számozását föltehetőleg a rovás- illetve latinbetűs szövegek beírásával egyidőben végezték, de utólagos javítások is megfigyelhetők. Ezek részben Marsigliótól, részben egy másik kéztől származnak.

Az ünnepnapok távolságának jelölése a naptárban

A naptár ünnepei fölött vonalkák láthatók. Ezek azt jelzik, hogy az adott ünneptől hány napra van a következő ünnepnap. A jelölések viszonylag pontosak, az ünnepek valódi és vonalkákkal jelzett távolsága általában megegyezik. (81 ünnep fölött helyes, 18 fölött téves a jelzés, 5 ünnepnél pedig hiányzik.) Az eltérések nem nagyok, többnyire egy vonallal van több vagy kevesebb.

Az egységek elválasztása az emlékből és az írás iránya

A székely írást nem ismerő Marsigli a rovásírással írt szavakat - egy-két kivételtől eltekintve - helyesen választotta el egymástól, ebből arra lehet következtetni, hogy ezek a rovásboton valamilyen módon el voltak különítve.

¹² Püspöki Nagy szerint a mezők vagy "keretek" már a rovásboton is rajta voltak, mert a rovásírás "régi változatában" a neveket négyszögletes keretbe írták (1971a, 11). Véleményét arra alapozta, hogy a rovásnapár minden neve, a Székelyderzsi Feliratban olvasható személynév és a Felsőszemerédi Felirat *Lyános* neve is "keretben" van. Érveit nem fogadhatjuk el: a Bolognai Rovás emlékből a mezőket láthatóan a rovással írt szavak és megfejtésük elkülönítésének megkönnyítése végett készítették; a Székelyderzsi Feliraton nemcsak a személynévet, hanem az egész feliratot keretbe foglalták; úgy tűnik, a Felsőszemerédi Felirat nem tartozik a székely írás emlékei közé, a *János* név esetleges **Lyános* alakváltozatának léte különben is erősen vitatható (vö. Vásáry 1974, 163-4).

¹³ A 677. oldalon a második három sor után még egy sort vonalaztak, valószínűleg tévedésből.

A kéziratban nincsenek szóelválasztó pontok, ahogy az várható lenne.¹⁴ Ez nem jelenti azt, hogy a rovásboton sem voltak, hiszen az előre megvonala-
zott lapokon nem volt szükség rájuk. A 681. oldal áthúzott szövegében mégis
előfordul két szóelválasztó pont. Németh szerint ez azt bizonyítja, hogy a rovás-
boton is pontokkal választották el egymástól a szavakat (1917-20, 26; 1934, 17).

A tinta elhalványulása mutatja, hogy a rovásjellel írt részekben nemcsak
a betűk, hanem a szavak is a szokásosnak megfelelően, jobbról balra haladva
kerültek a papírra. A latin írással készült megfejtéseket illetve megfeleléseket
azonban nem a rovásszövegek által meghatározott naptári rendben, jobbról
balra, hanem a megszokott módon balról jobbra írták.

A 677. oldalhoz ragasztott papírcsík

A 677. kéziratoldal jobb felső sarkához egy papírcsíkot ragasztottak,
amelyen öt név található. Ezek közül az első három szerepel az előző naptárol-
dal (a 675. kéziratoldal) végén, a másik kettő pedig "önmagát" takarja le a 677.
oldal elején. A pótlás oka jól látszik a fólió verso oldalán: a pótlás alatt lévő
szöveget elrontották, a rovás és latin betűket pedig olyan erősen satírozta át egy
utólag javító kéz, hogy a papír egy helyen még át is szakadt. A szöveget átírni
már nem lehetett, ezért a "bűnös", a Marsiglinak segítő és utólagos betoldáso-
kat, javításokat végző személy a 685., csaknem teljesen üres kéziratlapból levá-
gott egy vékony csíkot, arra írta az elrontott rovásszöveget és a nevek magyar
átírását.¹⁵ A latin megfelelők és az ünnepek távolságát jelző vonalkák viszont

¹⁴ A türk rovásírással írt emlékekben a szavakat általában pontokkal választották el egymas-
tól, néhány székely rovásírással írt nyelvemlékben is láthatók ilyen szóelválasztó pontok.

¹⁵ Ezért keskenyebb a 685. lap, mégpedig éppen a 677. laphoz ragasztott papír szélességé-
vel, és ezért hitték korábban, hogy a 685. lapon megmagyarázhatatlanul két oldalszám is
szerepel, a 685-ön kívül a 686 is: a Sebestyén által közölt fényképeken ugyanis átlátszik a
következő fólió számozása, és mivel az nem látható, hogy a 685. lap keskenyebb a többi-
nél, a fényképről úgy tűnik, mintha két lapszám lenne a 685. fólión. (Ráadásul azt sem
tudhatták, hogy Marsigli nem a fóliók verso oldalát jelölte páros számmal, hanem minden
második levél recto oldalát.)

A fényképeken természetesen nem látszik a satírozás és a ragasztás alatt lévő szakadás,
ezért gondolhatta Sebestyén, hogy a papírcsíkot az öt névvel azért készítették és ragasz-
tották a kéziratlaphoz, mert észrevették, hogy a lap második sorának fele másolási hiba
miatt üresen maradt. Szerinte a kifejezett szöveget akarták ráírni, de véletlenül egy már
lemásolt szövegrészt másoltak újra (Sebestyén 1915, 53). Sebestyént nemcsak a kézirat
cáfolja, hanem az is, hogy nem a kéziratlap második sorának üresen maradt részére

Marsiglitól származnak, valószínűleg az egységeket elválasztó függőleges ceruzavonalak is, mert ezeket a latin megfelelők beírása után húzták csak meg (a *Máté* és a *Mihály* latin megfejtését a vonal kikerüli). A papírdarabon lévő részeket nem olyan gondosan készítették, mint a kézirat többi részét: a latin megfejtések nem teljesek, csak utalásszerűek; a *szentkereszt* rovásszövegében az l <s> kimaradt (677.1.1), föltételezett másolatán viszont látható (675.2.11).¹⁶

A ragasztás alatt lévő szöveget nem tudtam elolvasni, csak néhány jel volt fölismerhető (például egy <m>, egy <r> és egy <š>.)

ragasztották a papírdarabot.

¹⁶

Németh szerint a betoldáson lévő Y jel az l <s> és az Y <t> egyberovása. Ha függőleges lenne a ligatúra szára, egybeesne a /t/ jelével. Németh azonban lehetségesnek tartja azt is, hogy az Y jel mégsem ligatúra, hanem <t> betű, és az l <s> íráshiba miatt maradt ki (1934, 22). Az utóbbi vélemény látszik helyesnek, mert a betoldott részen lévő *Máté* (677.1.2) <t> rovásjelének ugyanígy dőlt a szára. Különbség e két <t> jel és a kézirat többi <t> rovásjele között azért van, mert nem azonos kéztől származnak.

A KÉZIRAT ÍRÓI

A kéziratot író kezek; a kézirat készítőinek személye

Németh Gyulát kivéve senki sem kételkedett abban, hogy a kézirat rovásbetűs részei Marsiglitól származnak. (A címlap szövege alapján ez egyértelmű lenne.) Németh Marsigli "átírójának" tulajdonítja a rovásjelek lejegyzését és a magyar megfejtési kísérleteket, a javításokat pedig egy második, esetleg harmadik kéztől származtatja (1934, 7, 19, 24). Föltevését sajnos nem indokolja.

A kézirat betűit megvizsgálva az lászik, hogy a rovás- és a latinbetűs szövegeket is két kéz írta. A rovásbetűs szövegek túlnyomó része és a rovásábécé ugyanattól a kéztől származik (A-kéz). A rovásszövegek alatti latinbetűs szövegek többségében, a címlapon, a kéziratlapok hátoldalára írt megjegyzésekben, és a rovásábécé föloldásában Marsigli írása ismerhető föl. (Írásának azonosítását kéziratkötetének autográf részei alapján végeztem.) Mivel az itt felsorolt, latin betűkkel írott részeket és az említett rovásbetűs részeket szemmel láthatóan azonos tintával írták, nagyon valószínű, hogy a kézirat rovásjeleinek többsége is Marsiglitól származik, s a rovásbotot valóban ő másolta le, ahogyan a kézirat címlapján említi.

Mind a rovás-, mind a latinbetűs részekben az előzőektől eltérő színű tintával írt utólagos kiegészítések láthatók. Írójuk azonos (B-kéz). Erre abból lehet következtetni, hogy néhány esetben a rovásszöveget és a hozzá tartozó magyar megfejtést jól láthatóan ugyanaz a kéz írta (pl. Ilona 683.2.3 - itt még a latin megfejtés is a B-kéztől való; Tizenkét apostol 677.1.2). Tőle származik az a néhány rovásjel is, amely a 677. oldalhoz ragasztott részen van.

Hogy a B-kéz mögött kit kell keresnünk, jelenleg kideríthetetlennek látszik. Székely származású lehetett, de legalábbis Székelyföldön élt. Ez kiderül abból, hogy jól ismerte a székely rovásírást, és nem valószínű, hogy csak kései ábécékből tanulta volna meg (vö. 65.1.).¹⁷

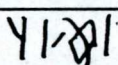
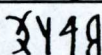
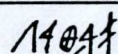
¹⁷ Sebestyén és Németh között vita folyt arról, hogy az ábécét föloldó székely Telegdi Rudimentájából tanulta-e a székely rovásírást. (Az ábécé latin átíratása Marsiglitól származik, de a föloldást valószínűleg a rovásjelekkel együtt másolta, így a kérdés úgy lenne helyes, hogy a föloldás forrása Telegdire megy-e vissza.) Sebestyén szerint igen, mert az ábécét *e*-hangokkal oldotta föl (Sebestyén 1915, 41, 112; 1918, 64-5; 1917-20, 295-6). Németh Gyula cáfolata meggyőző: az *e*-ejtéskönnyítő, ezért hiányozhat a 671. oldalon lévő ábécé föloldásában a nazálisok, likvidák, egyes spiránsok mellől, és mivel a székely rovásírás mássalhangzót jelző betűit mindig ezzel kell kiolvasni, semmi sem utal

A B-kéz rovásbetűinek formája is állandó, de más, mint az A-kéz betűié. Rovásjelei kisebbek, és arányaikat tekintve szélesebbek az A-kéz betűinél.

Az A-kéz latin betűi kiírtak, duktusa lendületes, írása kurzív.¹⁸ A *b*, *f*, *h*, *k*, *l* fölső hurka jól látszik, velük azonos nagyságú a *t*. Az *n* és az *m* fölső része nem félkörívvel, hanem kissé szögletesen fordul vissza. Jellegzetes a *d*, *e*, *p*, *r* és a szóvégi *-a* írásmódja is.

A B-kéz latin betűi kisebbek, a betűket nem köti. A *b* és *l* betűt hurok nélkül, egyszerű függőlegessel írja, a *t* nagysága az *a*, *c*, *e* stb. nagyságának felel meg. Az *n* és az *m* fölső része félköríves.

Az említett különbségeket a következő táblázat illusztrálja. Az összehasonlításához azokat a szavakat használtam föl, amelyeket Marsigli is és a B-kéz is leírt rovásírással, illetve a kéziratból másolt és kivágott tipikusnak tekinthető latin betűket:

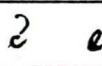
Marsigli	B-kéz
 <sntkrst>	 <sntkrt>
 <matë>	 <matë>
 <d'arfaš>	 <d'arfaš>

arra, hogy a megfejtés a Rudimenta segítségével történt (1934, 7).

Sebestyén másik érve az volt, hogy a Bolognai Rovásemlék ábécéjében szerepel az **1** <i> és az **1** <y> betű, ugyanúgy, mint Telegdinél. Ezt az érvét Ferenczi Sándor cáfolta, aki Németh Gyula oldalán foglalt állást azzal az érveléssel, hogy a Rudimentában is előfordul ugyan az **1** <y> és az **1** <i> jel, ahogy Sebestyén írja, de az utóbbi nemcsak formájában tér el a Bolognai Rovásnaptárban lévő **1** <y>-tól, hanem hangértéküket is éppen fordítva adja meg Telegdi (1936, 23).

¹⁸

Egyetlen kivétellel: a Karácsony (677.25) második magyar megfejtésében Marsigli nem kurzív írása ismerhető föl. Jól látszik, hogy a megfejtés nem a rovásszöveg alapján készült. Marsigli ismerhette a szót és olaszos helyesírással írta le. A *harasogn* nem adja ugyan vissza hűen a magyar hangalakot, de Marsigli más munkáiban is meglehetősen pontatlanul jegyezte le a magyar szavakat (Szilády 1868, 139).

latin betű	Marsigli	B-kéz
b		
f		
h		
k		
l		
t (a, c)		
n		
m		
d		
e		
p		
r		
-a		

A kéziratban található javítások

A kéziratban látható törlések és javítások különbözőképpen jöttek létre, több típusuk van. Itt csak utalok rájuk: mindkét kéz javíthatta önmagát; a B-kéz többször betoldott vagy átjavított betűket mind a rovásírásos, mind a latinbetűs részben; pótolta a hiányzó magyar megfejtést, vagy törölte és javította a már meglévőt; néhány latin megfelelő beírása is tőle származik.¹⁹

A kézirat magyar olvasatai

A Bolognai Rovásemlék irodalmában többen is fölítették azt a kérdést, hogy ha Marsigli segítője magyar anyanyelvű volt, miért nem hibátlanok a magyar megfejtések. Németh Gyula a másoló (föltehetően egy Marsiglinak

¹⁹ Például: a Bálint (673.2.5) magyar *ebalen* megfejtésének második *e* betűjét átírta *i*-re, *n*-jét megerősítette, és hozzátoldott a szóhoz egy *t*-ét, majd leírta a latin megfelelőt is.

segítő székeyre gondolt) "sajátságos hibájának" tartotta, hogy fölösleges *e*-ket olvasott a mássalhangzók elé (1934, 19). Ezt valójában nem a magyar anyanyelvű segítő, hanem Marsigli követte el. Marsiglinak minden bizonnyal fölhívták a figyelmét arra, hogy a székey mássalhangzójelek elé egy *e* olvasható, és az ábécé mássalhangzójeleit is *e*-ejtéskönnyítővel oldották föl neki (vagy ilyen föloldással másolta az ábécét). A mássalhangzó elé olvasható *e*-ről hallottak és a latin betűk nevétől eltérő székey betűnevek megtéveszthették: az *e* elemet a székey betűk kötelező tartozékának, egyféle "inherens" *e*-nek gondolta, ráadásul a nevek magyar alakját sem ismerte, ezért olvasott minden mássalhangzójel elé - gyakran olyankor is, amikor az magánhangzó után következett - egy *e*-t. Ferenczi Sándor éppen a hibás föloldásokból következtet arra, hogy a megfejtések lejegyzője nem magyar volt (1936, 70, 75. j.).

Ferenczinek azonban csak részben van igaza, mert a magyar megfejtések egy részét nem Marsigli, hanem a B-kéz írta. Megfejtésein látszik, hogy nem betűnként olvasta a rovásírásos szavakat, mint Marsigli, hiszen ő azt is tudta, mi az, amit olvasnia kell. Mégsem kifogástalanok magyar átírásai. A naptárrészben harmincnégy megfejtés származik tőle, s ezekben összesen tizenkét fölösleges *e*-t írt le,²⁰ nyolcat a szókezdő mássalhangzó előtt, amikor még nem tudhatta, hogyan kell majd olvasni a szót, így automatikusan a minden székey mássalhangzójel elé odaolvasható *e*-vel kezdte a megfejtést. A naptáron kívüli szövegekben viszont jóval többször olvasott fölösleges *e* hangokat.²¹ A pontatlan átírások részben azért keletkezhetnek, mert a B-kézként aposztrofált személy bizonyos szavakat csak nehezebben tudott kiolvasni, de valószínűleg Marsigli *e*-s olvasatainak ritmusa is befolyásolta, mert oda is olvasott ejtéskönnyítőt, ahová semmiképpen sem lehet: az *Incé*-ben (673.2.13) az <*nc*> ligatúrába; a *Bertalan*-t (675.2.5) pedig *ebiretalean*-nak fejté meg, *e*- "ejtéskönnyítővel" olvasva az /a/ fonéma rovásjelét, amely ráadásul ligatúrában van az /l/ rovásjével.²²

²⁰ A következő szavakban: *Inecze* (673.1.8); *eb reeda* (673.1.10); *ekols* (673.2.4); *ecclara* (675.2.2); *ebiretalean* (675.2.5); *emencz ent* (677.1.14); *Eccaracho* (677.2.5); *etam/as* (677.2.9); *egörg* (683.1.5); *ebrnald* (683.2.1).

²¹ Csak a 679. lap második sorának első egységében, és a 681. lap második sorának harmadik egységében nem követett el ilyen hibát.

²² Ugyancsak ritmikai oka lehet annak, hogy az *e*-vel olvasott mássalhangzót hétszer is megkettőzi. (Pl. *eccaracho* 677.2.5; *eppanonia* 681.2.3 - talán nem véletlen, hogy amegkettőzött mássalhangzó mindig zöngétlen explozíva, *k* vagy *p*.)

A B-kéz magyar megfejtései tartalmukat tekintve pontosak, kivéve az *Ágotá*-t (673.1.13), amit *Agnes*-nek, a *Gothárd*-ot (683.1.10), amit szintén *agnes*-nek és az *Albert*-et (683.1.4), amit *marko/os*-nak fejtett meg. Marsigli latin megfelelői jóval többször tévesek.

A kézirat keletkezése

A kézirat létrejöttére vonatkozóan Sebestyénnek az volt a véleménye, hogy először valaki föloldotta Marsigliinak az emlékből található rovásábécét, de a rovásszavakat az olasz tudós már maga fejtette meg. Aztán újra, már átbetűzésükkel együtt lemásolta a székely jeleket, és megmutatta a betűsor jelentését közlő székelynek azokat a helyeket, amelyeket nem tudott megfejteni (1915, 44). Németh szerint a fennmaradt kézirat nem Marsigitól, sőt nem is egyetlen kéztől származik (1934, 7).

Sebestyénnek is, Némethnek is részben van igaza, hiszen a kézirat valóban nem egy kéztől származik, de a rovásbetűs részek túlnyomó többségét Marsigli írta; az ábécé betűinek értelmezésében segíthetett ugyan a B-kézként jelölt székely, de csak szóban, mert a 671. lap latin betűi Marsigli kézírásának jegyeit viselik.

A kézirat keletkezését a következőképpen képzelem el: a kéziratlapokat előre megvonalazták, majd Marsigli lemásolta a rovásjeleket. Az ábécé segítségével, amelyet vagy a latinbetűs föloldással együtt másolt, vagy a székely oldott föl Marsigliinak, megpróbálta átbetűzni a naptári rész szavainak többségét, ha sikerült, próbálta azonosítani az ünnepet, és a latin nevet a magyar átbetűzés alá írta.²³

²³ Úgy tűnik, négy egymás mellett álló egységben még a rovásjelek átbetűzése előtt elyére került a latin megfelelő (673.2.5–8). A *Bálint* latin alakjaként Marsigli először *S Blasy*-t írt, csak később, a B-kéz javítása után helyesbített. A *Júlia* egységében a magyar átbetűzésnek már nem is maradt hely, mert a korábban tévedésből odaírt latin alak elfoglalja. A *Péter* és a *Mátyás* rovásjeleit a lap megvonalazásakor még egy egységnek vélték, ennek megfelelően a latin megfejtések sorába csak Szt. Péter emléknapijának latin megfelelése került. A hibát azonban a rovásjelek átbetűzése közben Marsigli észrevette, ezért kettéválasztotta a rovásjeleket és a magyar megfejtések mezőjét is. A *Mátyás* latin megfelelőjének a középső mező vízszintes osztásával teremtett helyet. (Figyelmet érdemel, hogy a *Mátyás* megfejtésében a <t'> betűt ty-vel írta át Marsigli.) Arra nem sikerült magyarázatot találnom, hogy miért, és milyen segítséggel kezdte Marsigli a latin alakkal a megfejtést ezekben az egységekben.

Előfordult azonban, hogy Marsigli nem boldogult a rovásjelek át-
betűzésével - sőt az utolsó naptárlap (677. fólió) második sorának és a naptáron
kívüli részeknek a kibetűzésével meg sem próbálkozott. A kéziratot a neki se-
gítő székelynek adta át. Ő csaknem minden rovásszót el tudott olvasni, és a
Marsigli által üresen hagyott mezőkbe beírta a rovásjelek magyar olvasatát,
néhol még a latin megfelelőt is.²⁴ Meglehetősen sokszor belejavított Marsigli
már meglévő átbetűzésébe is: főlöszleges *e* betűket húzott át;²⁵ ráírt egy *p*-t
Marsigli kissé szokatlan formájú *p* betűire, amelyeket valószínűleg *β*-nek
gondolt.²⁶ Néhol törölte Marsigli megfejtésének egy részét, és az adott részt
újraírta;²⁷ néhányszor megadta a latin megfelelőt is.²⁸ Előfordult, hogy a ro-
vásírást is javította: betűket egészített ki,²⁹ kimaradt betűket pótolta,³⁰

Az itt felsoroltakhoz hasonlóan akarta Marsigli a naptár utolsó ünnepének megfejtését a
latin alakkal kezdeni (Szilveszter 677.2.10). A név kitalálása nem jelenthetett nehézséget,
de rossz helyre, a Tamás rovásjelei alá írta, egy egységnyt tévedve. Itt nem próbálkozott
átbetűzéssel, és a Szilveszter magyar megfejtését a B-kéz sem pótolta, nem vette észre
Marsigli tévedését sem.

Természetesen elképzelhető, hogy más egységben is a latin alakkal kezdte Marsigli a
megfejtést, de ennek nem maradt nyoma.

²⁴ A következő egységekben: Ágota (673.1.13); Bálint (673.2.5); Benedek (673.2.10); Lőrinc
(675.1.13); Ilona (683.2.3).

²⁵ Pl. Gergely (673.2.9).

²⁶ Pl. Péter (673.2.19). Marsigli többféleképpen írta a *p* betűt, az egyik forma valóban
csaknem teljesen azonos az általa írt *β*-szel. Azt, hogy ezek *p*-k, és nem átbetűzési
hibáról van szó, az biztosítja, hogy a latin megfelelőkben is találunk ilyen alakú *p* betűket
(pl. Fülöp–Jakab 683.1.7). A magyar átbetűzésekben jóval gyakoribb ez a *p*-forma.
Ennek az lehet az oka, hogy Marsigli akkor használta ezt a betűalakot, ha nem kötötte
jobbra a betűt, és ez a rovásjelek betűnkénti átírásakor csaknem mindig így történt.

²⁷ Pl. Brigitta (673.1.10).

²⁸ Pl. Benedek (673.2.10).

²⁹ Pl. a <ž> jobb oldali harántvonalát a Kolozs-ban (673.2.4).

³⁰ Pl. az Appolónia (673.2.3) névben az <n> jelet.

vagy ha a rovásszöveg nagyon romlott volt, újraírta az egész szót.³¹ Néhány helyen azonban neki sem sikerült megfejtenie a rovásjeleket.³²

A B-kéz kiegészítései és javításai alapján azután Marsigli pótolta a még hiányzó latin megfelelőket.³³

³¹ Tizenkét apostol (675.2.1), Szidóneusok városa (679.2.1).

³² Pl. Dorottya (673.2.2).

³³ Pl. Kolozs (673.2.4).

A FENNMARADT KÉZIRAT ÉS A ROVÁSBOT VISZONYA

A fennmaradt kézirat közvetlen forrása

Más-más érvek alapján és különböző következtetést levonva, de Németh és Sebestyén egyaránt azt vallotta, hogy a bolognai kézirat nem közvetlenül a rovásbotról készült másolat, hanem annak egy további másolata.³⁴ E mellett a hipotézis mellett két érv szól. 1. A *Kisasszony* (675.2.10) magyar megfejtése (*eküesaβ/ony*) nem készülhetett a kéziratban látható rovásszöveg (<snkuš>) alapján (ugyanígy Sebestyén 1915, 37). 2. A kéziratlapokat előre be tudták osztani, mégpedig úgy, hogy a mezők nagysága csaknem kivétel nélkül megfelel a mezőkbe írt rovásszöveg hosszának. A negyedik naptároldal (a 677. kéziratoldalon) második sorából hiányzik néhány ünnep, ezek helye azonban ki van jelölve a papíron. Mindez arra utal, hogy a mezők készítője előtt már volt egy minta.

Mégsem egyértelmű azonban, hogy nem a bolognai kézirat a rovásbot első másolata, mert a fölsorolt két érv nem elég erős. A *küs* szó rovásjegyeit beírhatta Marsigli is utólag, talán éppen az ő tévedése miatt áll *u* az *ü* helyén. Azt, hogy hány egységet kell lemásolni majd a papírra és azok hossza milyen legyen, tehát hogy a lapok vonalazását hogyan készítsék el, megállapíthatták szóelválasztó pontok alapján is, nemcsak egy korábbi másolat szol-

³⁴ Marsigli a címlapra ugyan azt írta, hogy a rovásbot szövegét ő maga másolta le, ennek ellenére Németh Marsigli "másolójáról" beszél, tehát föltételezi, hogy a fennmaradt kézirat nem Marsigli kezétől származik (Németh 1934, 7, 19, 24). Sebestyén pedig úgy gondolta, hogy a Bolognában őrzött kézirat csak a Marsigli másolatáról készült másolat. Sebestyén szerint Marsigli írta ugyan a fennmaradt másolat rovásszövegeit is, de nem a rovásbotról, hanem egy korábbi másolatáról másolva, ekkor fordította meg a busztrofedont eredményező első másolaton még fejjel lefelé álló sorokat. A másodszori másolást igazolják azok az ünnepek, amelyeknek csak a rovásszövege hibás, megfejtése jó (1915, 37). Sebestyén mindkét érvét csak fenntartással fogadhatnánk el. Az első, a busztrofedon-érv maga is hipotéziseken alapul. A másodikat azért kell óvatosan kezelnünk, mert a Sebestyén által fölsorolt hét esetből háromban a B-kéztől származik a magyar megfejtés (Ince 673.1.8, Mihály 677.1.4, János 677.2.7); a Petrónia (683.2.6) magyar megfejtésének (*epetronella*) hosszú -ll-je és maga a névalak is inkább a latin névváltozat hatásával magyarázható; a Gyál (677.1.9) magyar megfejtésében (*egael*) a g-vel való átírás nem hiba, mert az *g* jelet Marsigli egy kivétellel ezzel írja át (az ábécében is).

gálhatott mintául. (Egy föltételezett "piszkozatnak" sincs sehol nyoma, bár egy ilyen természetesen nyom nélkül is elveszhet.)

Úgy látszik azonban, az emlék nyelvi és írástörténeti elemzése szempontjából nincs számottevő jelentősége annak, hogy a fennmaradt kéziratot közvetlenül a rovásbotról másolták-e vagy egy korábbi másolatról, mivel a Bolognában őrzött kézirat mindenképpen Marsigliótól származik, ő pedig nem módosított a rovásjeleken, hiszen a székely írást nem ismerte, és magyarul sem tudott. Azokon a helyeken viszont mérlegelnünk kell egy korábbi másolat esetleges meglétét, ahol romlott szövegű részeket vizsgálunk, mert a szövegromlások létrejöhetnek a korábbi másolat tisztázásakor is.

A rovásbot és a kézirat tartalmának viszonya

Erneyi József kivételével senki nem vonta eddig kétségbe, hogy a naptárt tartalmazó oldalakat, a bibliai neveket, az áthúzott részt és az ábécét egyaránt a rovásbotról másolta Marsigli. Erneyi viszont úgy gondolta, hogy csak a naptár származik a botról, a többi jel pedig "íráspróba" eredménye. Véleménye mellett érveket nem hozott fel (1917, 407).

Érdemes azonban figyelmet szentelni ennek a kérdésnek, mert a naptár és a kézirat egyéb részeinek betűkészletét összevetve kitűnik, hogy az emlék ebből a szempontból két részre osztható. A naptár és a bibliai nevek betűkészlete megegyezik, a 671. lapon található ábécé viszont eltér ettől, és az áthúzott 681. lap betűkészletéhez áll közel. (A különbségeket a 53. oldalon lévő táblázat mutatja.)

Vannak viszont más jellegű eltérések is, s ezek még a bibliai neveket is elválasztják a naptártól. A naptár sokkal több jelből áll, mint a másik négy oldal. A sorok számozása a bibliai neveket tartalmazó lapon újrakezdődik. A naptáron kívüli részek átbetűzésével Marsigli nem próbálkozott, a magyar megfejtés ezeken az oldalakon mindig a B-kéztől származik.

A naptár elkülönülése világos volt a Marsiglinak segítő székely számára is, ezért fordulhatott elő, hogy a naptár negyedik részének végéhez, az utolsó név után (Szilveszter 677.2.10) a B-kéz még hozzáírt néhány rovásjelet, amelynek értelme: "így végződik" (*et sic finis*).³⁵

³⁵ Batthyány Boldizsár misekönyvében is található hasonló bejegyzés a 143. lapon (*Et sic est finis*), néhány sor távolságra attól a helytől, ahonnan egy másik kéz folytatta a kódexet (Knausz 1868, 881).

Az elkülönülés oka lehet az, hogy csak a naptárt találta Marsigli a rovásboton, a kézirat többi részét pedig más forrásból másolta. De elképzelhető az is, hogy Marsigli csak a rovásbotról másolt, a rovásbotra viszont nemcsak a naptár készítője, hanem más és máskor is rótt jeleket. Nehéz eldönteni, hogy a két hipotézis közül melyik állhat közelebb a valósághoz.

Az első mellett szól, hogy Marsigli nem említi, hogy a naptáron kívül még valami lett volna a rovásboton. De ugyanez szólhat a másik hipotézis mellett is: azt sem említette sehol az olasz hadmérnök, hogy a rovásboton kívül még valami másról is másolt, az pedig nagyon kevésbé valószínű, hogy a magyarul alig tudó, a székely rovásírást nem ismerő Marsigli önállóan írta volna a naptáron kívüli részeket. Ráadásul ezekben a részekben, főleg a 681. lapon lévő szövegromlások tipikus másolási hibákat tartalmaznak. A második hipotézist támogatja, hogy a bibliai nevekre és az áthúzott oldalra vonatkozóan azt írja Marsigli, hogy azokat a "nagy bot" harmadik illetve a negyedik oldaláról másolta. Ez az érv azonban nem elég erős, mert nehezen képzelhető el, hogy a naptárt tartalmazó két rovásoldalra ennyivel több betűt írtak volna, mint a másik kettőre.

Annyi azonban bizonyos, hogy a naptári adatoktól elválasztva kell kezelünk a naptáron kívüli részek nyelvi adatait. Ha Marsigli több forrásból másolt, akkor azért, mert forrásai íródhattak eltérő korban és nyelvjárásban; ha a kézirat minden rovásjelét a naptárt is tartalmazó rovásbotról rajzolta át, akkor azért, mert a naptár és a többi rész elkülönülését ebben az esetben is okozhatja időbeli különbség.

Mennyire pontosan tükrözi a kézirat a rovásboton található alakokat?

Marsigli másolata nem tartalmazhat tudatos változtatásokat, hiszen nem ismerte a székely rovásírást.³⁶ Nagy biztonsággal mondhatjuk tehát, hogy a Bolognai Rovásemlék a székely rovásírásnak a kézirat forrásában (forrásaiban) használt változatát (változatait) őrizte meg, és azt a nyelvallapotot (nyelvallapotokat) tükrözi, amelyet (amelyeket) a forrás (források) készítésekor használtak.

³⁶

Érdekes viszont, és valószínűleg a tollal írás következménye, hogy három, Marsigitól származó jel a rovásbetűk jellegzetesen kései változatát mutatja: a Boldogasszony (683.2.16) első három jelének hajlított formái $\mathfrak{X}$ <bg>, $\mathfrak{V}$ <gs> - alul egybekötve a két betű!) és a mellette álló Benedek (683.2.17) <d> ($\mathfrak{N}$) betűje. Ez utóbbi szokatlan formája aztán magát Marsigit is megtévesztette: a betűt h-nak olvasta.

Hiányok a kéziratban

A fóliókon üres mezők is láthatók, ami arra utal, hogy a fennmaradt kézirat nem tartalmazza mindazt, amit forrása vagy forrásai. A páros számú fóliók versójára írt megjegyzések között kétszer-kétszer szerepel az *első oldal, második oldal, harmadik oldal* megjegyzés, de csak egyszer a *negyedik oldal*. Ez jelentheti azt, hogy egy kéziratlap elveszett, de nem föltétlenül kell erre következtetnünk, mert az ábécét tartalmazó 671. fóliót követő kéziratlap verso oldala üres - lehet, hogy Marsigli egyszerűen elfelejtette ideírni, hogy az ábécé is a negyedik oldalról való. Amennyiben a kézirat minden rovásjele a rovásbotról származik, valószínűleg így történt, de ha Marsigli más forrást is használt, nem deríthető ki, hogy annak másolata a fennmaradt kéziratban mennyire teljes.

A naptár

A Bolognai Rovásemlék naptára - néhány alább felsorolandó kivételtől eltekintve - minden olyan ünnepet tartalmaz (de nemcsak ezeket), amely a körülbelül azonos korú Müncheni Kódex szerint is főünnep. Ez sokat segít annak meghatározásában, hogy a kéziratban végül üresen maradt mezőkbe milyen neveket akartak másolni a naptárt tartalmazó rovásbotról.³⁷

A 683. oldal második sorában jobbról a nyolcadik és tizedik mező üresen maradt. Sebestyén szerint Padovai Szt. Antal június 13-i ünnepe, illetve Szt. Gyárfás június 19-i ünnepe lenne itt, és mindkettő azért hiányzik, mert a rovásboton lévő jeleket nem tudták elolvasni - ezt igazolja, hogy a 673. lapon lévő <{nt}l> ligatúrát (673.1.4) és a 675. lapon lévő <d'arfaš> jelsort (675.2.13) sem tudták megfejteni (1915, 48). Nagyon valószínű, hogy Sebestyénnek igaza van abban, hogy a 683.2.8 mezőbe Szt. Antal ünnepe került volna, ha a túlzott egyberovás nem zavarta volna meg a másolót, mert ez az egyetlen olyan ünnep Barnabás június 11-i és Vitus június 15-i ünnepe között, amit a Müncheni Kódex naptára piros betűvel jelöl. Ebből következik, hogy a mező fölött a következő nap távolságát hibásan jelezték, kettő helyett csak egy vonalat húztak. (A Barnabást egy nappal követő, június 12-i Szt. Bazalídiusz neve nem is fért volna az üresen hagyott helyre.)

³⁷

Mindezt alátámasztják azok a tanulságok, amelyeket a szintén a 15-16. század fordulójáról származó Winkler-Kódex és Batthyány Boldizsár misekönyve naptárából, valamint az ezekkel körülbelül egykorú, két fennmaradt kéziratcsízből vonhatunk le. (A felsorolt nyelvemlékek részletesebb leírását és kiadásuk bibliográfiai adatait ld. a Függelék II-ben.)

Nem látszik valószínűnek viszont az, hogy a *Gyárfás* név hiányzik a sor másik üres mezőjéből. A nevet megtaláljuk a naptárban, és rovásjeleinek megfejtése nem azért hiányzik a 675. lap második sorából, mert a jelek elolvasása gondot jelentett volna, hanem mert a következő lapot ugyanez a név kezdi, és itt található a latin betűs átirás (677.1.1). A szent ünnepe azonban mégsem fordul elő, mert csak névcseré következményeképpen, Szt. Gellért helyett került a naptárba. (A két név latin alakja - *Gerardius* és *Gervasius* könnyen összetéveszthető, föltehetően ezért adták meg tévesen a magyar megfelelőt.) Szt. Gyárfás ünnepe a Müncheni Kódexben sem szerepel, van viszont egy főünnep Szt. Vitus és Keresztelő Szt. János napja között, június 22-én. Ezt a Müncheni Kódexben *Tízezer vitéz* alakban találjuk. Ugyanitt *Tizenegyezer szűz szentek* alakban jelzik Szt. Orsolya ünnepét, a rovásnaptárban viszont csak a mártírok reprezentánsa szerepel. Ebből arra következtethetünk, hogy itt Szt. Achatius ünnepének hagytak helyet, és az *Ákos* névnek kellene itt állnia, amely az *Achatius* név magyar megfeleltetése.³⁸

A 677. oldal második sorának második fele üresen maradt. Ennek okát már Sebestyén megállapította: a november 21-i Mária-ünnep után a december 8-i Mária-ünnep folytatását másolták (1915, 53). A kimaradt nyolc ünnep a rovásboton még rajta volt, mert helyük a fennmaradt kéziratban is megvan.³⁹

A Müncheni Kódexben piros betűkkel írt ünnepek közül a felsoroltakon kívül még hiányzik Szt. Kozma és Damján napja szeptember 27-én. Ez éppen a 675. lap végén álló Gyárfás (tulajdonképpen Gellért) és a 677. lap elején álló Mihály ünnepe közé esik. Nem zárható ki, hogy éppen azért rontották el a 677. lap első sorának elejét, mert észrevették, hogy kihagytak egy nevet a másolásból. Az utólag korrigáló B-kéz nem a rovásbotot követve javított, így nem is vehette észre, mi volt a hiba tulajdonképpeni oka, ezért nem írta rá a papírcsikra a *Kozma* és a *Damján* nevet.

³⁸ Etimológiailag a két név természetesen nem azonos.

³⁹ A Müncheni Kódex főünnepeit alapul véve hiányzik Szt. Cecília, Kelemen, Katalin, András, Borbála, Miklós ünnepe. A másolási hiba csak úgy jöhetett létre, ha az utolsó hiányzó ünnep Mária december 8-i napja. A vonalazásból látszik, hogy nyolc mező maradt üresen, lennie kellett tehát még egy ünnepnapnak a rovásnaptárban, ami nem volt a Müncheni Kódexben piros betűvel jelölve.

A naptáron kívüli részek

Az ezekben a részekben üresen maradt mezők rekonstruálásához nem áll rendelkezésünkre olyan összehasonlító anyag, mint a naptár hiányzó ünnepeinek meghatározásához. Ezért itt meg kell elégednem az üresen maradt mezők fölsorolásával.

Az emlékből két lapon találhatók bibliai nevek. Az egyik, a 679. teljesnek látszik, a másik (685. fólió) viszont jól láthatóan befejezetlen: az nem biztos ugyan, hogy az egész lapot kitöltő szöveget akartak ide másolni, viszont öt, már megvonalt mező üresen maradt. A nevek Jézus életének eseményeit követik, *Betlehem*-mel kezdve a sort. Az emlékből a szenvedéstörténet éppen csak "elkezdődik", így nagyon valószínű, hogy a szenvedéstörténetben szereplő hely- és személynevek hiányoznak erről a lapról.

A 681. lapon két mező maradt üresen, föltehetően innen is hiányoznak rovájszelek.

A ROVÁSBOT KELETKEZÉSÉNEK ILLETVE MEGTALÁLÁSÁNAK HELYE

A címlapból kikövetkeztethetően Marsigli Székelyföldön bukkant rá a rovásbotra. Sebestyénen kívül, aki szerint Háromszék vármegyében találta és másolta le Marsigli a rovásemléket (1915, 64), a szakirodalom nem foglalkozott a rovásbot megtalálásának illetve készítésének helyével, pedig úgy tűnik, ez pontosabban is meghatározható a 681. fólió négy utolsó szava segítségével, amely kolofónként értelmezhető.

Az első szó rovásszövege romlott, a második és a harmadik jelsor azonban jól olvasható: *Pannónia* <panonia> (681.2.3) és *Szaniszló* <sniszló> (681.2.4). Utána még négy kihúzott jel következik <iasš>, ennek olvasata talán *János* (vö. 51. l.). Az első szó betűi: <pršč̣a>. (Az első $\mathbb{H}$ <č> jelet a B-kéz törölte, és írta át Υ <t>-re.) A B-kéztől származó magyar megfejtés *epereβia*, Marsigli megfejtése *Pri fia*. Az utóbbi áll közelebb a helyes megoldáshoz. A két egymás mellett álló $\mathbb{H}$ <č> közül a második tévedés eredményeképpen jött létre. Valószínűleg $\mathbb{41}$ <ia>-t akartak írni helyette. Az $\mathbb{1}$ <i> rézsútos vonalkája hozzáért az $\mathbb{4}$ <a> függőlegeséhez, így már csak egyetlen vonalkában különbözött a mellette álló $\mathbb{H}$ <č> jeltől. A szó helyesen $\mathbb{4}\mathbb{H}\mathbb{A}, \mathbb{1}$ <pršč̣ia> lenne, olvasata *p⁽ⁱ⁾řscsia*. Mint említettem, az utolsó négy szó kolofónnak látszik. Az utolsó három szó személy- és országnév, így az előttük álló szó föltehetően helységnév.

A továbblépésben a 681. kéziratlap hátoldalán felejtett följegyzés segít. Elhelyezkedéséből látszik, hogy korábban került a lapra, mint az alá írt szöveg. Nehezen olvasható, de elég jól ki lehet venni, hogy egy *Giorgio* nevű helyet említ benne Marsigli. Ezen kívül még két helynév található a följegyzésben: az egyik *Pelizka*, a másik utótagja nem világos, előtagja tisztán olvashatóan *Bekas*. Marsigli 54. számú kéziratkötetében az emlék előtt különböző erdélyi térképek találhatók. Ez a lap is valószínűleg térképek elé készült mutató, erre utal, hogy a helynév után helykihagyás következik, a *Pelizka* után írt *p* pedig az oldalszámot követő rövidítés lehet.

Az itt említett helynevek együtt találhatóak meg Gyergyószentmiklós környékén. Marsigli Gyergyószentmiklós várába vonult vissza, miután a Moldvából

Erdélybe vezető szorosokat lezárta Thököly seregei előtt. A várat olaszosan *Giorgino*-nak nevezte (Herceg 1982, 77). A vártól néhány kilométerre északra fekszik a Piricske-szoros, amelynek román neve *Prisca*, tőlük keletre, 20-25 kilométerre folyik a Békás patak.

Eszerint a kolofónban a Gyergyószentmiklós mellett fekvő Piricske nevét olvashatjuk régebbi formájában (**P(i)riscsia*).⁴⁰

Ez mindenképpen azt biztosítja, hogy a rovásbotot Gyergyószékben találta Marsigli. Az egyik lehetőség szerint - amennyiben a naptáron kívüli részek is a rovásboton voltak - magát a botot is ott rótták, a naptáron kívüli részeket biztosan, a naptárt nagy valószínűséggel, és a készítés helyén, de legalábbis annak közelében bukkantak rá. A másik lehetőség az, hogy a naptáron kívüli részek nem voltak a rovásboton, ebben az esetben a kolofónból arra lehet következtetni, hogy a naptáron kívüli részek eredetijéhez Marsigli a megjelölt helyen jutott, miután ugyanazon a helyen, de legalábbis a közelben fölfedezte a rovásbotot.

A kézirat keletkezésének ideje is pontosítható: Marsigli az emlék előtt lévő térképek dátumaiból vélhetően 1690 októberének végétől decemberig volt Gyergyószékben.

⁴⁰ Több olyan helységnév is van, amelynek elő- vagy utótagja *Peleske*, és van egy *Pelicka* nevű település is. Ezek hangalakja közelebb áll a Marsigli által följegyzett *Pelizka* névhez, de mindegyik messze esik Gyergyószentmiklóstól.

A BOLOGNAI ROVÁSEMLÉK KELETKEZÉSÉNEK IDEJE

Marsigliától tudjuk, és a kolofónból is erre következtethetünk, hogy a Bolognai Rovásemlék kézírata 1690 végén készült. Nehezebb azt meghatározni, hogy a lemásolt forrás vagy források mikorra datálhatók. Ez a kérdés azért kiemelkedően fontos, mert a rovásbot készítésének idejét kell meghatároznunk az emlék vagy forrásai datálásakor, hiszen a kézirat - nagy valószínűséggel - pontosan adja vissza a rovásboton lévő szöveget.

Az emlék korának megállapításához fölhasználható kritériumok csak a naptárban vizsgálhatók, így a naptáron kívüli részek eredetijének keletkezési ideje nem állapítható meg, még akkor sem, ha ezek a részek is ugyanazon a rovásboton voltak, amelyiken a naptár, mert később is rákerülhettek a rovásbotra. Ennek megfelelően a rovásbot keletkezésének ideje azonos a naptári részek keletkezésének idejével, azzal a kitételrel, hogy a rovásbotnak ennél későbbi részletei is lehettek, feltéve, hogy a naptáron kívüli részek is ugyanazon a rovásboton voltak, mint a naptár.

A Bolognai Rovásemlék datálása a szakirodalomban

Az emléket vizsgáló kutatók nem vonták kétségbe, hogy a kézirat egésze egyidőben keletkezett, és azt sem, hogy végső soron ugyanazon rovásbotról másolta le Marsigli. Így az emlék datálásakor olyan kritériumokat is alkalmaztak az emlék egészére vonatkoztatva, amelyekből csak a naptár keletkezésének idejére következtethetünk biztonsággal.

Sebestyén Gyula úgy gondolta, hogy a rovásbot, amelyet Marsigli talált, maga is másolat volt, és az Árpád-korban készítették az eredetijét. Véleménye mellett a következőképpen érvelt: a ligatúrák és a "magánhangzó-ugratás" olyan tökéletes a szövegben, hogy az csak nagyon korai lehet, mert a 16. század elején ezek a sajátosságok már fogyatékosak, vagy egyáltalán nincsenek meg. A rovásbot valóban a székelyek keresztény hitre térítésének idején keletkezhetett, mert az emlék egyik része (a naptáron kívüli szövegek) "a katolikus ismeretek 'kis tükre'". A 15-16. században ez a kezdetleges naptár már visszaesés lenne a nyomtatott naptárak mellett. A később szentté avatottak és a későbbi hangtörté-

neti jellemzők az újarováskor kerültek a rovásbotra, ekkor cserélték föl az <ü> ~ <ö> jeleket is (1915, 40-1, 56; 1914, 1; 1917-20, 301; 1918a, 65, 67). Még elfogadhatatlanabb Sebestyénnek az az érve, hogy Marsigli, aki gyakorlott epigráfus volt, nem téveszthette meg "valamely közelkorú rovástermék", és ő a rovásbotot 11. századnak tartotta (1915, 55). Semmi sem utal arra azonban, hogy Marsigli a rovásbotot 11. századnak gondolta volna (különben is a 11. századi botnak csak a másolatát találta meg Marsigli Sebestyén szerint). Erre a következtetésre Sebestyén négyszeres hipotézislánc árán jutott, és egyik föltevése sem igazolható. (Egyébként is Marsigli korábban nem látott székely rovásírást.)

Ernyei József is datálta az emléket: módszertanilag és logikailag hibás gondolatmenettel próbálta bizonyítani, hogy az nem lehet korábbi a 16. századnál (1917, 172).

Németh Gyula a rovástechnikának még elég jól megfelelő betűformák, a szöveg betűhasználati jellemzői és az <ü> ~ <ö> jeleknek a Nikolsburgi Ábécében lévővel megegyező hangértéke miatt tartja a Bolognai Rovásemléket korábbinak, mint a Csíkszentmihályi (1501) és az Isztambuli Feliratot (1515).⁴¹ A rovásnaptárban már benne lévő Sienai Szt. Bernátot 1450-ben avatták szentté, ezért datálja Németh a rovásbotot a 15. sz. utolsó éveire (1917-20, 26; 1934, 3, 6, 18). Véleményét többen is elfogadták (Jakubovich 1935, 7; Ferenczi G. - I. 1979, 15).

Ferenczi Sándor szerint az emlékeknek vannak 15. századi "eredeti" részei, de 16. sz. végi, 17. sz. eleji jellemzői is. Az volt a véleménye, hogy az Θ <f>, $\uparrow$ <ak>, $\mathfrak{g}$ <m>, $\mathfrak{X}$ <mb>, $\mathfrak{D}$ <o> jelek alakja a 15-16. századi emlékekben még erősen rovásjellegű, a Bolognai Rovásemlékben pedig már nem. Ezen kívül kései jelenség az $\mathfrak{I}$ jel /h/ ~ /ë/, az $\uparrow$ jel /i/ ~ /j/ hangértékének keveredése is (1939, 194).⁴²

⁴¹ Az <ü> és <ö> jelnek a Nikolsburgi Ábécében lévővel megegyező hangértéke másodlagos kritérium, mert a hangjelölések fölcserélődésének oka még tisztázatlan. A két betű hangértéke egy ideig valószínűleg ingadozott, ezért véletlen is lehet, hogy mindkét 15. századi székely rovásemlékben az $\mathfrak{Z}$ jelöli az /ö/, az $\mathfrak{X}$ az /ü/ fonémát. A két betű formájából ítélve az $\mathfrak{Z}$ a régebbi, így eredetileg ez lehetett az /ü/ jele. Elképzelhető, hogy az $\mathfrak{u} > \mathfrak{o}$ hangváltozás idején kezdett az $\mathfrak{Z}$ jel /ö/-t is jelölni, de mellette megjelent egy új betű is az új fonéma jelölésére. Mivel azonban ekkor már /ö/ és /ü/ fonémát egyaránt jelölhetett az $\mathfrak{Z}$ jel, hangértéke egy ideig ingadozott (esetleg még a 15. században is), míg végül az eredeti hangértékét kapta meg a betű. (A későbbi emlékekben az $\mathfrak{Z}$ mindenhol az /ü/ fonéma jele.)

⁴² Az $\mathfrak{I}$ jel /ë/ hangértékben Ligeti szerint a székely ábécé legrégebbi, török rétegéhez tartozik (1925, 52). A székely rovásírás $\mathfrak{I}$ <h/ë> és a jenyiszeji feliratok $\mathfrak{I}$ <e> (= [ë/]) jelének összekapcsolása problematikus, de ha Ligetinek mégis igaza van, a jel /h/ ~ /ë/

Forrai Sándor 1300 körülnek tekinti az emléket, kiindulva abból, hogy a naptárban szereplő szentek legtöbbször 1100 előtt avatták szentté, néhányukat a 12. században, kettőt 1200 után és Szt. Bernátot 1450-ben, tehát 1200 utáni szent a naptárban nagyon kevés van, ezeket az eredeti rovásbot újrarovásakor is beírhatták a naptárba (1985a, 45).

A betűk rovásjellegének kritériuma

Ezt a kritériumot fenntartással kell kezelnünk, még akkor is, ha Marsigli biztosan fáról másolta az emléket és hűen követte a botra rótt formákat, mert amikor a székely rovásírás már papíron is élt, a tollal írt alakok befolyásolták ugyan a rótt alakokat (Németh 1934, 24), de a fára rováskor az anyag kényszeríti a rovót, hogy szögletesebb, archaikusabbnak tűnő betűket véssen. Így egy papírra írt és egy fába rótt emlék közül az utóbbi tűnik régebbinek akkor is, ha a másiknál később készült.

A betűhasználat kritériuma

A naptárban és a bibliai nevekben használt betűk alakjukat és hangértéküket tekintve is megegyeznek, de eltérnek az ábécében és a 681. lapon használt betűktől. (Ld. a táblázatot a 53. oldalon.) Ezért az emlék datálásához (az ábécét és az áthúzott oldalt kivéve) betűhasználati jellemzőit is fölhasználhatjuk, de ebben az esetben nem a kéziratban található, mindenképpen a naptárnál később készült ábécéből, hanem a naptár szövegéből kivont ábécéből kell kiindulnunk.

A betűkészlet és a grafotaktikai jellemzők alapján hasonlíthatjuk össze a Bolognai Rovásemléket más székely rovásírási emlékekkel, így relatív, illetve a biztosan datálható emlékek révén abszolút kronológiát kapunk. Ahhoz azonban, hogy ezt a kritériumot fölhasználhassuk, minden székely rovásírási emlék megfelelő földolgozására lenne szükség.

jelentésének keveredése nem lehet kései jelenség, mert a **⅃** jel a Nikolsburgi Ábécében már <h>-ként szerepel.

Az /i/ és a /y/ fonéma jele eredetileg azonos volt, ebből az **↑** jelből alakult ki az **↑** (később **†**, **†**) a /y/ jelölésére (Németh 1934, 25). A rovásnapárban és a bibliai nevekben tehát éppen a jel régebbi formája található, és csak az, így a hangértékek nem is keveredhetnek.

A naptárban lévő ünnepek kritériuma

A naptárban benne van Sienai Szt. Bernát ünnepe. Őt 1450-ben avatták szentté, ennél a dátumnál csak későbbi lehet a rovásbot.

A másolatból látszik, hogy a rovásnaptárban Domonkos napja augusztus 5-re esett. Ezt az ünnepet IV. Pál pápa (1555-1559) 1558-ban augusztus 4-re tette át, hogy ne essen egybe a szintén augusztus 5-én lévő Havas Boldogasszony-ünneppe, és egy Magyarországon ismert 1572-es naptár már ezen a napon jelzi (Knauz 1876, 177; Diós 1984, 420).⁴³

Az említett két dátum közé tehetjük a nyelvemléket a Zsófia- és Ábrahám-nap alapján is. Zsófia ünnepét naptáraink a 14. sz. előtt nem ismerték, okmánykelekezésben a 15. sz. végén, a 16. sz. elején tűnik föl (Knauz 1876, 270).⁴⁴ A rovásnaptár Ábrahám ünnepét még jelzi, ez a 15. sz. végi kelekezést valószínűsíti, mert a 16. századi naptárok már nem említik, okmánykelekezésben sem fordul elő (Knauz 1876, 130), szemben a korábbi misekönyvekkel, amelyek még jelezték (Bálint 1977b, 362).⁴⁵

A rovásnaptár nyelvi kritériumai

A Bolognai Rovásemlék naptárának névalakjai igen közel állnak a Müncheni és a Winkler-Kódex valamint a Batthyány-misekönyv naptárának névalakjaihoz. Mindhárom nyelvemlék a 15-16. század fordulójára datálható, így a rovásnaptár nyelvi kritériumai alapján is erre a korszakra tehető.

⁴³ Csallány is ezt a két dátumot használta föl a kormeghatározáshoz (1960, 69-70).

⁴⁴ A Müncheni Kódexben nem jelöli, de a Winkler-Kódex és a Peer-Kódex igen.

⁴⁵ A rovásnaptáron kívül csak a Peer-Kódex-beli és a Nagydisznódi Csízió említi, a Müncheni Kódex valamint a Batthyány-misekönyv naptára nem.

A BOLOGNAI ROVÁSEMLÉK TARTALMA

A naptár

A rovásnapptár ünnepei

A naptárban lévő szentek ünnepeinek vizsgálatával nemcsak a megtalált rovásbot készítésének idejét határozhatjuk meg, hanem segítséget kapunk annak megállapításához is, hogy milyen naptármintát használtak a rovásnapptár írásakor.

Föltűnő, hogy a naptár szentjeinek többségét a 13. sz. előtt avatták szentté. Nyolc olyan ünnep van a rovásnapptárban, amely a 13. században terjedt el és csak egy olyan, amelyik a 15. században. Az 1234-ben szentté avatott Szt. Domonkos ünnepének kivételével mind kapcsolódik valamilyen formában a ferences-rendhez. Ezek az ünnepnapok a következők (zárójelben a szenttéavatás éve): Assisi Szt. Ferenc (1228) október 4-i és május 25-i ünnepe; Padovai Szt. Antal (1232) ágoston-, majd ferences-rendi szerzetes június 13-i ünnepe; Árpád-házi Szt. Erzsébetnek (1235), a ferences harmadrend - a világegyházban is igen tisztelt - szentjének november 19-i és május 2-i ünnepe; Assisi Szt. Klárának (1255), a ferences apácarend, a klarissza-rend alapítójának augusztus 12-i ünnepe; a Sarlós Boldogasszony-ünnep július 2-án, amelyet ugyan csak VI. Orbán pápa (1378-1389) rendelt el 1389-ben, de a ferencesek Bonaventura javaslatára már 1263-ban elfogadták, és ők kezdték terjeszteni (Knauz 1867, 280-1; Bálint 1977b, 10; Szántó 1983, 563); Sienai Szt. Bernátnak (1450), az obszerváns ferencesek egyik legfőbb szentjének május 20-i ünnepe.

A Bolognai Rovássemlékben sok jellegzetesen magyar egyházi ünnep van. Ilyen Szt. István király május 30-i napja, amelyet hivatalosan sosem emeltek ünneppé és okmánykezelésben sem használtak; Szt. Imrének november 5-i ünnepe mellett az okmánykezelésben szintén nem használt szeptember 2-i ünnepnapja; Szt. Adalbertnek április 23-i napja mellett ritkábban jelzett november 6-i ünnepe. A 11. századi magyar szentek közül csak Szt. Gellért ünnepe hiányzik a rovásnapptárból, de az is csak tévedés következtében, mert helyén, szeptember 24-én, Szt. Gyárfás napja szerepel (vö. 34, 116. l.).

A magyar naptár fontos elemei a Mária-ünnepek. A Bálint Sándor által (1977a, 1977b) említettek közül csak azok nincsenek benne a rovásnaptárban, amelyek tisztelete Magyarországon a 15. sz. után terjedt el.⁴⁶

A felsorolt adatok azt valószínűsítik, hogy a Marsigli által talált rovásbot egy korábbi előképpel rendelkezett. Ezt nem készíthették korábban a 13. sz. közepénél, egyrészt mert akkor nem lenne rajta ilyen sok 13. századi ünnep, másrészt mert Szt. Domonkos napját 1234-ben helyezte át IX. Gergely pápa (1227-1241) augusztus 6-ról 5-re (Knauz 1876, 177). Sokkal később sem írhaták, mert egyetlen 14. századi szent ünnepe sincs rajta. A Marsigli által megtalált és lemásolt rovásnaptár azonban nem ennek a 13-14. századi rovásbotnak a másolata, hiszen nem annak nyelvi és írástani jellemzőit viseli. A Marsigli-féle bot 15. századi újrarovásakor a 13. századi botot nem szolgai módon másolták le, hanem kiegészítették és átírták⁴⁷.

A rovásnaptár és más 15. század végi naptárak

A Bolognai Rovásemlék naptárán kívül még három naptárt ismerünk a 15. század végéről, a 16. század elejéről: a Müncheni és a Winkler-Kódex naptárát, valamint a Batthyány Boldizsár misekönyvébe írt naptárat. A négy naptárt táblázatokban állítottam egymás mellé, ezek a táblázatok a naptárok fölhasznált kiadásának megjelölésével együtt a Függelék II-ben találhatóak.

Ha e négy, nagyjából egykorú naptárt összehasonlítjuk, a következő hasonlóságokat illetve eltéréseket találjuk közöttük:⁴⁸

⁴⁶ A rovásnaptárban szerepel egy Boldogasszony-ünnep április 13. és 21. között is, valószínűleg tévedésből, mert itt nem jeleznek sem a régi, sem az újabb naptárok Mária-ünnepet.

⁴⁷ Az is lehetséges, hogy a naptárt közben többször is újrarótták, de ezt jelenleg sem igazolni, sem cáfolni nem lehet.

⁴⁸ A naptárok eltéréseit csak akkor említem meg, ha a rovásnaptár szempontjából fontosak (tehát például a Winkler- és a Müncheni Kódex eltéréseit nem vizsgálom azokban az ünnepekben, amikor sem a rovásnaptár, sem a Batthyány-misekönyv naptára nem jelez ünnepet - ha ez utóbbi is jelez ünnepet, akkor az adott ünnep rovásnaptárbeli hiánya figyelemre érdemes lehet).

Egyezések:

1. Az összehasonlított naptárok egyikében sem lehet fölfedezni annak a nyomait, hogy csízióból egészítették volna ki őket naptárrá. Nincsenek bennük fölösleges szótagok vagy csak egy-két szótaggal, rövidítve jelölt nevek. (Ez elsősorban a rovásnaptár szempontjából fontos, mert leginkább ezzel kapcsolatban merülhet föl a gyanú, hogy nem naptár, hanem csízió volt eredetileg.)
2. Mind a négy naptár túlnyomórészt magyaros névalakokat közöl az adott korban - például összeírásokban vagy okmánykeltezésben - még gyakoribb latin névalakokkal szemben.
3. A naptárok megegyeznek abban, hogy mely szentek ünnepnapjait tekintették kötelező ünnepnek: a Müncheni Kódexben ezeket piros tintával írták, és ezek a piros tintával írt ünnepek a másik három naptárban is - szinte kivétel nélkül - megvannak.⁴⁹ A rovásnaptárból nyolc olyan ünnep hiányzik, amelyet a Müncheni Kódex főünnepként tart számon, ezek azonban nem a naptárszerkesztés különbségeivel, hanem másolási hibával magyarázhatók (vö. 33. l.).

Különbségek:

1. A Müncheni Kódex egy-két kivételtől eltekintve az év minden napján jelzi valamelyik szent névünnepét. A Winkler-Kódex kevesebb, a Batthyány-misekönyv még kevesebb ünnepet jelez. A legkevesebb ünnepet a rovásnaptár jelöli.
2. A Müncheni Kódexben az ünnepnapok leírásában a lehető legnagyobb pontosságra törekedtek. A *szent* jelzón kívül általában föltüntetik a szentek titulását is (*szűz, mártír, apostol* stb.). Ez kevesebbszer fordul elő a Winkler-Kódexben és a Batthyány misekönyvben, és tulajdonképpen egyszer sem a rovásnaptárban (vö. az alább írottakkal). Ezzel függ össze, hogy helyenként a Müncheni Kódex kissé körülményesnek is tűnik a másik három naptárral szemben (pl. január 1., február 22., december 25. nevében).

⁴⁹

A Batthyány-misekönyv naptárának írója is használt piros tintát a főünnepnapok megjelölésére, valamivel kevesebb ünnepet emelt azonban ki, mint a Müncheni Kódex naptárának készítője. Ebben az esetben is szerepel azonban az adott ünnep a Batthyány-misekönyvben is, de feketével írva.

3. A Müncheneri Kódexben Szűz Mária ünnepnapjainak megnevezésekor a *Mária* nevet használják, szemben a másik három naptárral, amelyek a *Mária* helyett a *boldogasszony* (ill. a megfelelő helyen a *kisasszony*, *nagyasszony*) szót alkalmazzák (vö. még az alább írottakkal).

4. Vannak ünnepnapok, amelyeket a rovásnaptár jelöl, a többi naptár viszont nem illetve más szent ünnepét teszik az adott napra. Ezek vagy ferences ünnepek, vagy a magyar naptár ünnepei.⁵⁰

5. Jóval többször fordul elő, hogy a rovásnaptárból hiányzik a másik három naptárban jelölt ünnep. Az ilyen esetek több altípusra oszthatók, abból a szempontból, hogy az adott napot a. csak a Müncheneri Kódex b. a Müncheneri és vagy a Winkler-kódex vagy a Batthyány-misekönyv; c. mindhárom naptár jelzi. A b. és a c. csoport továbbosztható aszerint, hogy a jelölt ünnepek azonosak vagy nem, illetve hogy mindhárom különbözik, kettő egyezik meg, vagy mindhárom azonos. Amikor a három naptár más-más ünnepet jelöl vagy csak kettő egyezik meg közülük, általában latinos névalakkal jelzik az adott ünnepet, de legalábbis olyan az ide írt nevek hangalakja, amelyek még napjainkra sem illeszkedtek igazán be a magyar hangrendszerbe, és föltehetően sohasem voltak igazán elterjedt és közkedvelt keresztnevek. Ugyanez előfordul akkor is, amikor a rovásnaptáron kívül mindhárom naptár jelöl ünnepet egy adott napon, még-hozzá ugyanazt (pl. *Tiburcius* és *Vallériánus* április 14-én, *Vitáli(u)s* április 28-án). Ilyenkor viszont találunk arra is példát, hogy magyar névalakban szerepelnek a szentek nevei (pl. *Péter* április 29-én, *Kel-lén/Gellyén* július 8-án).

A négy naptár ünnepeinek összevetésén kívül érdemes még megjegyezni, hogy a rovástechnika megkövetelte a hellyel való takarékoskodást, ennek több nyomát is találjuk a rovásnaptárban:

⁵⁰

A következő napokról van szó: május 2: Erzsébet; 20: Bernát; 26: Ferenc; 30: István; július 29: László (a MünchK jelzi, de egy nappal később); november 21: Mária bemutatása; december 8: Mária fogantatása (a BatthyB jelzi). Két kivétel van: október 6, amikor a rovásnaptár Ábrahám, a MünchK viszont Romanus ünnepét teszi (a másik két naptár nem jelöl ünnepet ezen a napon - vö. még 41.1.). A másik kivétel Lázár december 17-i napja, amelyen, az előzőhöz hasonlóan a MünchK más ünnepet jelöl, a másik két naptár pedig semmit. Lázár napja a Knauz által felsorolt naptároknak is csak egy részében szerepel, okmánykezelésben viszont nem fordul elő (1876, 208).

1. A rovásnaptár csak a "valódi" ünnepnapokat jelöli, az ünnepek oktávját és vigíliáját nem, egyetlen kivétellel: karácsony előestéje jelölésének nyomait megtaláljuk a rovásnaptárban is.
2. Az ünnepelt szentek neve elől minden esetben hiányzik a *szent* jelző, és a rovásnaptár írója, eltérően a többi naptár gyakorlatától, nem pontosította a *mártír, asszony, szűz, próféta, remete, doktor, apostol, pápa, püspök, apát, herceg* szavakkal az ünnepelt szent nevét. Kivételt látszólag két esetben tett, valójában azonban ezek sem igazi kivételek. Az *Anna* név után (júl. 26.) szerepel az *asszony* szó, ebben az összetételben azonban annyira összeforrott a két tag, hogy a rovásnaptár szerzője összevonta a két szót (vö. *Anna* 675. 1. 7, 106. 1.). A másik kivétel Szt. István augusztus 20-i ünnepe, ahol a többi naptárral egyezően szerepel ugyan a *király* szó, elmarad viszont az *István*.
3. Azokon a napokon, amelyekre két, egymással kapcsolatban lévő szent neve esik, általában csak a szentek egyikét jelöli,⁵¹ ugyanígy elhagyja a *Magdolna* utótagot a *Mária* mellől (júl. 22., 675.1.5). Ide tartozik, hogy a *tizenegyezer szűz* helyett csak *Orsolyá-t* ír (okt. 21., 677.1.11) és *Úr színe változása* helyett *Úrszíné-t* (aug. 6., 675.1.11-12). A rovásnaptár írója kétszer viszont eltér a rövidítésnek ettől a fajtájától: Fülöp és Jakab május 1-i (683.1.7) valamint Péter és Pál június 29-i napján (az utóbbi esetben a nevek szokásos sorrendjét megcserélve, 683.2.14).
4. A hellyel való takarékoskodás okozza, hogy a *Mária-* és a *szentkereszt* ünnepek mellől elmarad a pontosítás. A Winkler-Kódex és a Batthyánymisekönyv pontosabban is meghatározza a boldogasszony-ünnepeket (pl. *gyertyaszentelő, gyümölcsoltó* stb.), a rovásnaptár ezeket a pontosításokat elhagyja, sőt a *nagyasszony* helyett is *boldogasszony-t* ír.⁵²
5. Részben a hellyel való takarékoskodás, részben a rovó tudásának kipróbálása hozta létre azokat a bonyolult ligatúrákat, amelyek egy betűnyi helyen jelölnek egy nevet. Ezeket a nehezen olvasható betűösszevonások-

⁵¹ Fábán [Sebestyén]: jan. 20., 673.1.6; Vid [Modestus]: jún. 15., 683.2.9; Simon [Júda]: okt. 28., 677.1.13.

⁵² A rovásnaptár a következő napokon jelez Mária-ünnepet: február 2., március 25., július 2., augusztus 5., augusztus 15., november 21. és december 8., valamint egy azonosítatlan Mária-ünnep van április 13. és 21. között is. Szentkereszt-ünnepek május 3-án és szeptember 14-én vannak a rovásnaptárban, sőt *vízkereszt* helyett is ez szerepel január 6-án.

kat az Antal (673.1.7, 683.2.8) és az Albert (683.1.4, 675.1.16) név lejegyzésére használták.⁵³

A 15-16. század fordulója tájáról a négy összehasonlított naptáron kívül két kéziratos csíziót is ismerünk. Az egyik, amelyik korábban a Peer-Kódexhez volt kötve, de később onnan leválasztották. Ezt Horváth Cyrill kiadásából használtam (1921, 463–465). Horváth szerint a Peer-Kódex ünnepekben gazdagabb csíziója a másik ismert csízió kiegészített változata, de legalábbis közös forrásra vezethetők vissza (1921, 465-467). A másik csíziót, amely egy gyűjteményes kódexből került elő, Melegdi a 15. század második felére datálja (1918, 136). A csízió elnevezése a szakirodalomban nem egységes.⁵⁴ Én a továbbiakban *Nagydisznódi Csízió* néven fogok rá hivatkozni, mert a csízió anyakódexének bejegyzéseiből arra lehet következtetni, hogy a csíziót az erdélyi Nagydisznódon (Heltauban) írták (Melegdi 1918, 136). A szöveget Melegdi átírását (1918) és Szentjóni javításait (1918) egyaránt figyelembe véve használtam.

A rovásnaptárt a két csízióval is összevetve azt tapasztaljuk, hogy a Peer-Kódex bővebb csíziója valamivel több ünnepet tartalmaz, mint a rovásnaptár, a Nagydisznódi Csízió viszont valamivel kevesebbet. A Peer-Kódex mégsem jelöl minden ünnepet, amely a rovásnaptárban megtalálható, ezek a már említett magyar illetve ferences ünnepek közé tartoznak. Figyelemre méltó egyezés a Peer-Kódex csíziója és a rovásnaptár között, hogy mindkettő jelöli - eltérően a

⁵³ Talán ilyen "túlzott" betűösszevonás az a jel is, amelyet az *István* név lejegyzésére használt a rovó. Ezt a nevet vagy egy <š> és egy <t> betű, vagy egy <št> ligatúra jelöli (683.2.5, 675.1.10, 677.2.6). Mivel a név olvasata valószínűleg *Están* (vö. *István* 683.2.5, 96. l.), a jelcsoportból csak egy <n> betű hiányzik. Talán beleértették ezt az <n>-t (amely eredetileg > formájú volt) az <št> ligatúrába. Az <š> betű bal szárának alsó része és a <t> bal oldali rézsútos vonala éppen ezt az alakot mutatja. Kevésbé valószínű azonban, hogy nem ligatúrában pedig a <t> jelébe értették bele ugyanígy az <n>-t, mert arra nincs példa a rovásnaptárban, hogy egy önálló betűt ligatúraként használjanak. Ilyen helyesírási eljárást az írás kommunikációs funkciója nem is engedhet meg. Ugyanakkor, elképzelhető egy ilyen írásmód is, de csak ha a kommunikációs funkció kivételes esetben háttérbe szorul, például a rovó bravúros rovójártasságait bizonyítandó.

⁵⁴ A csízió elnevezése Sziládynál *Versbe szedett naptár* (1877, 223–224, 381), de ő a Peer-Kódex csízióját is így nevezi (1880, 367–368, 487–488) - Melegdi csak a Peer-Kódex csízióját nevezi így. Jakab Eleknél *Nagy-Enyedi töredék a XV-ik század elejéről* (1881, 37–41), Szentjóninál *az Akadémiai Kódex csíziója* (1918), Melegdinél *15. század végi csízió* (1918), Horváth Jánosnál szintén *Versbe szedett naptár*, Horváth Cyrillnél pedig *a Thuróczi-Kódex csíziója* (1921).

többi naptártól illetve a nagydisznódi csíziótól - Sienai Szt. Bernát május 20-i, László július 29-i (ezt a MünchK is jelzi, de 30-án) és Ábrahám október 6-i ünnepét,⁵⁵ valamint a szeplőtlen fogantatást december 8-án.

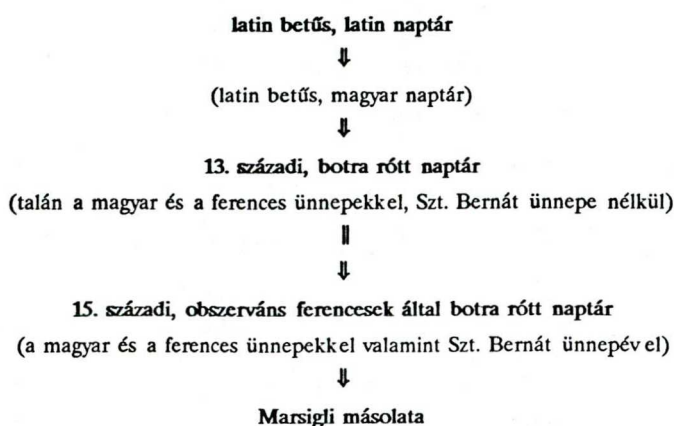
A legkevesebb ünnepet tartalmazó Nagydisznódi Csízióban is van azonban három ünnep, amelyet a rovásnaptár nem jelöl. Közülük az egyik, Kozma és Damján ünnepe egyike azoknak az ünnepeknek, amelyek valószínűleg csak másolási hiba következtében hiányoznak a rovásnaptárból (vö. 34. l.). A másik Lompert szeptember 17-i napja, amelyet egyébként a másik három naptár és a Peer-Kóex csíziója is jelöl. A harmadik viszont egy olyan ünnep, amelyet a három másik naptár sem jelez, ez a Nagydisznódi Csízióban *Zonitra*-ként szerepel, és Szentjóni szerint a Nyitrán eltemetett Zoerard és Benedek ünnepe jelzi (1918, 187). (A másik három naptár egységesen Elek ünnepe teszi július 17-re, ugyanúgy, ahogyan a Peer-Kóex csíziója is.)

A rovásnaptár előzményei

A rovásnaptár lehetséges mintájáról a naptárban található ünnepek és más, szintén a 15–16. század fordulójára datálható naptárakkal való összehasonlítás alapján azt mondhatjuk, hogy egy olyan korai naptárra megy vissza, amelynek neveit latinból fordították, összetévesztve a *Gyárfás* (Gervasius) és a *Gellért* (Gervasius) név magyar megfelelőit (vö. 34. l.). A lefordított naptár nem tartalmazott névnapot az év minden napjára, hanem csak a főünnepeket jelölte. Névanyaga hozzávetőlegesen megegyezhetett a csíziókban is feltüntetett nevekkel. Az így keletkezett naptár már tartalmazhatta a magyar egyház naptárára jellemző ünnepeket és esetleg a ferences szentek más naptároiban nem jelölt ünnepeit is. Ez a naptár vagy maga is rovásnaptár volt, vagy még igen korán, a 13–14. század fordulója körül írhatták át rovásbetűkre. Ennek a korai rovásbotnak az anyagát talán többször is újraírták és fölfrissítették, míg végül a 15. század második felében el nem készült az a rovásbot, amelyet Marsiglinak megmutattak. Sienai Szent Bernát ünnepe csak ekkor kerülhetett a naptárba, de nem zárható ki az sem, hogy a többi ferences ünnepet és a magyar egyházi naptár ünnepeit is csak ekkor vették föl. Ezt az utolsó kiegészítést minden valószínűség szerint obszerváns ferencesek végezték.

⁵⁵ Lehetséges, hogy a Nagydisznódi Csízió az október 4-i *ferench* után álló *am* jelsora is ezt az ünnepet jelzi, az *Ábrám* névalak lerövidített változataként. (Melegdi is (1918) és Szentjóni (1918) is töltelékszónak értelmezi.)

Ezek alapján a Bolognai Rovásemlék naptárának a stemmája:

A rovásnaptár funkciója

A naptár használói ugyanazok a ferencesek lehettek, akik a naptárt készítették. Céljuk egy rovásírásos magyar nyelvű naptár előállítása lehetett. A naptár anyanyelvre fordítása megfelel a ferences törekvéseknek, de hogy miért éppen a rovásírást használták hozzá, nem állítható meg pontosan. Az ok lehetett egy már akkoriban is kuriózumnak számító írás megőrzésének igénye, de lehetett ennek az ellenkezője is. Írhatták ugyanis azért rovásírással a naptárt, mert a rovásírás használata magától értetődő volt, legalábbis Székelyföldnek azon a részén, ahol a naptár készült. Akármelyik lehetőséget fogadjuk is el, az kizárható, hogy a rovásnaptárt egyházi célokra készítették, hiszen a rovástechnika sajátosságai miatt a naptár pontossága nem mérhető a latin betűs naptárak lehetőségeihez. Így a rovásnaptár inkább csak emlékeztető szerepet tölthetett be, a csíziókhoz hasonlóan.

A naptáron kívüli részek

Az ábécé

A 671. lapra írt ábécé betűinek formája és hangértéke nem egyezik meg teljesen a naptárban és a bibliai nevek írásakor használt betűkével, (részletesen ld. a 52. oldalon), de az ábécét is ugyanúgy Marsigli írta, mint az emlék rovásbetűinek túlnyomó részét, és az ő kézírása a rovásjelek latinbetűs átírata is.

A betűk sorrendje megegyezik a latin ábécé sorrendjével. Néhány helyen azonban téves a sorrend: az Λ <g> helyén az $\ddot{\text{r}}$ <d'> áll, az Λ pedig az 1

<i> és az $\Diamond$ <k> közé került; az l <s> és az Ψ <ž> fölcserélődött. Föloldásuk az ábécé eredeti sorrendjét követi.⁵⁶ A kifejejtett <y>, <č>, <z>, <ü>, <t'> az ábécé végére, a ligatúrák közé került.

Fölmerülhet, hogy az ábécét Marsigli nem a rovásbotról másolta, hanem az csak a lemásolt rovásjelek megfejtéséhez készült.⁵⁷ Ezt a hipotézist látszik támogatni, hogy az ábécében az <nd> jelet kivéve csak olyan ligatúrák szerepelnek, amelyek a szövegben is előfordulnak. A szövegben megtalálható ligatúrák közül kimaradtak ugyan azok, amelyeken egyértelműen látszik, hogy nem önálló, egy hangot jelölő betűk, hanem összeírt jelek (ezekben az összetevő betűk minden vonala megvan: D <nk>, M <šk>); hiányoznak azok a ligatúrák is, amelyek egyik eleme magánhangzójel. Marsigli azonban korábban nem ismerte a székely rovásírást, és a már lemásolt jelek alapján sem szerkeszthette a 671. lapon található ábécét, hiszen ahhoz, hogy megfelelő sorrendbe állítsa a betűket, ismernie kellett volna hangértéküket.

Marsigli valószínűleg a latin betűs föloldással együtt másolta a betűsort. Az ábécében a rovásbetűk föloldása - a székely rovásírás szabályainak megfelelően - a betű elé olvasott e-vel történik, de néhány betű előtt ezt az e- ejtést könnyítőt nem találjuk (az <f>, <l>, <m>, <n>, <r>, <š> előtt). Ha szóban oldották volna föl neki a betűket, minden mássalhangzó előtt lenne ejtést könnyítő. Ez valószínűvé teszi, hogy az ábécét nem a botról másolta Marsigli, mert szinte biztosnak látszik, hogy a rovásbotra nem róttak latin betűket. Az ábécével szorosabb kapcsolatot mutató 681. lapon is jellegzetes másolási hibák találhatók. Föltehetően a - talán nem is egyszeri - másolás az oka annak is, hogy olvashatatlanná vált a szöveg. Így, amennyiben azt a hipotézist fogadjuk el, hogy az ábécé a rovásbotról lemásolt jelek megfejtéséhez csak 1690-ben készült, föl kell tételeznünk, hogy a 681. oldal szövegét is a 17. század végén írták.

⁵⁶ A <g> esetében ez nem látszik, mert Marsigli a <g> és a <d'> jelet egyaránt g-vel írja át. A <ž>-t viszont a naptárban $\int$ jellel, az ábécében sz betűkapcsolattal írja át Marsigli, a $\int$ jelet pedig az <s> fölött találjuk, holott az <s>-et a naptárban s betűvel szokta átírni.

⁵⁷ Németh Gyulát (1934, 7) kivéve senki sem vonta kétségbe, hogy az ábécé is a rovásbotról való. (1917-20-as munkájában még az ő véleménye is az, hogy ez az ábécé a botról másolt, régi naptár: 22. l., 1.j.) Németh lehetségesnek tartotta, hogy az ábécé <n'> jelének onj olvasata elvonás a szövegből, ahol csak az *asszony* szóban fordul elő (1934, 7). Ez azt jelentené, hogy az ábécé rovásbetűit aszerint oldották föl, hogy a naptárban milyen szerepet töltöttek be.

A bibliai nevek

A Bolognai Rovásemlék 679. és 683. lapja az Újszövetségből való hely- és személyneveket tartalmaz. A két lap egységbe tartozását a tartalmi azonosságon kívül az újrakezdett sorszámozás is mutatja. A nevek nagyjából Jézus életét követik, de befejezetlenül: a bibliai nevek második lapján csak két név található, bár többnek készítettek mezőket, és a nevek sora is kiegészítést kíván még a szenvedéstörténetből.

Az áthúzott szövegrészek és a kolofón

A 681. lap szövege jórészt ki van húzva, valószínűleg azért, mert már a Marsiglinak segítő székely sem boldogult a jelek elolvasásával.

Németh Gyula szerint egy imát írtak erre az oldalra, de a teljes szöveget neki sem sikerült megfejtenie. Az első sor függőleges vonása után álló részt a következőképpen olvassa: *hál^átag^gyunk^{is}t^en^{ne}k: ^hogyag(=d)ta: to(=ke)gy^el^{me}ség átal* (1934, 17).

Az első sorban kiolvasható még a *Máté* <math/ë> és a *György* <d'ort> név, de egyik olvasat sem biztosítható. A második sorban biztosabbnak látszik a <d'ümlčolnc> jelsor olvasata, az utolsó ligatúra javításával ez *d'üm^ölčol[to]* lehet.

A második sorban a három ki nem húzott szó, mint láttuk, kolofónként értelmezhető, a rovást író a rovás helyét, idejét írta le, és saját nevét (vö. 36. l.). A negyedik, kihúzott szó is tartozhat az ő nevéhez, de lehet egy másik személy keresztnéve is: az <iasš> jelcsoport | <s> eleme könnyen javítható egy) <n> jelre. (A két rovásbetű alakja különösen akkor áll közel egymáshoz, ha fába vannak róva.) A szó olvasata ebben az esetben *ian^oš*, azaz a *János* nevet írták ide.

AZ EMLÉK ROVÁSÍRÁSOS RÉSZEINEK BETŰHASZNÁLATI JELLEMZŐI

A rovásjelek betűhasználati jellemzőit vizsgálva a Bolognai Rovásemléket több részre kell osztanunk. Nem egyértelmű, hogy a négy tartalmi egység (a naptár, a bibliai nevek, az ábécé és a 681. lapon lévő áthúzott részek a kolofónnal) milyen viszonyban áll egymással korukat és forrásukat tekintve, ezért különválasztva kell elemezni őket. Mindenképpen egységet alkotnak viszont a jól elkülöníthető, biztos kronológiájú javításokkal szemben, amelyek a B-kéztől származnak. Ezért kerültek a B-kéz bejegyzéseinek jellemzői külön fejezetbe.

Betűkészlet

Az emlék tartalmilag elkülönülő egységei a rovásbetűk formáját tekintve egységesek. A következő betűknek a hangértéke is azonos valamennyi részben:

q = /a/	Λ = /g/	Ḑ = /n'°/	Ṁ = /u/
x = /b/	ʒ = /d'°/	Ḑ = /o/	Ṁ = /v/*
↑ = /c/*	◊ = /k/	Ḑ = /p/	Ṁ = /z/°
Ḑ = /č/*	Λ = /l/	∕ = /r/	Ψ = /ž/°
† = /d/	Ḑ = /l'°/	Λ = /š/	Ḑ = /mb/*°
Ḑ = /ä/	Ḑ = /m/	l = /s/	Ḑ = /nt/*°
Ḑ = /f/°	) = /n/	γ = /t/	

A * jellel megjelölt betűk nem fordulnak elő a bibliai nevekben, a ° jellel megjelöltek pedig a 681. lapon, de nincs okunk föltételezni, hogy eltérnének a naptárban található jelektől. (A székely rovásírás más emlékeiben ugyanezek a betűalakok jelölik a megfelelő fonémákat.)

Az /r/ jele (∕) az egész emlékben azonos ugyan, de a székely rovásírás többi emlékében található Ḑ <r> betűtől eltér. Telegdi említi, hogy az /r/ jelét a két függőleges elhagyásával ∕ alakban is lehet írni, rövidítésszerűen. Ferenczi úgy gondolta, Telegdi e mondata nyomán terjedt el az úgynevezett "kis r" (∕) használata (Ferenczi 1939, 198), a rovásnapárba pedig azért kerülhetett bele,

mert annak kései részletei is vannak, vagy csak a másoló írt $\mathcal{H}$ ("nagy r") helyett / jelet. Ferenczi egyik föltevése sem helytálló. Egyrészt mert a rovásbot nem lehet 1558 utáni (vö. 41. l.), másrészt mert Marsigli, nem ismerve a székely rovásírást, nem tudhatott a "kis" és "nagy r" létéről, így a másolat szükségképpen a rovásboton lévő betűalakot tükrözi. Az viszont, hogy az / jel a rovásnap-tárban előfordul, arra utal, hogy az $\mathcal{H}$ <r> "rövidítését" nem Telegdi találta ki, hanem a korábbi hagyományból vette át.⁵⁸

A jelkészletnek a különböző tartalmi egységekben lévő eltéréseit az alábbi táblázat mutatja.

ROVÁSBETŰ	HANGÉRTÉK			
	NAPTÁR	BIBLIAI NEVEK	681. LAP	ÁBÉCÉ
↯	/ak/	ø	ø	/ak/
℥	-e	e; -e (?)	/h/	/h/
1	/i/, /y-/	/i/, /y-/	/i/	/i/
↑	—	—	/y/ (?)	/y/
℥	/ü/	/ü/	/ü/	/ö/
℥	/ö/	ø	ø	/ü/
℥	—	ø	/t'/	/t'/

↯

A betű a **Jakab** névben fordul elő a rovásboton: 675.1.6; 683.1.7. A két alakban összesen háromszor követték el ugyanazt a hibát: az egymás mellett álló és egymáshoz meglehetősen hasonlító 1 <i> és ↯ <ak> jelet összetévesztették és rosszul másolták. A 675. lapon az <i> helyett is <ak> áll, a 683. lapon pedig éppen fordítva, két <i>-t másolt Marsigli. A szót a B-kéz "javította", mindkét <i> betűt <ak> jellé egészítette ki. Föltűnő, hogy nála az alsó vonalka nem fölfelé, hanem

⁵⁸

Csallány szerint a másolásakor nem vették észre, hogy az $\mathcal{H}$ két szára mindig ligatúrában volt a szomszédos betűkkel (1960, 56, 69). Véleménye azért nem fogadható el, mert az / nemcsak olyan betűk között fordul elő, amelyeknek van a "nagy r" száráként fölfogható egyenes vonaluk.

lefelé halad, mint az Énlaki Feliratban, amelyben ugyanezt, a többi szé-
kely rovásírásos emléktől eltérő betűalakot találjuk (1).

1

Ezzel a jellel a naptárban /h/-t nem jelöltek, a kétszer is szereplő
Mihály névben (683.1.12; 677.1.4) nem találjuk.⁵⁹

Ez a jel a székel rovásírás emlékeiben /e/ és /h/ fonémát is
jelölhet. Föltűnő, hogy ezt a jelet a naptárban csak szóvégen találjuk, de
nem /h/-t és nem zárt /e/-t jelöl, hanem egyszerűen a szóvégen álló /ä/
jelölésére alkalmazták. Az 2 <ä> is megjelenik ugyan egyszer szóvégen
(Máté 677.1.1), de hosszú /é/ fonémát jelöl, mint a naptárban minden-
hol.

A betű előfordul két szóban a bibliai nevek között is. Az egyiknek
(Betlehem 679.1.1) két lehetséges olvasata van, attól függően, hogy a
jelet <ë>-nek vagy <h>-nak tekintjük: *bötlën* és *bötl^eh^en*. (Az előbbi a
valószínűbb, vö. 130. l.) A másik a B-kéz által kihúzott és újraírt szó ere-
deti, Marsigli által másolt része (679.2.1). Itt szó végén áll, de mivel az
áthúzott résznek nincs világos olvasata, nem lehet tudni, hogy ebben az
egységben mi a 1 jel hangértéke. Szintén a bibliai nevekben egyszer vis-
zont biztosan <h>-ra lett volna szükség, a Heródes név leírásához
(679.2.4), a 1 jelet azonban itt sem találjuk, a naptárhoz hasonlóan: a
nevet az <ärodš> betűsorral írták le.

A 681. lapon található egy <mth/e> jelcsoport, ezt lehetne éppen
Máté-nak olvasni, és ebben az esetben a szóvégi hosszú /é/-t jelezték
volna ezzel a betűvel, mivel azonban az egész kihúzott rész olvasata
bizonytalan, illetve nagyrésztben nem javítható értelmes szövegre, ez az
olvasat sem biztosítható. Ugyanezen az oldalon még egyszer fölbukkan a
betű, az első sort kettéválasztó vonal után, vagyis nagy valószínűséggel
szókezdő helyzetben.

1

Az ábécét és a 681. lapot kivéve nem fordul elő a 1 <y> betű,
az *i* és a *y* hangot egyaránt az 1 <i> jelöli mindenhol.⁶⁰ A 681. lapon
lévő szövegben sem ismerjük azonban a hangértékét, és azt sem lehet
tudni, ezen az oldalon nem használták-e az <i>-t *y*-ként is.

⁵⁹

Hacsak nem nyelvjárási okok miatt esett ki a *h* intervokális helyzetben.

⁶⁰

Érdemes viszont azt is megjegyezni, hogy /y/ csak szókezdő helyzetben, magánhangzó
előtt fordul elő.

ʒ ʒ

Az ʒ jel hangértéke csak a naptárban, a bibliai nevekben és a Nikolsburgi Ábécében /ö/, a székely rovásírás többi emlékében /ü/. Ugyanígy az ábécében, ahol az <u> és a <v> között van. (Marsigli latinbetűs átírása az ʒ és az ʒ jel alatt tévedésből megegyezik, mindkettőt *eö*-vel írja át.) A 681. lap második sorában lévő ʒ betűt valószínűleg itt is *ü*-nek kell olvasni, mint az emlék többi részében, mert éppen az értelmes szóvá javítható <d'üm^ölčolnc> jelcsoportban fordul elő.

ʒ

A /t'/ fonémát a naptárban ʒ <t> jelöli (Dorottya 673.2.2; Mátyás 673.2.8), a bibliai nevekben nem fordul elő /t'/. A jel csak a 681. lapon bukkan föl egyszer az ábécén kívül. Az ábécében és a 681. lapon lévő betűalak nem azonos, ebben valószínűleg szerepe van annak, hogy a <t'> meglehetősen változatos formában jelenik meg a székely rovásírás különböző emlékeiben.⁶¹

A magánhangzók jelölése

A székely rovásírás egyik sajátossága az, hogy a magánhangzókat nem minden esetben írja ki. Az írásnak ezt a tulajdonságát már a róla hírt adó legkorábbi források és a későbbi rovásírás-könyvek is említik, de a kiírás illetve ki nem írás szabályait világosan nem mondják meg. A legáltalánosabb ide vonatkozó szabály az, hogy az /E/ fonémát szükségtelen külön jelölni, mert a székely ábécé mássalhangzóit *e*- ejtéskönnyítővel kell kiolvasni, és ez az *e*- bármikor, folyamatos szövegben is a mássalhangzó elé olvasható. (Kései emlékekben már ezt a szabályt is figyelmen kívül hagyják.) A Bolognai Rovásémlék - régisége és hossza miatt - jelentős segítséget nyújthat egyéb szabályszerűségek földerítéséhez.

Az emlék magánhangzó-jelölését, a magánhangzók ki nem írásának szabályait értelemszerűen nem vizsgálhatjuk az ábécében és az ismeretlen olvasatú 681. lapra írt szövegben. Az alábbi táblázatok azt mutatják, hogy a magán-

⁶¹

A *ty* hang jele a székely rovásírásos emlékekben különböző variánsokban fordul elő. Például a Nikolsburgi Ábécében: ʒ; a Rudimenta giesseni kéziratában: ʒ, hamburgi kéziratában: ʒ; a Csíkszentmihályi Feliratban: ʒ, ʒ; a Bögözi Feliratban: ʒ; Kájoni Rudimentára visszamenő ábécéjében: ʒ.

hangzókat a naptárban illetve a bibliai neveket tartalmazó részekben hányszor írták ki.⁶²

⁶²

A táblázatok értékelésekor a következőket is figyelembe kell vennünk. A naptárban hét Mária-ünnep is található, mindegyiket *Bódogasszony* (*bo^{do}g^{as}son'*) névvel és <bogsn'> jelcsoporttal jelölik. Kivétel a november 21-i ünnep (677.1.20), amelyből a <bog> véletlenül kimaradt. Mivel az eredeti alak könnyen visszaállítható, a szó adatait úgy vettem figyelembe a táblázat összeállításakor, mintha a másolás nem lenne hiányos.

A <flp> (683.1.7) jelcsoport olvasható *Filep*-nek és *Fülöp*-nek is, a táblázathoz az utóbbi olvasatot vettem alapul (vö. 90.1.).

Az <nasn'> (675.1.7) jelcsoport lehetséges *Anna asszony* és *Annasszony* olvasata közül az utóbbit tartom valószínűbbnek (vö. 106. 1.), ezért a táblázatba a szóból egy kiírt szóközépi <a>-t vettem föl. (A naptárban általában nem jelölik ugyan a szóközépi /a/ fonémákat, de itt szükség volt rá, hogy ne váljon a szó értelmezhetetlenné.)

Nem szerepel a táblázatban a többször is előforduló <št>, amelynek olvasata *Están*, így egy ki nem írt szókezdő /ä/-t és egy ki nem írt hosszú /á/-t is tartalmazna, de mivel minden esetben hiányzik az <n> is a szó végéről, fölfogható egyfajta rövidítésnek is (vö. még 53.j.).

Nem vettem föl a táblázatba az <iusri> (683.1.2) és a <kuš> (675.2.10) jelcsoportot sem. Az előbbi azért, mert csak a B-kéz javítása után lett <iulia>, így bizonytalan, mi volt az eredeti szó; az utóbbit pedig azért, mert az <u> tévesen áll a szóban <ü> helyett, és nem biztos, hogy a rovásboton is ez volt olvasható (vö. még 115. 1.). Figyelmen kívül hagytam azt is, hogy az *Ozsvárt* névben (675.1.11) egy hosszú /á/-nak is kellene állnia, mert a szónak csak első két betűje látszik a kéziratban, ezen a helyen hibás a másolat.

A bibliai neveket tartalmazó 679. lapról nem vettem figyelembe a bizonytalan illetve ismeretlen olvasatú egységek (679.1.6 és 679.2.1-2) kiírt magánhangzóit sem.

RÖVID MAGÁNhangzók					HOSSZÚ MAGÁNhangzók				
FONÉ- MA	NAPTÁR		BIBLIAI NEVEK		FONÉ- MA	NAPTÁR		BIBLIAI NEVEK	
	ÖSSZES	KÍÍRT	ÖSSZES	KÍÍRT		ÖSZ- SZES	KÍÍRT	ÖSSZES	KÍÍRT
a-	8	2	1	0	á	45	45	8	8
a	24	6	2	2					
-a	14	14	1	1					
ā-	4	0	2	2	é	10	6	1	1
ā	43	1	5	2					
ä-	4	4	ø	ø					
e	ø	ø	1	1					
i-	5	3	ø	ø					
i	16	13	7	7	í	2	2	ø	ø
o-	2	2	ø	ø					
o	45	7	4	1	ó	10	10	2	2
õ	2	0	2	1					
u	5	4	1	1	ø	1	1	ø	ø
ü	3	2	1	1	ú	4	4	ø	ø

A táblázatok alapján a magánhangzók ki nem írására vonatkozóan a következőket állapíthatjuk meg:

1. Ha a magánhangzó szó végén áll, szükségszerű kiírni - különben semmi nem jelezné meglétét.
2. A hosszú magánhangzókat is csaknem kivétel nélkül kiírták. Mindössze négy esetben fordul elő, hogy az /é/ hosszúságát - véletlenül, vagy a rövid /E/ írása szabályainak hatására - nem jelölték: a Péter névben (675.1.9 és 683.2.14: <ptr>), a valószínűleg -estély olvasatú <stl'> betűcsoportban (677.2.4) és az Erzsébet névben (683.1.8: <ržbt>). A két név azonban a naptárban máshol is megtalálható, kiírt /é/-vel: 673.2.7; 677.1.19.

3. Az <ä> betűt sosem használják rövid /E/ jelölésére, pontosabban csak akkor, ha a betű elhagyása téves olvasatot eredményezne: Jeromos (677.1.5: <iäromš>); Jerikó (679.1.2: <iäriko>); Jeruzsálem (679.1.3: <iäružal'm>). Ezekben a szavakban az <ä> jelzi azt, hogy a szókezdő <i> betű nem /i/, hanem /y/ fonémát jelöl. A naptárban meglehetősen következetes még a rövid /a/ és /o/ ki nem írása is; az /i/, /u/ és /ü/ esetében is előfordul, hogy nem írják ki a betűt, de már jellemzőbb ennek az ellenkezője.⁶³ A naptári részben két szóban fordul elő /ö/, egyiket sem írták ki - ez lehet véletlen következménye is, ugyanúgy, ahogy mindkét szókezdő /o/ jelölése, jóllehet szókezdő helyzetben a rövid magánhangzók kiírására ugyanazok a tendenciák érvényesek, mint a szó belsejében.

Ezek alapján föltételezhető, hogy a székely rovásírás eredetileg csak a szó végén álló és a hosszú magánhangzókat jelölte, a szókezdő és a szóközépi rövid vokálisokat nem. A Bolognai Rovás emlékben azonban ez a föltételezett szabály már nem érvényesül teljes mértékben, sőt a bibliai nevek részében még kevésbé veszik figyelembe, mint a naptárban.

A mássalhangzók jelölése

A székely rovásírás, hasonlóan a keleti türk rovásíráshoz, a hosszú mássalhangzókat nem jelzi betűkettőzéssel. Ez a szabály maradéktalanul érvényesül a Bolognai Rovás emlékben is.

A ligatúrák használata

A székely rovásírás egyik sokat emlegetett jellegzetessége, hogy azokat az egymás mellett álló betűket, amelyek alakja erre lehetőséget ad, összevonják, vagyis egy betű bal oldali vonalát fölhasználják a következő betű jobb oldali vonalaként. Ezekkel a ligatúrákkal nemcsak helyet, hanem munkát is megtakarítanak - ez utóbbi akkor lehet igazán jelentős, ha nem papírra írnak, hanem fába vagy ennél még keményebb anyagba rónak, vésnek.

A betűk összevonása általánosan elterjedt szokás ugyan a székely rovásírással írt emlékekben, de a ligatúrák használata nem kötelező: nem tudunk

⁶³ Az /i/ gyakori kiírásában szerepe lehet annak, hogy 13 esetből 6-szor magánhangzó áll mellette, és a betű kiírása nélkül megtévesztő lenne az írásmód, mert két önálló, egymás mellett álló magánhangzó helyett csak egyet olvasnánk.

olyan szabályról, amely kodifikálná, mely betűkapcsolatokban kell kötelezően összevonni a betűket. Telegdi is és a későbbi rovásírástankönyvek is csak lehetőségként említik az írás könnyítésének ezt a módját, ahogyan az /e/ ki nem írását is csak megengedik, de nem teszik kötelezővé. A magánhangzók ki nem írására vonatkozóan mégis sikerült bizonyos, tendenciaként érvényesülő szabályosságokat találni a Bolognai Rovás emlékben, és így következtethetünk arra, hogy a magánhangzók jelölését milyen szabályok határozhatták meg a székely rovásírás 15. századi vagy ennél korábbi történetében, sőt még az írás eredetével kapcsolatos kérdések megválaszolásában is segítséget jelenthet ezeknek a szabályoknak a vizsgálata (vö. 57. l.). Az emlék ligatúráinak rendszerezése is járhat hasonló eredménnyel, sőt a székely írás ma ismert emlékei közül - területi okok miatt - tulajdonképpen a Bolognai Rovás emlék az egyetlen, amelynek adataira ilyen szempontból támaszkodhatunk.

A Bolognai Rovás emlékben előforduló ligatúrákat a következő táblázat veszi számba. (Az L betűjelű oszlopokban látható az előfordulások száma.) A táblázat azt is jelzi, hogy hányszor *nem* vonták össze az adott ligatúrát alkotó betűket az emlék más helyein (az ilyen esetek száma a - jelű oszlopokban található), illetve hogy a ligatúra előfordul-e a Bolognai Rovás emlék ábécéjében (a 671. főlíon).

betű	jelölt hangok	naptár		bibliai nevek		681. lap		ABC	szerkezet
		L	-	L	-	L	-		
	alb	1							V+CC(C)
	alb[r]t	1							
	ul	1							V+C
	da ⁶⁴	1							C+V
	la	5	1		1	1			
	na ⁶⁵	3		2	1				
	bi	2							
	ci					1			
	si	1							
	ti	1							
	bo ⁶⁶	7				1			
	go	1							
	du	1							
	bt	1							
	ck	1						+	C+C
	nc	5				1		+	
	nd					1		+	
	nk	3			1	2			
	sk	1	1						
	sp			2					
	st	3	5					+	

⁶⁴ A *Breda* névben (673.110) az <a> betűt ugyan a B-kéz egészítette ki <da> ligatúrává, de valószínűleg így volt a rovásboton is, csak Marsigli másolta hiányosan a jelet.

⁶⁵ Az *Apalina* névben az <n> és az <a> nincs ligálva, de az <n> betűt a B-kéz toldotta a szóba, mert Marsigli másolata hiányos volt. Lehetséges, hogy a rovásboton is külön volt írva a két betű, és Marsigli az <n> jelet egyszerűen kifejeztette a másolatból (ezért ez az adat a - jelű oszlopba került), de az is elképzelhető, hogy az <na> ligatúra nem sikerült tökéletesre a rovásboton, és Marsigli <a>-nak nézte.

⁶⁶ A <bo> ligatúra egyetlen szóban fordul csak elő (*Boldogasszony*), de a szó hétszer fordul elő a nyelvemlékben.

betű	jelölt hangok	naptár		bibliai nevek		681. lap		ABC	szerkezet
		L	-	L	-	L	-		
7A	nti	1							{CC}+C

A táblázatban szereplő adatok összevetése során kitűnik, hogy a ligatúrák használatára vonatkozóan nem találunk olyasfajta szabályosságokat, mint a magánhangzók jelölésével kapcsolatban, és az emlék egyes részeinek a betűkészlet-ről írott fejezetben találhatóhoz hasonló összevetése sem lehetséges.

Ez utóbbi tény azzal magyarázható, hogy az egyes részek közötti mennyiségi különbségek a ligatúrákat tekintve nagyobbak, mint a betűkészletet vizsgálva, hiszen egy-egy hangkapcsolat előfordulásának valószínűsége jóval kisebb, mint egy-egy hangé. Így annak a valószínűsége, hogy egy a naptárban ligatúrával jelölt hangkapcsolat az emlék rövidebb részeiben is előfordul, igen kicsi.

Ugyanez a magyarázata annak, hogy miért nem lehet a magánhangzók jelölésére vonatkozó tendenciákhoz hasonlóakat megállapítani a betűk összevonására vonatkozóan. A legtöbb ligatúra csak egyszer fordul elő, és nincs több olyan hangkapcsolat az emlékből, amelyet az adott ligatúra jelölhetne. Másrészt a táblázatba csak azok a negatív adatok kerültek be, amelyek esetében ellenőrizni lehet, hogy az adott hangkapcsolatot valóban jelölhette volna ligatúra is, mert az emlék más helyein összevonták a hangkapcsolatot jelölő betűket; hiányoznak viszont azok a negatív adatok, amelyek esetében a ligatúra alkotás ugyan lehetséges lett volna, de éppen azért, mert az adott hangkapcsolat az emlékből csak egyszer fordul elő, vagy esetleg többször is előfordul, de sosem jelöli ligatúra, nincs bizonyíték arra, hogy a létrehozható ligatúra valóban szabályos alkotás lett volna. Az ilyen negatív adatok kigyűjthetők ugyan az emlékből, de semmivel sem tudjuk helyességüket igazolni, éppen azért, mert nem ismerünk - és a Bolognai Rovásémlék alapján sem alkothatunk - olyan szabályt, amely meghatározza, mely betűkapcsolatokat *kell* mindig ligatúrával jelölni. Így továbbra is Németh Gyula nézete látszik a legvalószínűbbnek, miszerint a ligatúrák a rovó önálló alkotásai (1934, 20), használatukat csak az szabályozza, hogy a bennük szereplő betűk fölismerhetőek maradjanak, az írás ne veszítse el kommunikatív funkcióját. Emellett szól az is, hogy a székely rovásírás ábécéi mindig felsorolnak ugyan néhány ligatúrát is, de a különböző ábécék ligatúrakészlete nem egyezik meg teljes mértékben, így az ábécékben található ligatúrák inkább csak javaslatnak, típusbemutatásnak tekinthetők.

Ha a Bolognai Rovásemlék ligatúráiból nem következtethetünk is használatukat meghatározó szabályokra, az emlékből kellő számú ligatúra található ahhoz, hogy ezek típusait, a betűk összevonásának módját tanulmányozhassuk.

Az minden különösebb vizsgálat nélkül belátható, hogy ligatúrában szerepelhet minden olyan A betű, amelynek alakja ezt megengedi. Azaz, amennyiben az A betű a ligatúra első tagja, van olyan B betű, amelynek jobb oldali része azonos A baloldali részével, illetve amennyiben az A betű a ligatúra második tagja, található olyan C betű, amelynek bal oldali része azonos az A jobb oldali részével. Ennek megfelelően vannak olyan rovásbetűk, amelyek kétfelé is "köthetők", mert mindkét feltételnek megfelelnek, és végül vannak olyanok, amelyek csak elő- vagy utótagként szerepelhetnek, és vannak, amelyek egyáltalán nem alkothatnak ligatúrát.

Ezekkel a formai követelményekkel magyarázható az, hogy miért van csupán egy V+C szerkezetű ligatúra az emlékből: a magánhangzójelek közül ugyanis csak az <u> alkalmas arra, hogy bal oldali egyenesét a következő betű írásakor fölhasználják. A többi magánhangzót jelölő rovásbetű közül az <a> és az <i> szára a <d> és a <d'> ligálását lehetővé teszi ugyan, a betűk sorrendje azonban ezekben a betűösszevonásokban nem egyértelmű: a ligatúra olvasható *di*-nek és *id*-nek egyaránt. Az <e>, <ä>, <o>, <ö>, <ü> betűk alakjuk miatt nem alkalmasak arra, hogy ligatúrák első tagjaként szerepeljenek.

Folytatva a ligatúrák szerkezeti típusainak elemzését, azt tapasztaljuk, hogy a ligatúrák túlnyomó része két elemből áll. Kettőnél több betűt csak az *Albert* névben voltak össze, mégpedig annak mindkét előfordulásakor. Az egyik alkalommal az <a>, <l> és van ligatúrában (677.1.16), a második esetben viszont még a <t> betűt is ehhez a jelcsoporthoz kapcsolták, figyelmen kívül hagyva, hogy a <t> így a jelcsoport után álló <r> elé kerül (683.1.4). Az <a> betűnek mindkét ligatúrában a tükörképe szerepel, csak így tudták a ligatúrán belül a betűk helyes sorrendjét biztosítani. Ez a betűösszevonás tehát több szempontból is szabálytalan, föltételezhető, hogy a rovó csak saját ügyességét akarta kipróbálni, amikor megkísérelte egyetlen jelcsoportba összevonni a név összes betűjét, ezzel azonban olvashatatlaná tette a szót: a B-kéz a 677. lapon nem fedezte föl a ligatúra minden elemét, az eredeti <albrt> jelsor <r> betűjét jellé alakította át, és a <t> elé beszúrt még egy <r>-t. A 683. lapon lévő ligatúrát helyesen egészítette ki az <a> hiányzó vonalával (eredetileg állt itt), érthetetlen módon mégis *marko/os*-nak olvasta a szót.

Ugyanígy nem sikerült a {CC}+C szerkezetű ligatúrával jelölt *Antal* név megfejtése (673.1.4), sőt egy másik lapon a név lejegyzése sem (683.2.8 - vö. 99. l.), pedig ez a ligatúra csak két betűből áll. Az <l> és az <nt> előfordul más szóban is egymás mellett, de ott nincs ligálva a két betű (Bálint 673.2.5).

Más {CC}+C szerkezetű ligatúra nincs az emlékből, és előfordulási valószínűségük igen kicsi: csak olyan szavakban szerepelhetnek, amelyekben az *ak* vagy *nt* hangkapcsolat mellett olyan hang áll, amelynek betűjelét lehetséges ligálni az <ak> illetve az <nt> betűvel (az <mb> alakja miatt egyáltalán nem vonható össze más betűkkel).

A kételemű ligatúrák között a Bolognai Rovásemlékben csaknem azonos számú a C+V illetve a C+C szerkezetű. Ez éppenúgy a rovásbetűk formájával magyarázható, mint például a V+C szerkezet ritkasága. Ebben a két csoportban ahhoz is elég adat áll rendelkezésünkre, hogy megfigyeljük, a ligatúraalkotásban milyen vonalforma helyettesíthet egy másikat: csak az alakilag teljesen azonos betűrészek cserélhetők-e föl, vagy elég a hasonlóság is.

A táblázat jól láthatóvá teszi, hogy a Bolognai Rovásemlékben a betűk összevonásakor helyettesíti egymást a |, / és > vonalforma.⁶⁷ Mivel a legtöbb székely rovásbetű ezekre a vonalakra épül (csak az <f>, <l'>, <r> és az <mb> nem ilyen), az székely ábécé betűi nagy számú kombinációban kapcsolhatók össze.

Speciális a <k> helyzete. Három ligatúrában fordul elő, mindháromban második tagként: <ck>, <nk> és <šk>. Ezekben a ligatúrákban a többitől eltérően nem használják föl az első elem bal oldali vonalát (nem is lehetne), mégis összevonják, pontosabban egymásra írják a két betűt, hogy ezzel helyet takarítsanak meg.

Az emlékek ligatúráira jellemző, hogy a. a betűket csak akkor vonják össze, ha a ligatúrában megtartható a betűk helyes sorrendje; b. hogy a ligatúra elemei közé nem olvasható magánhangzó;⁶⁸ c. hogy a magánhangzójelet tartalmazó

⁶⁷ Ezeken kívül a <bo> ligatúrában állhat a bal oldali része (>) az <o> vonala helyett.

⁶⁸ Kivéve az *Antal* (673.1.4) nevet és az *Erzsébet* egyik előfordulását (677.1.19), amelyben az <nt> és az <l> illetve a és a <t> ligatúrában van.

Ez a szabályosság az oka annak is, hogy nem került negatív adatként a táblázatba a fentebb említett Bálint (673.2.5), amelyben az <l> és az <nt> ugyanúgy egymás mellett áll, mint az *Antal*-ban, de nem ligálták a két betűt: a rovó az *Antal* szóban vétett a

ligatúrákban ugyanazok a szabályosságok érvényesülnek, mint az önálló magánhangzójelek kiírásában.

A B-kéz által írt részek

A B-kéz rovásszövegbeli javításait három csoportba sorolhatjuk: az egyikbe azok az esetek tartoznak, amikor a Marsigli által írt jelsorból kimaradt egy-egy betű - vagy a hibás másolás miatt, vagy azért, mert már a rovásboton is hibásan szerepelt a szó -, és a B-kéz ezt pótolta. A második csoportba azokat az eseteket sorolhatjuk, ahol a B-kéz csak vélt hiányt pótolta: a B-kéz saját ismereteinek megfelelően kiigazította a szót. A harmadik csoportba azokat az eseteket utalhatjuk, ahol a B-kéz néhányszor pedig egész szavakat írt önállóan. Ezekből az adatokból következtethetünk a székely rovásírás néhány helyesírási szabályára, amelyeket a 17. sz. végén a B-kéz ismert.

Az első csoportba tartozó javítások alkalmával a B-kéz ragaszkodott a rovásbotról másolt kézirat betűhasználatához: a már leírt rovásjelek ellenőrzése közben nem "oldott föl" ligatúrákat, nem pótolta ki nem írt szóközépi magánhangzókat, nem jelentett neki gondot az / <r> ("kis r") fölismerése sem. Ide tartozik az a javítástípus is, amikor a B-kéz Marsigli kéziratáról egész szavakat másolt (a 677. laphoz ragasztott papírcsíkra).

A második csoportba tartozik, amikor a B-kéz ki nem írt szókezdő *a*-t pótolta, hibának véelve annak elhagyását (Aprószentek 677.2.8; Ambrus 683.1.1). Ez arról árulkodik, hogy a B-kéz már nem ismerte azt a szabályt, amely megengedi, hogy a rövid szókezdő *a*-t ne írják ki.

A harmadik csoportba tartozó anyag igen sovány. A B-kéz csak akkor dolgozott mintájától, Marsigli kéziratától függetlenül, amikor a Marsigli által le-másolt részek annyira zavarosak voltak, hogy egyszerű betű-betoldással vagy javítással nem lehetett korrigálni a hibákat. Így mindössze két egységnyi szöveget írt önállóan: a Tizenkét apostol (675.1.2) és a Szidóneusok városa (679.2.1) egységben, illetve hozzáírt még néhány szót a Szilveszter (677.2.10) névhez. Azért különösen érdekes ez a kiegészítés, mert úgy tűnik, nem magyarul, hanem latinul van. Átbetűzése: *papa. etsik finis*. Ebből az első szó, a *pápa* még az előtte álló névhez tartozik, a pont pedig azt jelzi, hogy a következő két jelcsoport különálló egység. A két jelcsoport három latin szót foglal magában: *et sic finis* - valószínűleg azt akarta jelezni a B-kéz, hogy itt van a naptár vége (vö. 31. l.).

szabály ellen, a *Bálint*-ban nem.

Ezekben az önállóan írt részekben ő maga is a "kis r" jelet használja (ez persze lehet a kézirat hatása is). Figyelmet érdemel, hogy a ɣ jelet /e/ értékben használja a *Szilveszter* után írt kiegészítésben, és az Ț jelet helyesen fejtette meg ü-nek (Annás püspök 685.1.1), az ʒ jelet pedig ö-nek (Lőrinc 675.1.13) - ugyanezt a jelet viszont egyszer a betű 17. századi hangértékének megfelelően és a naptár szempontjából tévesen írta át ü-vel (a *Betlehem* magyar megfejtésében: *ebütlehem* 679.1.1).

A B-kéz az önállóan írt egységekben minden magánhangzót kiírt, és egyetlen ligatúrát sem alkotott. Mindebből arra következtethetnénk, hogy a B-kéz már csak papírra írta a székely rovásírást, mert a szavak fába rovása szinte megköveteli bizonyos magánhangzók elhagyását és betűk összevonását, hogy a rovó minél több helyet takarítson meg, és minél kevesebb energiát fektessen az írásba. E hipotézis ellen szól viszont, hogy a B-kéznek sem javításaiban, sem az önállóan írt részekben található betűi nem tipikusan tollal írt betűk, amilyeneket az írást már csak papírra író embertől várnánk. (A betűformákat is talán a kéziratból vette volna át?)

AZ EMLÉK LATIN BETŰKKEL ÍRT RÉSZEI

A Bolognai Rovássemlékben található latin betűkkel írt részekből elsősorban a magyar megfejtések lehetnek érdekesek. Az 23-25. oldalon tárgyalt alaki különbségeken kívül is van különbség Marsigli és a B-kéz latinbetűs szövegeiben: nem minden rovásbetűt írnak át azonos módon. A kettejük átírása közti eltéréseket mutatja a következő táblázat:

rovásbetű	Marsigli		B-kéz
	ABC	Egyéb részek	
<c>	c	cz	cz, c
<d'>	g	g	g
<k>	k	k	k, c, cc
<l'>	lj	lj, l	lj
<n'>	nj	nj, n	ø
<s> /s/	s	s	β
<s> /ss/	-	β	s

A táblázathoz a következő megjegyzések tartoznak:

1. Marsigli a <c> betűt c-vel írja át az ábécében, az emlék többi részében pedig cz-vel. Az <nc> és <ck> ligatúrát viszont az ábécében is ncz-vel illetve czk-val oldja föl.
2. A B-kéz a Luca magyar megfejtésében (677.2.1) c-vel írja át a <c> betűt, más helyeken cz-vel. A Lucá-ban a c valószínűleg csak íráshiba.
3. Az <l'> és az <n'> átírásakor általában Marsigli is, a B-kéz is jelzi a palatalizáltságot, a <d'> átírásában viszont egyikük sem, (<t'> csak az ábécében van, Marsigli ty-vel írja át.)
4. A rövid /s/-t jelölő <s> betűt Marsigli s-szel, a B-kéz β-szel írja át, a hosszú /ss/-et jelölő <s>-t éppen fordítva.
5. A <k> betűt Marsigli mindig k-val betűzi át (c-t egyszer használ az <ak> átírásakor), a B-kéz k-val és c-vel egyaránt. Föltűnő, hogy az utóbbit a Jerikó (679.1.2) kivételével akkor használja, amikor a <k> elé egy e-t is olvas, és ilyenkor megkettőzi az átírásban a c-t (*ecclara* 675.2.2;

eccaracho 677.2.5; *eccanaban* 679.1.5; *mieccodemus* 679.2.3). (A Jerikó átírásában - *jerico* - a c lehet a latin helyesírás hatása.)

ÖSSZEFOGLALÁS

A Bolognai Rovásemlék kéziratának 8 fóliója tartalmaz székely rovásjeleket. A nyolc lap különböző csoportokra osztható, bár a rovásbetűk alakját tekintve a kézirat egységes (hiszen azonos kéz, Marsigli írta). Tartalmilag négy csoport kövöníthető el, ezek: a naptár, a bibliai nevek, az ábécé és az áthúzott, megfejtetlen szövegű 681. oldal, amely talán egy imát és egy kolofont tartalmaz. Betűkészlet szempontjából két csoport alakítható ki: a naptár a bibliai nevekkel illetve az ábécé és az áthúzott 681. lap. Betűhasználat szerint ettől eltérő csoportok alkothatók: a naptár a 681. laphoz áll közelebb, mert az olvasati bizonytalanságok ellenére annyi látszik, hogy nagyon kevés magánhangzót és mindössze két <ä> betűt tartalmaz.

A többféle csoportosítási lehetőség kérdésessé teszi, hogy a fennmaradt kézirat egésze arról a rovásbotról származik, amit Marsigli 1690 végén, Gyergyószentmiklós mellett talált. (Nem valószínű, hogy a botot a szó szoros értelmében találta, inkább megmutatták neki, fölhívva a minden iránt érdeklődő tudós figyelmét a székelyek ősi írására.) Marsigli lemásolta a boton látott rovásjeleket - esetleg egyéb rovásírással készült szövegeket is, amelyek nem voltak a rovásboton -, és egy ábécé segítségével próbálta megfejteni a jeleket. Mindehhez egy székelytől kapott segítséget, aki több helyen belejavított a kéziratba.

A Bolognai Rovásemlék hűen adja vissza azt a forrást, amelyből Marsigli dolgozott, ezért a benne található magyar nyelvi adatok nem a másolás korának, a 17. század végének a nyelvállapotát tükrözik, hanem a forrás keletkezésakor használt nyelvet. Az emlék négy tartalmi egysége közül csak a naptár datálásához vannak használható kritériumaink. Mivel azonban a négy tartalmi egység nem szükségszerűen készült azonos helyen és időben, csak a naptár keletkezését sikerült viszonylag szűk időhatárok közé szorítani: a Bolognai Rovásemlék legjelentősebb, nyelvi szempontból is legfontosabb részét a 15. század második felére lehet datálni. A Marsigli által fölfedezett rovásnaplár föltehetően maga is előképpel rendelkezett, de a rovásbot készítői nem ragaszkodtak az eredeti szöveg nyelvi alakjaihoz, hanem saját ismereteik szerint írták újra a naptárt, kiegészítve néhány új ünneppel.

A naptárban föltüntetett ünnepek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a rovásbotot ferences szerzetesek készítették a magyar egyházi naptár alapján.

A Bolognai Rovásemlék naptári részeiben még találunk olyan - a magánhangzók ki nem írására vonatkozó - szabályosságokat, amelyek a székely rovásírás későbbi emlékeiben már nem lelhetők föl.

2. RÉSZ
NYELVTÖRTÉNETI ELEMZÉS

Dolgozatom második részében az emlékből található rovásírással írt szavakat veszem sorra filológiai és nyelvtörténeti szempontból: egyrészt megkísérlem tisztázni olvasatukat, másrészt ezt az olvasatot összevetem más magyar nyelvemlékek névalakjaival. Az elemzésben nem a kéziratkötet lapszámozását követem, hogy az összetartozó részek (a négy naptárt tartalmazó illetve a két bibliai nevet tartalmazó oldal) egymás után következzenek. Főként a naptár és a többi rész szétválasztása fontos nyelvtörténeti szempontból, hiszen nem biztos, hogy ezek azonos korból és/vagy forrásból származnak.

A szócikkek fölépítése a naptári részben a következő: a szó azonosítási száma után következik az a blokk, amelyben a mai magyar alak, az ünnep latin neve és dátuma⁶⁹ kapott helyet. Új sorban következik a rovásjelek átbetűzése, ahol szükséges, ott = jel után a pozicionális átírás, végül kurzívval szedve a szó olvasata. A következő sorba a rovásjelek alatt lévő magyar illetve latin megfejtés került, az utánuk álló szám a rovásjelek fölött lévő rovásvonalkák számát jelöli, amennyiben pedig téves a kéziratban a következő ünneptől való távolság jelölése, a helyes szám zárójelben található. A bibliai nevek részének földolgozásában latin név és dátum nem szerepel, és természetesen nincsenek távolságot jelző vonalkák sem. A blokk jobb oldalán az egységhez tartozó rovásjelek láthatók, a kéziratból kimásolva. A magyar és a latin megfejtés mezőjébe írott részek - a hely kímélése végett - nem kerültek ide, de láthatók az emlék teljes másolatát tartalmazó Függelék I-ben.

A magyar nyelvtörténeti adatok közül mindig idézem az 1466-ból származó Münchener Kódex naptárában (MünchK), Batthyány Boldizsár 1489-ben írt misekönyvének naptárában (BatthyB) és az 1506-ból származó Winkler-Kódex naptárában található adatokat - ezek a bolognai naptárral azonos korban keletkeztek. E három nyelvemlék adatait betűhíven idézem: a Münchener Kódexet Nyíri Antal 1971-es kiadásából (79-90), Batthyány Boldizsár misekönyvét Zolnai Gyula 1895-ös kiadásából (108-114), a Winkler-Kódexet pedig Pusztai István 1988-as kiadásából (38-77).⁷⁰ Mivel az említett három naptár adatait mindig az itt felsorolt kiadásokból vettem, és a szövegkiadásokban mindegyik naptár jól kezelhető, e három nyelvemlék esetében mellőztem a kiadásra és a lapszámra vonatkozó hivatkozást. A hely kímélése és az áttekinthetőség ér-

⁶⁹ A dátumot a 15. század végi és nem a mai katolikus naptárnak megfelelően adom meg.

⁷⁰ A három naptárra vonatkozóan részletesebb információk olvashatók a Függelék II-ben.

dekében más nyelvelmékek adatait csak akkor idézem, ha ez valamilyen ok miatt elkerülhetetlen. Ezekre az adatokra is hivatkozom azonban, így a hivatkozások alapján ezek az adatok is visszakereshetők.

A helynevekben található adatokat ugyanúgy kezeltem, mint a személynévieket, mert abban a korban, amelyből az adatok származnak (11-16. sz.), még elég élő volt a kapcsolat a személynevek és a személynévi eredetű helynevek között, így a hangváltozások a helynevekben is lejátszódtak, és különböző nyelvjárásokban különbözőképpen ejtették őket.

Az átíráskor a következő módon jártam el:

- a jelek többségét író Marsigli betűi nem viselnek semmilyen megkülönböztető jelzést
- a javító B-kéz által írott részekre szürke háttér hívja föl a figyelmet (■)
- a ligatúrákban összeírt, illetve a hangkapcsolatot jelölő betűket _ jelzi össze
- a javításokat zárójel mutatja
- a bizonytalan olvasatú részek két kérdőjel között állnak
- a sorvéget / jelöli

A rovásbetűket a következő jelekkel írtam át:

4	a	℥	e/h	◇	k	∪	o	γ	t	Υ	ž
X	b	℥	ä	Λ	l	2	ö	X	t'	1	<u>ak</u>
↑	c	⊕	f	0	l'	4	p	⊞	u	⊗	<u>mb</u>
H	č	Λ	g	8	m	/	r	⊗	ü	5	<u>nt</u>
†	d	1	i	)	n	Λ	š	M	v		
‡	d'	1	y	D	n'	l	s	H	z		

A NAPTÁR

- 673.1.1** **Kiskarácsony.** Circum Cisio. Január 1.
 küškračn; *küskarácson*.
 eküs ekeraezen; Circum Cisio; 5.

A szó olvasata egyértelmű. Az első szótag *ü*-je jól ismert nyelvjárási változat, és a Bolognai Rovásemlék más helyén is előforduló labializáció. Ez a jelenség is és a szóvégi depalatalizáció is jól adatolható más emlékekből, ld. például NySz, 126; OklSz, 505; RMG1, 382; Knauz 1876, 155; Velledits 1912, 205; Volf 1876a, 58, 91, 168 stb.. A MünchK-ben *Vznac kqznekezète napia* néven szerepel az ünnep, a BatthyB-ban *kyskarachon napia*-ként. (A Winkler Kódexből hiányzik ez a rész.)

- 673.1.2** **Szentkereszt.** Epiphania. Január 6.
 snkrst; *szenkereszt*.
 β/eseken/erest; Epifania/'; 4.

A rovásnaptár, az általános gyakorlattal ellentétben, jelzi, hogy a szóösszetételben a mássalhangzó-torlódás miatt kiesett a *t*. Az OklSz, 913 is idéz példát 1279-ből hasonló helyesírási megoldásra, és jelzi az elíziót a Nagydisznódi Csízióban olvasható *menzenth* (Melegdi 1918, 137) alak is. MünchK: *Viz-kèzèzt napia*; BatthyB: *Vyz keresth napia*; WinK: hiányzik.

- 673.1.3** **Pál.** Paulus Eremitae. Január 10.
 pal; *Pál*.
 epalel/pal; S Paulus/ Conversio; 3 (7).

Személynévben és helynévben egyaránt gyakori a latinos *Paul*, *Paulus* alak illetve a magyar *Pál* változat. Az adatokat ld. például OklSz, 740; RMG1, 802; Fehértói 1983, 263-268; Györffy 1963, 133, 182, 229, 355, 650-651, 670, 725,

898; Györffy 1987b, 121, 373; Jakubovich 1914, 280; Knauz 1876, 235, 237. MünchK: *Remete .f. pal*; BatthyB: *Heremthe zenth pal napia*; WinK: hiányzik.

673.1.4 Antal. Antonius Eremitae. Január 17.

ntl; *Antal*.

ø; ø; 1.

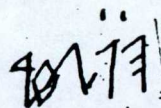
A magyar nyelvemlékek adataival megegyezően itt is egyértelműen *Antal* alakban olvasható a név. (Az adatokat ld. EtSz 1, 101; OklSz, 23; RMG1, 722; Györffy 1963, 705, 1987, 254; Knauz 1876, 140 stb.) MünchK: *S. Antal halala napia*; BatthyB: *Zenth Antal napia*; WinK: hiányzik.

A magyar és a latin megfejtés hiányzik, mert Marsigli nem tudta föloldani a ligatúrát, amelynek egyik eleme maga is betűkombinációt jelöl. A neki segítő székely valószínűleg szintén nem tudott megbirkózni a szó elolvasásával.

673.1.5 Piroska. Prisca. Január 18.

pirška; *Piroska*.

e(p)piroš(e)eka; Piristina/ Virgo; 2.

A rovásnaptár olvasata egyértelmű, mert az első szótag *i* hangja ki van írva. Marsigli magyar megfejtésébe a B-kéz belejavított: Marsigli *p* betűjét nem találhatta elég egyértelműnek, mert nemcsak ebben az egy szóban, hanem többször is átírta (pl. Pál 673.1.9, Péter 673.2.7, Gergely 673.2.9 stb.). Ugyanígy járt el a magyar megfejtésbe Marsigli által később betoldott, a sor fölé írt *e* betűvel.⁷¹

A latin *Prisca* név magyaros változatára kevés az adat. Knauz *Priska* és *Piroska* változatot egyaránt idéz (1876, 241-242). MünchK: *Pzifca zůz & m̃r*; BatthyB: *Zenth priska Azzon napia*; WinK: hiányzik.

⁷¹

A magyarul minden bizonnyal tudó B-kéznek mondott személy ezekben az esetekben valószínűleg mechanikusan írt át mindent, amit rosszul olvashatónak vélt. Például ebben az esetben sem volt szükség a magyar olvasatban erre az *e* betűre.

673.1.6 Fábián. Fabianus [et Sebastianus]. Január 20.

fab(i)ian; *Fábián*.

(e)fabián; S. Fabia/nus; 1.

)47X40

A rovásnaptárban a két mártír közül csak az elsőt említi, föltehetően azért, hogy takarékoskodjék a hellyel. A név rovásjegyei közül a és az <i> eredetileg ligatúrában volt, ennek a ligatúrának a második részét egészítette ki a B-kéz önálló <i>-vé, a betű szárának meghúzásával. A magyar megfejtésből a B-kéz törölte az *f* elé írt *e* betűt.

A Bolognai Rovás emlékben található alak megegyezik a név egyéb nyelvtörténeti adataival, amelyek közül ld. például: EtSz 2, 126; OklSz, 211; Fehértói 1983, 122-123; Knauz 1876, 185. MünchK: *Fabian & febeften m̃r*; BatthyB: *Zenth ffabyan Sebestyen napia*; WinK: hiányzik.

673.1.7 Ágnes. Agnes Virgo. Január 21.

ianš = ⁱnš; *János* [Ánnos].

Janes; S. Joh = /annes/ Chryſo/stomi; 1.

)47

A *János* tévesen áll itt az *Ágnes* név *Ánnos* változata helyett. A hosszú mássalhangzókat a székely rovásírás nem jelöli betűkettőzéssel, így a két név utolsó betűi mindenképpen megegyeztek. A szókezdő *a*-t nem volt kötelező kiírni, így vagy *anš* vagy *nš* lehetett az eredeti jelcsoport. A név minden rovásjele Marsigliától származik, így föltehetően, hogy a rovásboton már ez a hibás alak állt. Ezt támasztja alá az <a> helyzete: nemcsak az <i>, hanem ez is elcsúszott kissé, tehát már a szó leírása előtt tudták, hogy egy helyre két betű fog kerülni. Ez a javítási mód jól megkülönböztethető attól, amikor egyértelműen a kéziratban javítottak.⁷² Ha valóban a rovásbotról származik a téves alak, az azt valószínűsíti, hogy a forrásban, amelyről a Marsigli által megtalált rovásbotot másolták, szókezdő *a*- nélkül állt a szó.

Az *Ágnes Ánnos* alakja elég gyakori a forrásokban (Melegdi 1918, 136; EtSz 1, 28; talán ide tartozik az OklSz, 7 és Jakubovich 1915, 283 *Anna* alatt

⁷² Például az *Ábrahám* 677.1.7 rovásjelei közül az első <a>-t láthatóan később másolta Marsigli a többi jel elé, észrevéve, hogy az a másolásból kimaradt.

idézett *Annos* adata).⁷³ MünchK: *Annos zuz & m̃r*; BatthyB: *Zenth Annos Azon napia*; WinK: hiányzik.

Az *Annos* alakváltozat kialakulásának magyarázatát már Zolnainál megtaláljuk: a *-gn-* g-je hasonult az *n*-hez, ugyanúgy, mint a *tegnap* > N. *tennap* szóban, a második szótag *e* hangja pedig hasonult az első szótag mély hangrendű á-jához (1895, 108).

673.18 Vince. Vincensius. Január 22.

ince; *Ince*.

Ineczé; Vincen/tj M.; 3.

111
J1

Nem a rovásjelekből kiolvasható *Ince* névnek (latin *Innocentius*), hanem az *e* napra eső *Vince* névünnepnek kellene itt állnia. A névcseré oka az lehet, hogy összetéveszthették a két név latin alakját a magyarra fordításkor, mint az a *Gellért* (Gerardius) és a *Gyárfás* (Gervasius) esetében történt.⁷⁴ Marsigli nem próbálkozott a rovásjelek átbetűzésével, a magyar megfejtés a B-kéztől származik, a latin megfelelőt azonban Marsigli írta be, valószínűleg naptár segítségével.

Akár az *Innocentius*, akár a *Vincensius* magyar névalakjának tartjuk is az itt lévő jelsort, a rovásnaptár *Ince* alakja szabályos, megegyezik más magyar nyelvemlékek adataival.⁷⁵ (Eltekintve persze a szókezdő *v*-hiányától, amennyiben a *Vincensius*-ból indulunk ki.) Adatokat idéz még OklSz, 409, 1092; Fehér-

⁷³ Berrár szerint az *Annos* inkább az *Ágnes* változata, mint az *Anná*-é (1951, 179, 186).

⁷⁴ Fölmerülhet, hogy nem a latin alakok téves fordítása miatt áll itt a rovásnaptárban az *Ince* alak, hanem azért, mert amikor a rovásnaptárt, méginkább annak eredetijét írták, még nem jelölték a /v/-t a székely rovásírásban. Mindenesetre a rovásnaptárban egyetlen olyan <v> sincs, amely Marsigitól származna: hiányzik a *v* az *István* név rovásnaptárbeli *Están* változatából, és a *Szilveszter* itt található *Sülester* alakjából. Valószínű azonban, hogy a két utóbbi esetben nyelvjárási sajátosságnak könyvelhetjük el a mássalhangzó utáni *v* kiesését, így ennek a jelölésére nem is volt szükség. A szókezdő *v*-eltűnése az öt követő illabiális magánhangzó előtt viszont nem valószínű, így föltehetően mégis a latin nevek összecseréléséről van szó. (Fönnáll még természetesen az a lehetőség is, hogy Marsigli, vagy a rovásbotot készítő egyszerűen lefelejtette a szókezdő *v*-t.)

⁷⁵ A *Vincensius* latinos használata és a magyaros *Vince* mellett használatos volt a névnek egy rövidített latinos alakja is: *Vincenc*, amelyre Knauz idéz adatokat (1876, 286-286).

tói 1983, 358; Knauz 1876, 285-286. MünchK: *Vince mr*; BatthyB: *Zenth Vince martel napia*; WinK: hiányzik.

673.1.9 Pál. Pauli Apostoli Conversio. Január 25.

pal; *Pál*.

e(p)pal pal; S. Paul/us/ Apos.; 7.

.....
111

A rovásjelek jól olvashatók. A B-kéz, mint más egységekben, itt is átírta Marsigli *p* betűjét a magyar megfejtésben. MünchK: *·S· Palmegfozdolat'ra napia*; BatthyB: *Zenth pal fordolatya napia*; WinK: hiányzik. Vö. még Pál 673.1.3, 75. 1.

673.1.10 Brigitta. Brigida. Február 1.

bräda. *Bréda* (?).

(
) eb/ (ereka)/ reeda.; brigida/ Virgo; 1.

42-X

A szó rovásszövege Marsigli másolatában hiányos volt, eredetileg *bräa* jelcsoport állt itt, amit a B-kéz javított ki: az <a> szárát áthúzva <da> ligatúrát hozott létre. A változtatás eredményeképpen létrejött jelsor valószínűleg azonos az eredetivel, amelyből Marsigli (esetleg még korábban a rovásbot készítője) véletlenül elhagyta a ligatúra <d> elemét. A magyar megfejtés sorában egy és egy <r> rovásjel szerepel: Marsigli tévedésből itt kezdte a jelek másolását, de tévedését észrevéve ő maga húzta át a két rovásbetűt. A B-kéz kijavította Marsigli hibás magyar megfejtésének második részét.

A név rovásnaptárban olvasható *Bréda* alakváltozata más forrásból nem adatolható (EtSz 1, 538; RMG1, 795; Knauz 1876, 150). A -g- kiesése -γ- fokon keresztül éppen elképzelhető lenne, de ennek a változásnak nagyon korán, legkésőbb a 13. századra le kellett volna játszódnia. Ilyen korai időpontban azonban még nem számolhatunk azzal, hogy a név olyan széles körben ismert és kedvelt lett volna, hogy gyakori használata a latin alakon jelentős változtatásokat okozott. (Másképpen a két *i* közötti -γ- kiesése után *Brída*-féle alakot várnánk.) Elképzelhető, hogy a rovásnaptárban olvasható alak íráshiba követ-

kezményeképpen jött létre.⁷⁶ MünchK: *Brigida žuz*; BatthyB: *Zeenth Brigida Azzon napia*; WinK: *zenth Brigida Azzon*.

673.1.11 Boldogasszony. Purificatio Mariae. Február 2.

bogsn'; *bódogasszony*.

eboegh/ (eβ)asony; Purifica/tio B: M./ V.; 1.

DIAX

A szó rovásszövegéből látszólag hiányzik egy <d>. A naptárban többször is jelölnek Boldogasszony-ünnepet, mindig ugyanezzel a jelsorral. Ez a betű valószínűleg ligatúraként szerepelt csak, a <g>-vel összeírva, bár a kéziratban semmi jel nem utal arra, hogy a <g> rézsútos vonalkája túlérne a betű jobb oldali szárán, és ezáltal beleolvasható lenne egy <d>. A föltételezhető <dg> ligatúra <d> elemének elhagyását, ezt a következetes, a Boldogasszony-ünnep jelölésekor minden alkalommal előforduló hibát nemcsak Marsigli, hanem az általa lemásolt rovásbot készítője is elkövethette. A magyar megfejtésben a B-kéz átírta *as*-re Marsigli *aβ* betűkapcsolatát.

A rovásnaptár minden Szűz Máriához kapcsolódó ünnepet a *boldogasszony* szóval jelöl. Ennek oka egyrészt a minél egyszerűbb és rövidebb alakra való törekvés lehet, másrészt az, hogy a naptár eredetijének készítői nem a "hivatalos", hanem a közismertebb nevét használták egy-egy ünnepnek.

A szóösszetétel mindkét tagja, és maga az összetétel is jól adatolható. Ezek az adatok többé-kevésbé egységes képet adnak, és ettől nem tér el a rovásnaptár adata sem. A szóközépi *-l-* hiánya a nyelvtörténeti adatok nagyobbik részére jellemző, a TESz ezt a változatot tartja régebbinek (1, 331).

A szóösszetétel nyelvtörténeti adataiból idéz: OklSz, 81; NySz I, 130; RMG1, 290, 330, 485, 691; Györffy 1963, 224, 288, 707-708, 849; Györffy 1987b, 479; Knauz 1876, 143, 157, 241. MünchK: *Zuz Maia tiztolat'a*; BatthyB: *Gertya Zentele Bodog Azzon napia*; WinK: *Gertya zentqlq Bo()g Azzon*.

⁷⁶ Mielőtt a B-kéz belejavított volna a Marsigli által írt rovásjelsorba, a kéziratban *13/X* <bräa> jelcsoport állt. Az *1* <ä> jel helyén állhatott *13* <gd> ligatúra, amely a rovás-kor kissé még torzulhatott is *13*-féle alakká. Ezt másoláskor nézhatték *13* <ä> betűnek. Nem szabályos ugyan, ha olyan mássalhangzók jeleit vonják össze ligatúrába, amelyeket magánhangzó választ el egymástól, de a rovásnaptárban erre is találunk példát az *Erzsébet* (683.1.8) és az *Albert* (683.1.4) egységben.

- 673.1.12 Balázs. Blasius. Február 3.
 blaž. *Balázs*.
 eb(e)ala f; Bla fÿ/ Episcopi; 2.

79/2X

A rovásjelek jól olvashatók. A magyar megfejtésbe a B-kéz itt is belejavított. A magyar megfejtés f betűje után látható satírozás Marsigli tintájával készült, az alatta lévő jel olvashatatlan.⁷⁷

A rovásnaptárban található adat szabályos más magyar nyelvtörténeti adatokhoz viszonyítva, melyeket idéz: OklSz, 45; EtSz 1, 253; Herner 1987, 12; Knauz 1876, 148. MünchK: ·S· *Balas pu f p o c & m r*; BatthyB: *Zenth Balas pispek napia*; WinK: *zenth Balas pyspek*.

- 673.1.13 Ágota. Agatha. Február 5.
 ag(s)ta. *Ágota*.
 ageta.; Agnes.; 1.

79/4

A név rovásszövegében lévő hibát, hogy a <t> rézsútos vonalát valamilyen másoláskor elhagyták, és így itt tévesen egy <s> állt, a B-kéz észrevette, és az elmaradt vonás pótlásával javította. Marsigli nem próbálkozott a rovásjelek megfejtésével, a magyar és a latin sort egyaránt a B-kéz töltötte ki. (A név latin megfelelőjének hibásan *Agnes*-t írt.)

A latin névnek két főbb változata található a magyar nyelvemlékekben: az egyik *Ágota*, a másik *Agáta* hangalakot tükröz. A Bolognai Rovás emlék jel-sorából - mivel a rovásnaptárban a hosszú magánhangzókat mindig kiírták - egyértelműen következik az *Ágota* olvasat.

A magyar nyelvtörténeti adatokat ld. például EtSz 1, 30; RMG1, 793; Berrár 1951, 185-186; Knauz 1876, 132. MünchK: ·S· *Agotha azzon zuz & m r*; BatthyB: *Zenth Agatha Azzon napia*; WinK: *zenth Agotha Azzon*.

⁷⁷ A kézirat hátlapján valamivel jobban látható: egy fejre állított omegához hasonlító leginkább.

673.2.1 Ágota. Agatha. Február 5.

agta/a = agta

ø; ø; 1.

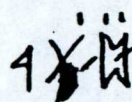

Az első sor végére írt név megismétlése, föltehetően véletlenül. A rovásjeleket, tévedését észrevéve, Marsigli húzta át.

673.2.2 Dorottya. Dorothea. Február 6.

dur(b)ta; *Duruttya*.

ø; ø; 3.

A rovásszövegben a /t'/ jele helyett <t> áll, ezt Marsigli egy -ből hozta létre, annak jobb alsó szárát átsatírozva. A kéziratból az azonban nem derül ki, hogy a Marsigli által lemásolt rovásboton milyen betű állt ezen a helyen: állhatott <t'>, amelynek mellékjelei nem látszottak jól, ezért ez a jel megegyezett a betűvel; állhatott , amely úgy jött létre, hogy már a rovásbot készítője is hibásan másolt, vagy egyszerűen elfelejtette a fába a mellékjeleket is beleróni; állhatott <t> is, aminek rézsútos vonala túlért a betű szárán, ezért Marsigli először -nek gondolta, aztán javította <t>-re.⁷⁸ Figyelembe véve azt, hogy Marsigli nem tudott magyarul, és föltehetően ennek a névnek a magyar alakját sem ismerte, sőt a magyar megfejtéssel nem is próbálkozott, nehéz lenne megmagyarázni, honnan tudta, hogy a -t éppen <t>-re kell javítani. Mindez a harmadik lehetőséget valószínűsíti: a rovásboton <t> állt, amit Marsigli először rosszul, -nek másolt, majd kijavított újra <t>-re. Vö. még Mátyás 673.2.8, 85. l.

A rovásnaptár olvasható névalak első két szótagjában a magánhangzók zártak, szemben a más emlékekben található o - o-t tartalmazó adatokkal (EtSz 1, 1393; OklSz, 159; RMG1, 795; Knauz 1876, 178-179). MünchK: *Theodorus žuz*; BatthyB: *Zenth Dorotya Azzon napia*; WinK: *zenth dorotya Azzon*.

78

A rovásbot készítője csak akkor írhatott ide <t>-t, ha maga is másolt, és az általa lemásolt rovás <t'> betűjével ugyanaz történt, amit másik két lehetőségként leírtam: feledékenység miatt elmaradt a <t'> mellékjelezése, vagy nem jól látszott.

673.2.3 Apollónia. Apollonia. Február 9.

apl^{na} = apl^{na}a; *Apalina*.

aepele/na; Apollo/nia; 2 (1).

Mj

A név rovásjelei közül az <n> későbbi betoldás, a B-kéztől származik, de minden bizonnyal szerepelt az eredeti jelsorban is.

A rovásnaptárban olvasható névalaknak megfelelő formák gyakoriak más nyelvemlékekben is, a szóvégi -a nélküli változatokkal együtt.⁷⁹ Sok adatban a *p* geminált, és/vagy a második szótag magánhangzója egy fokkal zártabb. Ezek alapján a fönti olvasaton kívül lehetséges még az *Appalina*, *Apolina*, *Appolina* olvasat is. A név adatait idézi az OklSz, 1125; EtSz 1, 109; Berrár 1951, 187-188; Jakubovich 1915, 327; Knauz 1876, 142; Zolnai 1895, 109. Figyelemre méltó a Maros-Torda vármegyéből idézett *Apalina* helynév (Herner 1987, 8). MünchK: *Apalin zúz*; BatthyB: *Zenth Apalina Azzon napia*; WinK: *zenth Appaljn Azzon*.

673.2.4 Kolos (Skolasztika). Scholastica. Február 10.

kol^(t)t; *Kolozs*.

ekols.; Colofina/ M.; 4.

....
ΨA DO

A szó rovásjelei közül az utolsó eredetileg <t> volt, a B-kéz egészítette ki egy rézsútos vonallal <ž>-vé. Mivel a hibát ebben az esetben is javítani lehetett a kéziratban álló betű javításával, és nem kellett az egész betűt törölni és másikat írni helyette, itt is azt tételezhetjük föl, hogy másolási hibáról van szó, a névben eredetileg <ž> szerepelt. A rovásjelek átbetűzése is a B-kéztől származik, a latin megfelelőt azonban Marsigli írta be.

A ma már csak férfinévként használt *Kolos* eredetileg a *Skolasztika* rövidült alakja, női név volt. Később kétértékűvé vált, mert a *Claudius*-nak is ezt feleltették meg. Ma már csak férfinévként használatos (Ladó 1971, 181).

A személynévnek csak kevés adatát ismerem (1330 *Kolus*; 1359 *Colys*; 1389 *Colos* (Berrár 1951, 187), és helyesírásuk miatt nem dönthető el, hogy bennük a szóvégi -s milyen fonémát jelöl. Ladó szerint a régi magyar alak

⁷⁹ Ezek létrejöttére ld. Melich 1940, 152.

Kolastika volt (1971, 181), ebben a *t* előtt nem állhatott *zs*. Valószínűleg az elvonás után is megmaradt az *-s*, a név mai alakja szintén erre utal. Figyelmet érdemel, hogy a rovásnaptárban *zs* áll a szó végén, szemben a gyakoribbnak vélhető *s*-sel. MünchK: *Kolos zuz*; BatthyB: *Zenth Kolos Azzon napia*; WinK: *zenth Kolos Azzon*.

673.2.5

Bálint. Valentinus. Február 14.

balnt; Bálent vagy Bálint.

ebal(an)int/ valentinus; S. (Bla fÿ)/

Valentinus/ M.; 4 (2).

A B-kéz *ebalint*-ra javította Marsigli *ebalan* átbetűzését, sőt leírta a név latin megfelelőjét is. A latin megfelelések mezőjében látható javítás Marsigitól származik.

A nyelvemlékekben *Bálent* és *Bálint* típusú adatok egyaránt előfordulnak. Az *i*-t tartalmazó alakok közül az első egy Bihar vármegyei, személynévi eredetű helynévben fordul elő: 1354 *Valinttheleke* (Györffy 1963, 597), a következő a Müncheni Kódexből való, de igazán csak a 16. századtól kezdve terjedt el, addig túlsúlyban vannak az *e*-s alakok (OkISz, 46, 1127; EtSz 1, 257; Fehértói 1983, 351; Knauz 1876, 281). A rovásnaptárban a második szótag magánhangzója nincs kiírva, a jelek mindkét módon olvashatók. MünchK: *S Balint m̃r*; BatthyB: *Zenth Balynth martel napia*; WinK: *zenth Balynth Martyr*.

673.2.6

Júlia. Iuliana. Február 16.

iulia = iuli_a; Júlia.

Jullia/na V./ et M.; Jullia/na V./ et M.; 6.

A név olvasata egyértelmű. A magyar átbetűzés hiányzik, mert Marsigli tévedésből ennek a helyére is a latin megfelelőt írta. A névnek csak egy korai adatát ismerem (OkISz, 1166), ezzel megegyezik a rovásnaptárban található adat. Eltér viszont a rovásnaptár adata mind a Müncheni és a Winkler-Kódex, mind a Batthyány-misekönyv adatától. A Müncheni Kódexben hibásan, hímnemű végződéssel próbálták "latinosítani" a nevet: *Iuliano zuz & m̃r*. A Batthyány-

misekönyvben álló *Zenth Julian Azzon napia* változat a rovásnaptár adatához hasonlóan a *Juliána* név rövidülésével jött létre. A Winkler-Kódexből ez utóbbi adatolható: *zenth Juliana Azzon*.

673.2.7 Péter. Cathedra S. Petri Antiochiae. Február 22.

pätr; Péter.

E(p)pe(e)te(r)r; Cathdra [sic!] S. Petri/
Antiochia; 3 [7-ből négy áthúzva] (2).

A név eredetileg egy mezőben volt az öt követő *Mátyás*-sal, a két egység közé utólag, tollal húzott vonalakat Marsigli az első két sorban. A latin megfelelő mezője nincs kettéválasztva. Talán azért, mert amikor Marsigli a tévedést észrevette, a *Péter* megfelelője már be volt írva, és nem maradt több hely a *Mátyás* latin változata számára, csak a magyar átbetűzés mezőjében.

A névnek a nyelvemlékekben két fő variánsát találjuk, párhuzamosan egymás mellett, a *Péter*-t és a *Petur*-t: OklSz, 769-770; RMGI, 802; Fehértói 1983, 272-274; Györffy 1963, 69, 183, 230, 234, 368 stb.; Györffy 1987b, 124, 320, 368, 373, 558; Knauz 1876, 237. MünchK: *Scènt petez zecbe vlètè*; BatthyB: *Yzekes Zenth peter napia*; WinK: *yzqghes zenth petor Apastal*.

673.2.8 Mátyás. Matthias Ap. Február 24.

mataš; Mátyás.

Maetyas; S Mathia/ apos; 16.

Az egységet utólag választotta el Marsigli az előzőtől, de a latin megfelelőnek már nem jutott hely a harmadik sorban. (Vö. Péter 673.2.7.)

A rovásszövegben <t> jelöli a /t'/ fonémát, ugyanúgy, ahogyan a *Dorrottya* névben is (273.2.2, 82. l.). A hiba oka föltehetőleg ugyanaz: a kézirat valamelyik forrása <t'> helyett <t>-t írt, ami végül a Marsigli másolatában is

jelentkezik.⁸⁰ Marsigli ismerhette viszont a nevet, mert magyar megfejtésében jelöli a *t* palatalizáltságát, mint ahogyan a többi nyelvemlék is: OklSz, 622-623, RMG1, 801; Fehértói 1983, 220-221; Knauz 1876, 218. MünchK: *Matias aṗl*; BatthyB: *Zenth Mathias Apastal napia*; WinK: *zenth Matṡas Apastal*.

673.2.9 Gergely. Gregorius. Március 12.

grgl'; *Gergely*.

(e)ger(e)gelṡ; S. Gregoṡ [sic!]/ (p)pa(p)pa; 9.

~~~~~  
0A1A

A B-kéz a magyar megfejtésben törölt két *e* betűt, a latinban pedig átfirt két *p*-t.

A nyelvtörténeti adatok között *Gregor*, *Gergur*, *Gerger*, *Gergel(y)* változatokat találunk (OklSz, 300, 1156; RMG1, 797; Fehértói 1983, 143-144; Györffy 1963, 718). A rovásnaptárban a másodlagos, szóvégi *-l'*-et tartalmazó alak szerepel, amelyre példát a 16. század elejéről idéz Knauz (1876, 194), de korábban is előfordul a Müncheni Kódexben: *S Gergel' ppā*. BatthyB: *Zenth Gergel papa napia*; WinK: *zenth Ghergor papa*.

673.2.10 Benedek. Benedictus. Március 21.

bndk; *Benedek*.

Benedek; Benedictus; 4.

~~~~~  
0t)X

A rovásjelek jól olvashatók, Marsigli mégsem próbálkozott a név megfejtésével, sőt nemcsak a magyar átírás, hanem a latin megfelelő is a B-kéztől származik.

A nyelvemlékek különböző adataiban a név harmadik szótagja tér el egymástól: ez lehet *i*, *ü* és *e/ë*. A rovásnaptár ennek a névnek egyetlen magánhangzóját sem írja ki, így mind a négy olvasat lehetséges. MünchK: *S· Bènèdec apat*; BatthyB: *Zenth Benedek Apatur napia*; WinK: *zenth Benedok Appath*.

⁸⁰ A <t'> eredetileg minden bizonnyal közelebb állt a <t>-hez, mint a székely rovásírás eddig megismert emlékeiben, hiszen nagyon valószínű, hogy a <t'>-t mellékjellel alakították ki a <t> betűből.

673.2.11 Boldogasszony. Annuntiatio Mariae. Március 25.

bogsn'; *bódogasszony*.

ebol(ek) (eβ)ason; Anununtiatio [sic!]/

B. M. V.; 10.

.....
DIA X

A rovásszövegben a B-kéz egészítette ki a szókezdő -t <bo> ligatúrává, visszaállítva ezzel a helyes betűsort, és itt is helyesbített a magyar szövegben. MünchK: *Maianac hizdètète napia*; BatthyB: *Gymelch olto Bodogh Azzon napia*; WinK: *Gymolch olto Bodog Azzon*. Vö. még Boldogasszony 673.1.11, 80. l.

683.1.1 Ambrus. Ambrosius. Április 4.

ambruž = a|mbruž; *Ambruzs* v. *Amburuzs*.ambruš; Ambro fÿ M.; 19......
Y W, 20

Csak a rovásjelek beírása után osztották három részre azt a mezőt, amelyben ez a szó is található, így a mező fölött álló vonalkázás a három névre együtt vonatkozik.

A rovásszövegben eredetileg nem volt kiírva a szókezdő magánhangzó, de ezt a B-kéz hibának gondolta, és a szó elé, a mezőn kívülre írt egy <a>-t. Marsigli nem tudta megfejtetni a szót, a rovásjeleket a B-kéz írta át.⁸¹

A nyelvelmékekben a név igen változatos alakokban fordul elő, attól függően, hogy megvan-e a latinos szóvég, vagy már a név rövidült változata szerepel, illetve hogy a szóközépi mássalhangzótorlódást föloldják vagy sem (EtSz 1, 88; OklSz, 21; RMG1, 793; Györffy 1963, 594; Knauz 1876, 135; Kriza 1863, 384; Volf 1867a, 379). A rovásnaptár adatában -zs-t találunk a szóvégen, a többi nyelvelmékekben -s áll a rövid alakok végén is. Ezek egy része természetesen jelölhet zs-t, de a helyesírás hiányosságai miatt ezt nem lehet igazolni. Azt, hogy a rovásnaptár adatában két vagy három szótagból állt-e a név, nem lehet megállapítani. Az adat olvasható a Batthyány-misekönyv *Zenth Ambwrws*

⁸¹ Az átírás második betűje azért nem látszik jól, mert az *m* bal oldali részére egy kis kör került.

pispek napia és a Winkler-Kódex *zenth Amborus doctor* adatához hasonlóan, de a Müncheni Kódex *Ambros pu spoc* adatának megfelelően is.

683.1.2 Július. Julius. Április 12. vagy 13.

iu(sr/R)lia; *Júlia* [Júli v. Júlij].

Julia; Iulÿa/ V et M; ld. Ambruzs 683.1.1.

APR 12

Eredetileg nem volt elválasztva a két mellette álló egységtől, a három mező fölötti vonalazás sem különül el, és mert más naptárak április 12-én és 13-án egyaránt ismerik ezt az ünnepet, nem lehet tudni, hogy a rovásnaptár milyen dátumra teszi. A rovásjelek sem egyértelműek. A B-kéz javítása nyomán vált az <iusri> vagy <iusRi>⁸² betűhalmazból *Júlia* olvasatú jelcsoport, amit a B-kéz úgy hozott létre, hogy az <s>-ből <l>-t csinált, ráírva az <r> betűre, és az <i> után még kiegészítette a jeleket egy <a>-val. A magyar megfejtés is tőle származik, valószínűleg az ő megoldása alapján került a helyére a latin megfelelő Marsigli tollából.

Ezen a helyen a rovásnaptár eredetijének szerzője valószínűleg Júliusz püspök ünnepét jelölte, *Julij* vagy *Júli* formában, amit a B-kéz már nem tudott tökéletesen visszaállítani. Hasonló adatot idéz, április 13-ra Knauz 1480-ból, 1484-ből és 1513-ból: *Julij* (1876, 204). A Müncheni Kódexben április 12-én van Julius püspök ünnepnapja: *Iulius pu spoc*; Batthyány Boldizsár misekönyvében és a Winkler-Kódexben nem jelölnek ünnepet e két nap egyikén sem.

683.1.3 Boldogasszony. ?. ?.

(l)bogsn' = (l)bogs; *bódogasszony*

Boldo(e)ge/ (a) [foni]/ (a) ason; Nuntiatio/
Virginis; ld. Ambrus 683.1.1.

12X
D

⁸²

Nem dönthető el egyértelműen, hogy az ún. kis *r*, vagy az *r* megszokott, teljes formája állt-e ezen a helyen. Az utóbbi azonban az emlék más helyén sehol nem bukkan föl.

A rovásszövegben a <bo> ligatúra előtt állt egy <l>, amit a B-kéz húzott át. A B-kéz a teljes magyar megfejtést beírta a megfelelő mezőbe, de később ennek második elemét kihúzta, észrevéve, hogy Marsigli ezt már - nem világos, milyen segítséggel - leírta.

Nem lehet tudni, április hányadik napjára tette ezt az ünnepet a rovásnaptár készítője, mert a mező fölötti vonalkázás nem különül el az előző két mező fölött lévőttől. Marsigli latin megfelelője hibás, valószínűleg a nagyjából egy hónappal korábbra eső Gyümölcsoltó Boldogasszonynak hitte ezt a napot.

A naptár azért nem segít a helyes dátum megállapításában, mert április 12. vagy 13. és április 23. között nem jeleznek Mária-ünnepet. A magyar naptárban április 2-án van ugyan egy Mária-nap, de ez az egyiptomi Mária napja (Szentpétery 1985, 83 - ettől függetlenül összetéveszthették a kettőt). Az eredetileg egy mezőbe írt három ünnepnap a rovásboton sem különülhetett el világosan egymástól, az egységek sorrendje megváltozhatott. Ld. még Boldogasszony 673.1.11, 80. l.

683.1.4 Albert. Adalbertus. Április 23.

albtr; *Albert*.

marko/os; Mar/ci Ev; 1.

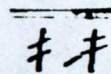
A négy elemből álló ligatúra a rovó bravúrja. Az egész nevet igyekezett egy jelbe sűríteni, még azt sem vette figyelembe, hogy az *r* nem a *t* után áll, így ennek jelét is az előző három betű összevonásához építette. A ligatúrát a B-kéz nemigen érthette meg, legalábbis erre utal, hogy a tőle származó magyar megfejtés, amit Marsigli a latin megfelelő megadásában követett, rossz. Azt viszont jól ismerte föl, hogy a ligatúra első eleme egy <a>. Hogy a ligatúra tömörségét oldja, vagy inkább hogy javítsa a szöveget, az <a> hiányzónak vélt szárát pótolta.

A rovásnaptárból kiolvasható névalak megegyezik más magyar nyelvemlékek adataival (ld. például EtSz 1, 65-67; OklSz, 16; RMG1, 793; Fehértói 1983, 27; Knauz 1876, 130-131). MünchK: *Adalbert pu spoc*; a BatthyB nem jelöl ünnepet ezen a napon; WinK: *zenth Alberth*.

683.1.5 György. Georgius. Április 24.

d'rd'; György.

egorg.; Gregori/us Papa; 1.

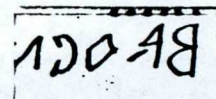
A rovásjelek jól olvashatók, Marsigli mégsem próbálkozott átírásukkal: a magyar megfejtés a B-kéztől származik. Marsigli - a két név latin alakjának nagyfokú hasonlósága miatt - a magyar nevet tévesen a *Gregorius* névvel azonosította.

Az adat ebben az esetben is azonos a név más nyelvemlékekben található adataival (Oklsz, 323-324, 1157; RMG1, 330, 424, 599 stb.; Fehértói 1983, 138-139; Györffy 1963, 386, 564, 623 stb.; Györffy 1987b, 135, 299, 320 stb.; Knauz 1876, 191; Volf 1867a, 384). MünchK: *Scent gozg m̃*; BatthyB: *Zenth Gergh martel napia*; WinK: *zenth Georgh*.

683.1.6 Márkus. Marcus. Április 25.

markoš; Márkos.

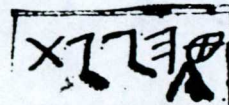
emarekos; Marci Eva/ngelista; 6.

A név minden fonémája ki van írva, innen lehet tudni, hogy a rovásnap-tár adata nem a nyelvemlékekben gyakoribb *Márkus* változattal egyezik meg, hanem a ritkább, de Háromszék vármegyéből helynévként is ismert (Herner 1987, 104) *Márkos* alakkal. A névre adatokat hoz: Oklsz, 619; RMG1, 800; Fehértói 1983, 213-214; Györffy 1963, 642; Knauz 1876, 212. A *Márkos* változatra Székelyföldről nemcsak az idézett helynévi adatot találjuk: Kriza családnév-ként gyűjtött ugyanilyen alakot (1863, 385). MünchK: *S· Maxc ew̃^{ia}*; BatthyB: *Zenth Mark Ewangelista napia*; WinK: *zenth Mark*.

683.1.7 Fülöp-Jakab. Philippus - Jacobus. Május 1.

fip(i)ak(i)akb = fp(i)ak(i)akb; Fülöp - Jakab.

efelip (akab)/ jakab; Philippi et/
Jacobi Añ; 1.

Az ünnep nevének rovásjelei közül a kéziratban hiányzott egy <l>, ezt a B-kéz pótolta; ugyanő javította ki mindkét <i> betűt <ak> jellé: az elsőt helyesen, a másodikat azonban fölöslegesen. Szintén a B-kéz húzta át a magyar megfejtésben a Marsigli által írt *kab* saját maga által *akab*-bá alakított részét, és írta be a helyes megoldást. Nem tudni, honnan tudhatta Marsigli, hogy egyáltalán van *k* a szóban, hiszen az eredeti jelsorban nem szerepelt sem <k>, sem <ak>.

A két apostol közül az elsőnek a nevét nemcsak *Fülöp*-nek, hanem *Filep*-nek is lehet olvasni. Mindkét változat bőségesen adatolt, pl. EtSz 2, 665; OklSz, 283; RMG1, 796; Fehértói 1983, 280; Györffy 1963, 176, 303; Knauz 1876, 239.

A második név megegyezik a más nyelvemlékekben is szokásos - és egyben a mai köznyelvi - alakkal (OklSz, 423; RMG1, 330, 474, 798; Fehértói 1983, 175-177; Györffy 1963, 239, 806; Györffy 1987b, 135; Knauz 1876, 200). MünchK: *Phulop & Iacab aplōc*; BatthyB: hiányzik; WinK: *zenth philep zenth Iacab*.

683.1.8 Erzsébet. Elisabeth. Május 2.

ržbt; *Erzsébet*.

er|sebet; Elixabet. 1.

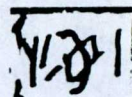
Azon kívül, hogy a szó magyar megfejtése a B-kéztől származik, nincs filológiai megjegyezni való ezzel az egységgel kapcsolatban. Magáról az ünnepről viszont érdemes megemlíteni, hogy Árpádházi Szt. Erzsébetnek nem ez a világegyházban is megünnepeelt napja: sem az 1376-os *Martyrologium*ban, sem az 1505-ös illetve 1520-as *Ordinarius Strigoneuris*ban nem szerepel. Még magyar naptárakban sem különösebben gyakori, okmánykezelésben például egyáltalán nem fordul elő (Knauz 1876, 180), az Érdy Kódex nem említi, a Münchener Kódexben *Vr cozonaiianac napia* áll ezen a helyen; a BatthyB-ből hiányzik; a Winkler-Kódex nem jelöl ünnepet ezen a napon.

Az *Erzsébet*-nek olvasható adatok mellett gyakran bukkan föl a név eredeti alakjához közelebb álló *Elzsébet* változat is. Az adatokat ld. EtSz 2, 28-31; OklSz, 200; RMG1, 795; Berrár 1951, 180; Györffy 1987b, 134; Knauz 1876, 180. A rovásnaptárban található jelcsoport *Erzsébet*-nek olvasható, föltételezve, hogy a szomszédos két *e* ki nem írásának hatására a hosszú *é*-t sem jelölték plene.

683.1.9 Szentkereszt. Inventio Crucis. Május 3.

snkrst; *Szenkereszt*.

esen/ ek eres/t.; in Ventio/ S· Cru/cis; 2.

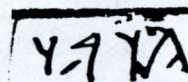

MünchK: *Scent kèezetn^c mglelète*; BatthyB: hiányzik; WinK: *zenth kporzt megh lelese*. Ld. még Szentkereszt 673.1.2, 75. 1.

683.1.10 Gothárd. Gothardus. Május 5.

gotart; *Gotárt*.

{egtart}/ agnes; Agnetes; 1.

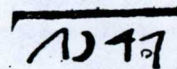
A B-kéz áthúzta a magyar megfejtések mezőjében Marsigli átbetűzését, amely pedig közelebb állt a helyes átíráshoz, mint a B-kéz által beírt *Ágnes*. Marsigli a B-kéz megfejtését követve adta meg a latin megfelelőt. A rovásnap-tár adata ismét megegyezik más nyelvemlékek adataival (Oklsz, 305; Fehértói 1983, 148; Knauz 1876, 194). Az adatok többségében a helyesírás jelöl egy *h*-t is, ez a rovásnaptárban valószínűleg akkor is hiányozna, ha ezzel ejtették volna a szót. MünchK: *Gotha2rd pù spoc*; BatthyB: hiányzik; WinK: *zenth Gothard*.

683.1.11 János. Johannes (ante portam Latinam). Május 6.

ianš; *János* vagy *Jánus*.

Janes; Johannis/ ante portam/

latinam; 2

A nyelvemlékek változatos helyesírású adataiból két fő alak olvasható ki, ezek egymástól a második szótag zártsági fokában különböznek: *Jánus* és *János*. A rovásnaptárban a második szótag magánhangzóját nem írták ki, így a rovásjelek *János*-nak és *Jánus*-nak egyaránt olvashatók. A név adatait ld. Oklsz, 425; RMGI, 798; Fehértói 1983, 178; Györffy 1963, 96, 627; Knauz 1876, 201-203; Melich 1940, 149. MünchK: *·S· Ian, olaybā fozète*; BatthyB: hiányzik; WinK: *Zenth Ianos Mykoron olayba fō(r)ztek*.

683.1.12 Mihály. Michael(is Archangelis Apparitio). Május 8.

mial'; *Mihály* vagy *Miály*.

(e)miael'; Apparitio/ S Michaely/ A J; 7.

0178

A magyar megfejtés *m*-je elé írt *e* betűt a B-kéz áthúzta, más filológiai probléma nincs ezzel az egységgel.

A rovásnaptár <h> nélküli alakja meglehetősen egyedül áll, mert más nyelvemlékekben egyértelműen jelölik a szóközépi *-h*-t (OkISz, 675-8, 1187; RMG1, 330, 461, 801; Fehértói 1983, 226-228; 232-233; Györffy 1963, 234, 304, 341 stb.; Györffy 1983, 220, 372; Knauz 219-220), csak Györffy említ egy *Myal-bereke* nevű települést Baranya vármegyéből, egy 1332-37-es pápai regestrumból (1963, 341). Ugyanebben a regestrumban viszont *Myhalkeleke* és *Misaelkerek* is szerepel, így ez a *h* nélküli alak nem föltétlenül *h* nélküli ejtést tükröz, lehet hibás, vagy lehet helyesírási következetlenség eredménye is. Fölmerülhet, hogy a rovásboton maradt ki véletlenül a <h> - bár ez nem valószínű, mert a *Mihály* név még egyszer szerepel a Bolognai Rovás emlékben, akkor is ugyanilyen formában (677.1.4, 118. l.). A rovásnaptárban tükrözhet a <h> nélküli alak kiejtést, és lehet helyesírási sajátosság. Ha az első hipotézist fogadjuk el, akkor azt is föl kell tételeznünk, hogy nemcsak intervokalikus, hanem szókezdő helyzetben is eltűnt a *h*- a rovásbot készítőjének nyelvjárásában, mert a *Heródes* név lejegyzésekor sem írta ki a szókezdő <h> betűt - erre azonban nincs más bizonyíték. Elfogadhatóbbnak tűnik az a hipotézis, hogy a rovásbot készítője nem használta a <h/e> jelet a /h/ jelölésére, sem szókezdő, sem más pozícióban. (Ez persze azt is jelenti egyben, hogy a rovásbot készítőjének ábécéjében nem volt jele a /h/-nak.) MünchK: *Scēt michal iēlenète*; BatthyB: hiányzik; WinK: *Szenh myhal*.

683.1.13 Zsófia. Sophia. Május 15.

žufia = žujia; *Zsófia*.

((So)Su)Sofia; Zofia; 5.

4747

A rovásjelek közül kimaradt <f>-et a B-kéz pótolta. A kéziratlap hátoldaláról megállapítható, hogy a magyar megfejtés mezőjében a tintafolt alatt *So*

állt. Ezt a B-kéz átjavította *Su*-ra, aztán került rá a *falt* - szándékosan vagy véletlenül - Marsigli tintájából.

Gyéren adatolt név, az általam ismert adatok második szótagjában mindenhol *o* áll (OkISz 1119; Knauz 1876, 270; Volf 1867a, 437). A rovásnaptár egyértelműen *u* hangot jelöl a név második szótagjában, ezt az ejtést talán a rovásnaptár készítője nyelvjárási sajátosságaként értelmezhetjük. A Münchener Kódex *Simplex m̃r* ünnepét jelzi ezen a napon; BatthyB: hiányzik; WinK: *zenth Sophia Azzon*.

683.2.1 Bernát. Bernardinus. Május 20.

birnal; *Birnál*.

ebnald; Bernal/dinus; 2.

A név magyar megfejtése a B-kéztől származik.

Szt. Bernát ünnepe az, amelyik talán a legjelentősebb segítséget nyújtotta a rovásnaptár kronológiájának megállapításában: 1444-ben halt meg, és 1450-ben avatták szentté. Ünnepét ugyan csak 1657-ben vették föl a világegyház naptárába (Diós 1984, 210), de ennél az időpontnál már jóval korábban is tartották, főként az obszerváns ferencesek, akik saját szentjüknek tekintették. Okmánykezelésben nem fordul elő, de breviáriumban már a 15. század végén, a 16. század elején megjelenik (Knauz 1876, 147). A Münchener Kódex más szent ünnepének tekinti május 20-át (*Ba felius žuz*); Batthyány Boldizsár misekönyvében hiányzik a májusi ünnepeket tartalmazó kéziratlap; a Winkler-Kódex nem jelöl ünnepet ezen a napon. Megtaláljuk viszont az ünnepet a Peer-Kódex csíziójában (Horváth 1921, 464).

A név változatos formákban jelenik meg a forrásokban, a rovásnaptárban található alak szempontjából az a fontos, hogy másutt sehol sincs *i* az első szótagban; illetve hogy a többi adat dentális zárhangra végződik: a szóvég általában *-rd* vagy *-ld*, de előfordul *-lt* és *-t* is (EtSz 1, 374; OkISz, 69; RMGI, 794; Knauz 1876, 147; Kriza 1863, 147). Ebben a névben a rovásnaptár készítőjének nyelvjárásában nem a likvida esett ki a szóvégi dentális előtt, mint a *-t*-re végződő alakokban, hanem a dentálist nem ejtették az *r* illetve *l* után. Ugyanígy nyelvjárási sajátosságként magyarázható az első szótagbeli zártabbá válás.

683.2.2 Ilona. Helena. Május 22.

i(l)l~~na~~; *Ilona*.

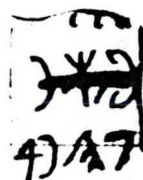
Ilena; hele/na; 3.

A másoláskor ez az ünnep véletlenül kimaradt, de Marsigli észrevette tévedését, és a megvonalazott sor fölé, bekeretezett mezőbe írta a rovásjeleket, ugyanide került a magyar megfejtés és a latin megfelelő is. Az első <l> nem sikerülhetett jól, mert Marsigli áthúzta és újraírta.

A nyelvelmékek adatai két csoportra oszthatók: az egyik közelebb áll a név eredeti alakjához, *e-e-a* magánhangzósorot találunk benne; a másik a mai magyar alakkal megegyező vokalizmust mutat (Oklsz, 407-408, 1164; Berrár 1951, 181-182; Fehértói 1983, 114; Knauz 1876, 196). A rovásnaptár adata minden valószínűség szerint az utóbbiba tartozik, bár a rovásjeleknek elméletileg lehetne *Ilena* is az olvasatuk. MünchK: *Scènt Hilona azzon*; BatthyB: hiányzik; WinK: *zenth Elona Azzon*.

683.2.3 Orbán. Urbanus. Május 25.

(oržrn) ilna; *Orbán*.ilna; Helena; 3 (5 vagy 1).⁸³

A Marsigli által írt rovásjeleket a B-kéz kihúzta, helyettük újra a korábban kifelejtett, de pótolta *Iloná*-t írta le rovásbetűkkel, majd ezt a név magyar megfejtésével és a latin megfelelővel egészítette ki. Az eredetileg itt álló ünnep rovásjelei torzultak, pontosabban a <ba> ligatúrát - karcolás, repedés, vagy egyszerűen csak nehezen olvashatóság miatt - <žr>-nek nézték valamelyik másoláskor.⁸⁴

A rovásnaptár *Orbán* adata más nyelvelmékekből is jól adatolható a szintén gyakori *Urbán* változat mellett (Oklsz, 713; RMG1, 802; Fehértói 1983,

⁸³ Amennyiben a következő ünnepnapot, Szt. Ferenc napját a naptár szintén május 25-re tette, úgy 5 vonalnak kellene az egység fölött állnia; amennyiben viszont május 26-ra, azaz a következő napra, úgy csak 1 vonalnak.

⁸⁴ Ha a <ba> ligatúra <a> elemének felső szára kissé gyengébben látszik, és a nem pontosan X alakú, hanem egyik szára jobban közelít a függőlegeshez, bal alsó szára pedig nem érinti jól láthatóan a két szár metszéspontját, akkor könnyű ilyen hibát elkövetni. (X helyett X látszik, és a másoláskor X lesz belőle.)

366; Knauz 1876, 280). MünchK: *Vzban papa*; BatthyB: hiányzik; WinK: *zenth vrbán papa*.

683.2.4 Ferenc. Franciscus (Francisci Translatio). Május 25. vagy 26.

frnc; *Ferenc*.

(e)fre(n)/n(s)cz; S Fa/ciis; 2 (5 vagy 4).⁸⁵

A B-kéz csak a magyar megfejtésbe javított bele: törölte az *f* előtt álló, fölösleges *e*-t, a szó végén álló *s*-et pedig *cz*-re javította.

Assisi Szt. Ferencnek nem ez a fő ünnepe, ennek ellenére sokszor előfordul okmánykezelésben is, főleg a 15-16. században (Knauz 1876, 188-189). A Müncheni Kódex azonban nem említi: 25-ét Orbán pápa, 26-át pedig Ágoston püspök napjaként tartja számon (*Ago fton pu spoc*); BatthyB: hiányzik; WinK: nem jelöl ünnepet.

A rovásjelek olvasata egyértelmű, és nem tér el a más nyelvemlékekből is ismert adatoktól (EtSz 2, 216-217; OklSz, 241, 1149; RMG1, 796; Knauz 1876, 189).

683.2.5 István. Stephanus (Stephani Regis Dextrae Inventio). Május 30.

št; *Están*.

Set Set; Set; 1.

Ezt az egységet a következőtől nem választotta el a szokásos ceruzavonal - Marsigli utólag, tollal különítette el őket egymástól. A felső két sor közé a B-kéz írt megfejtési javaslatot, ezt másolta le Marsigli a magyar megfejtések sorába, és ez került a latin megfelelő helyére is, mert a B-kéz hibás megoldása miatt nem tudta latin névvel azonosítani a naptárban ezen a helyen található nevet.

A naptárban két ünnepe szerepel Szent István protomártírnak és kettő Szent István királynak. (Ez utóbbinak augusztus 20-i napja *király* megjelöléssel.)

⁸⁵

Amennyiben a rovásnaptár készítője május 25-re tette Szt. Ferenc napját, úgy 5, amennyiben május 26-ra, úgy 4 vonalnak kellene a mező fölött állnia.

Minden esetben <št> vagy <ſt> ligatúra van csak kiírva, a hosszú á és a szóvégi -n nem. A kövekezetesség arra utal, hogy rövidítést használt a rovásbot készítője (vö. 53 j.), amelyet azonban nem mindenhol értett meg a Marsiglinak segítő székely: a rövidítés első előfordulása, a Szent Jobb megtalálásának ünnepe, bár naptáraink főünnepnek jelölték, nem tartozik a legismertebb ünnepnapok közé, például okmánykeltezésben sem fordul elő (Knauz 1876, 271). Ezzel magyarázható, hogy a B-kéz sem tudta megfejteni. A Münchener Kódexben *Felix ppā* szerepel ezen a napon, Batthyány Boldizsár misekönyvéből hiányzik a májust tartalmazó kéziratlapon, de a Winkler-Kódex szintén *zenth felix Martir* ünnepét jelzi ezen a napon. A név másik három előfordulásakor (föltehetően naptár segítségével) a székely megértette a rövidítést, de hibás írásmódnak tartva kiegészítette azt.

A név nyelvelmékekben található fő formái: *István*, *Estván* (Oklsz, 418; RMG1, 798; Fehértói 1967, 367; Fehértói 1983, 554; Knauz 1876, 271; helynévként Kiss 1988 1, 105, 735 stb.; 2, 29, 686 stb.).

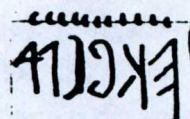
A rovásnaptár *Están* alakjának szókezdő e- hangjára sok analóg példa van, nem egyedülálló az adat (ez áll például a Münchener Kódexben is István király augusztus 20-i napjánál).⁸⁶ -v- nélküli adatok szintén vannak más forrásokban, ha nem is olyan nagy számban. Kriza sorol föl székelyföldi neveket, ezek között találjuk az *István* név *Istán*, *Están*, *Estánka* változatát (1863, 386); a rovásnaptárával megegyező alakban olvasható a bögsői székely rovásírásos felirat *Están* szava,⁸⁷ és Eckhardt is említ egy francia forrásból származó torzult névalakot, amelyben Várdai István nevét, s ebben a keresztnév *Están* változatát ismerte föl (1937, 153). A -v- mássalhangzó (t, d, k, g) utáni kiesésére Horger hoz példákat (1944, 265).⁸⁸

⁸⁶ Az i- a 15. század végén jelent meg az e- helyett (Melich 1913c, 246), de a későbbi példák mutatják, hogy ez nem jelentette az e- teljes eltűnését.

⁸⁷ Szigethy Béla, a felirat fölfedezője és Németh Gyula olvassa *Atyai Están*-nak - a név viselőjét említik egy 1536-os oklevélben (Szigethy 1930; Németh 1934, 10-1) -, Jakubovich és Eckhardt *Atyaisten*-nek (Jakubovich 1931; Eckhardt 1926-32).

⁸⁸ Az *Están* forma kialakulása elképzelhető más, de kevésbé valószínű módon is. Fehértói idéz egy *Sthanus* adatot a Várdai Registrumból (1983, 324), ha ez az adat nem íráshibából jött létre vagy nem egyedi személynévváltozatot jelöl (a másik itt idézett adat, a *Stanunz* is romlott formának látszik), akkor egy ejtéskönnyítő e- hanggal létrejöhett belőle az *Están* alak. De kieshetett a -v- az (*Estefán* >) *Esteván* típusban is - még mielőtt a második, nyílt szótag -e-je eltűnt -, és a két magánhangzó egy hosszú hanggá

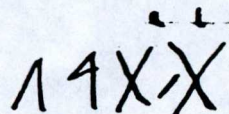
- 683.2.6 Petronella. Petronella. Május 31.
 ptonia; *Petrónia*.
 e(p)petronella; Petronilla/ Viš; 11.

A magyar megfejtésben a B-kéz - szokása szerint - átírta Marsigli *p* betűjét, nem javította azonban ki magát a megfejtést, amit Marsigli valószínűleg a latin alak hatására írt ebben a formában, hiszen a rovásjelek között nincsen <1>.

Nyelvtörténeti adatokat a névnek csak a latin eredetihez közelebb álló *Petronilla* alakjára találtam (Berrár 1950, 66; 1951, 181). Ezek az adatok azonban nagyon koraiak, a 12-13. századból valók. A rovásnaptárban található adat arra utal, hogy a névnek már korán ismert volt a kicsinyítőképző nélküli változata is.⁸⁹ MünchK: *Petronella züz / Ez f. petē l'ana volt*; BatthyB: hiányzik; WinK: *zenth petronella zenth petor = / leánya*.

- 683.2.7 Barnabás. Barnabas Ap. Június 11.
 brbaš; *Barabás* v. *Barrabás*.
 eber(e)abas.; Barnaba Apos.; 2.

A nevet sokféle változatban találjuk meg a nyelvemlékekben. *Barrabás* szerepel a Müncheni Kódexben: *Barabas apl* (további példák: EtSz 1, 297; OklSz, 53; Fehértói 1968, 322; Fehértói 1983, 40; Knauz 1876, 145; rövidült alakja Volf 1867b, 1; személynévként Kriza 1863, 384; helynévként Györffy 1963, 259), és ebből az alakból magyarázható a név *Barabás* (EtSz 1, 298; Fehértói 1983, 40; helynévként Kiss 1988 1, 163, 720-721) változata is. A rovásnaptár jeleit mindkét módon lehet olvasni.)

A név többi alakváltozata az első két szótag magánhangzójának, illetve az *r* helyén álló mássalhangzó(k)nak a minőségében tér el. A leggyakoribb változatok a következők: *Barnabás*, *Barlabás*, *Borrobás*, *Borbás*, *Borlobás* (más,

vonódott össze.

⁸⁹ Ma mindkét alakváltozat használatos (Ladó 1971, 97).

ritkább alakokkal együtt: EtSz 1, 297-8; OklSz, 52-3; Fehértói 1968, 322; Fehértói 1983, 40; Knauz 1876, 145; Melegdi 1918, 137; Szinnyi 1913, 11; helynévként: Györffy 1963, 529; Kiss 1988 1, 163, 720-721; Herner 1987, 18). Ide tartozik a Winkler-Kódex *zenth Borrobas Apastal* adata is. (Batthyány Boldizsár misekönyvéből hiányzik a júniust tartalmazó naptárlap.)

A *Barrabás* forma Melich szerint Barnabas apostol, és az egyik lator, Barabbas nevének összekeveredésével jött létre (1903, 360 és EtSz 1, 298).⁹⁰

683.2.8 [Antal]. Antonius Paduae. Június 13.

ø; ø

ø; ø; 1 (2).

Ebben az egységben mindhárom mező kitöltetlenül maradt. A két szomszédos ünnepből arra lehet következtetni, hogy az üresen hagyott mezőbe a június 13-ra vagy június 14-re eső névnapnak kellett volna kerülnie: a 683.2.7 számú egységben Barnabás apostol ünnepe van június 11-én, az ünnep fölött pedig két vonalka jelzi, hogy a következő ünnep június 13-a a rovásnaptárban. A 683.2.9 egységben viszont Vitus ünnepnapja található, ami június 15-re esik, az üresen hagyott mezők fölött viszont csak egy vonal látható. A Münchener Kódex mindkét szóba került napon piros betűvel jelzi az ünnepet, mégis hozzájárul annak eldöntéséhez, hogy mi állhatott ezen a helyen a rovásboton. 13-án ugyanis Pádovai Szent Antal napja van, 14-én pedig csak az áll, hogy *Iulius* - annak a rendszernek megfelelően, amellyel a Münchener Kódex a hónapok közepére eső napon a következő hónap nevét közli. A BatthyB-ből hiányzik a júniust tartalmazó kéziratlap, de a Winkler-Kódex szintén csak 13-án jelez ünnepet (*zenth Antal Confessor*), 14-én nem. Nagyon valószínű, hogy a rovásnaptárban Pádovai Szent Antal napját jegyezték erre a helyre, amely fontos ferences ünnep. A mezők pedig föltehetően azért maradtak üresek, mert Marsigli nem tudta elolvasni a rovásboton álló jeleket, amelyek ugyanúgy bonyolult ligatúrát

⁹⁰

Simonyi szerint az *-rn-* hasonulással lett *-rr-* (1878, 91), de más példát nem hoz erre az asszimilációs típusra. A *Barnabás*-hoz hangalakjában legközelebb álló *barna* szónak sem nyelvmemlékekben sem nyelvjárásokban nincs **barra*, **barla* változata, és fonetikai érv sem indokolja itt a hasonulást.

alkothattak, mint az *Antal* név első előfordulásakor, ahol szintén üres a magyar megfejtés és a latin megfelelő sora (vö. Antal 673.1.4, 76. 1.)

683.2.9 Vitus. Vitus [et Modestus]. Június 15.

vid'; *Vid* vagy *Vigy*

vid; hedvigis/ V et M; ø.

†††

A Fábíán-Sebestyén naphoz hasonlóan itt is csak a mártírpár első tagja szerepel a rovásnaptárban, föltehetően szintén helykímélés céljából (vö. Fábíán 673.1.6.). Marsigli nem tudott mit kezdeni a rovásjelekkel, de a B-kéz által beírt magyar megfelelőhöz sem találta meg a név helyes latin megfelelőjét.

A kéziratbeli rovásjelek olvasata egyértelműen *Vigy*, hogyha azonban föltételezzük, hogy szövegromlás történt ezen a helyen, mégpedig úgy, hogy az <i> bal oldali rézsútos vonala hozzáért egy eredetileg ott álló <d> függőlegeséhez, sőt - a pontalatlan rovás következtében - még kissé túl is nyúlt rajta, akkor az eredeti olvasat lehetett *Vid*. Ilyen, tehát a várt zöngétlen szóvég helyett zöngés szóvéget mutató alakokat találunk más nyelvemlékekben is (RMGI, 805; Fehértói 1983, 356-357; Györffy 1963, 550; Knauz 1876, 287; Volf 1867b, 5), míg a palatalizált szóvégre ez a rovásnaptárbeli alak lenne az egyetlen példa.⁹¹ MünchK: *Vitalius n̄r* (névcsere történt, az április 28-án ünnepelt szent neve került ide *Vitus* helyett); BatthyB: hiányzik; WinK: *zenth vȳd*.

683.2.10 [Ákos]. Achatius (cum sociis). Június 22.

ø; ø.

ø; ø; ø.

Ebben az egységben is üresen maradt minden mező, sőt még a szokásos, az ünnepek egymástól való távolságát jelző vonalak sem segítenek. A rovásnaptár és a Müncheni Kódex pirossal írt ünnepnapjainak nagyfokú egybeesését

⁹¹ Fölmerülhet, hogy esetleg nem jelölték a szóvég palatalizáltságát, de föltűnő lenne, hogy ez egyetlen emlékből sem történt meg, másrészt pl. a *Mihály* vizsgált alakjaiban megtehető rendszerességgel jelölik az *ly*-t. (Az adatokat ld. Mihály 683.1.12, 93. 1.)

alapul véve ezen a helyen Achatius mártír ünnepének kellene állnia, hiszen ez az egyetlen főünnep Szt. Vitus napja és az üres mezőket követő Keresztelő Szt. János születésének napja között. A Müncheni Kódex *Tiz èze2 vitèz* formában jelzi az ünnepet, a Winkler-Kódex szintén (*Tyz ezor vjteez*), a rovásnaptár azonban föltehetően itt is csak a mártírok reprezentánsát nevezte volna meg, mint ahogy a Müncheni Kódex *Tizeneg èze2 zuz scèntek* illetve a Winkler-Kódex *Tyzon egh ezor zyz Vrsula* alakjával szemben a rovásnaptárban csak *Orsolya* áll (677.1.11, 120. l.). (A BatthyB-ből hiányzik a júniust tartalmazó naptárlap. Ennek megfelelően ebben az egységben valószínűleg az *Achatius*-nak megfelelően *Ákos* név állt a rovásboton, de ennek jeleit Marsigli nem tudta lemásolni. (Vö. még 34. l.)

683.2.11 János. Johannis Baptistae Nativitas. Június 24.

ianš; *János*.

Janes; Nativi/tas S/ jonnis/ B.; 2.

1047

Az egységgel filológiai probléma nincs, a név hangalakja is szabályos. MünchK: *Ian, baptista zuletete*; BatthyB: hiányzik; WinK: *zenth ywan*. Ld. még János 683.1.11, 92. l.

683.2.12 János-Pál. Johannes et Paulus. Június 26.

ianš/ pal = ianš;
pal *János-Pál*

Janes/ epal; Johanis/ et Pauli/ M. M.; 1.

1048

MünchK: *Scènt Ian, f pal m̃r*; BatthyB: hiányzik; WinK: *zenth Ianos ees zenth pal*. Ld. még János 683.1.11, 92. l. és Pál 673.1.3, 75. l.

683.2.13 László. Ladislaus (Ladislai Regis Elevatio). Június 27.

ltso; *László*.

Iles; Elyas; 2.

1049

A rovásszöveg torzult ugyan, de jól visszaállítható az eredeti szöveg: a második <l> kimaradt, a ligatúra második eleme pedig nem <t> volt, hanem <a>, de ennek fölső rézsútos vonala hiányzik. Marsigli rosszul fejtette meg a szót, de a B-kéz sem javított bele a hibás átbetűzésbe.

A rovásnaptárban visszaállított alak megegyezik más emlékek adataival (OkISz, 575-576; RMG1, 800; Fehértói 1983, 199; Györffy 1963, 728, 870; Györffy 1987b, 490, 560; Knauz 1876, 206). MünchK: *Scent lazlo kiral & f. fe ffor*; BatthyB: hiányzik; WinK: *zenth lazlo kiral*.

683.2.14 Péter-Pál. Petrus et Paulus. Június 29.

pal/ ptr = pal; *Pál-Péter*.

e(p)pal/ e(p)pet/er; S S Añ/ Petri et/
Pauli; 1.

Azon kívül, hogy a B-kéz ismét átírta Marsigli két *p* betűjét, és hogy a két szent neve nem a szokásos sorrendben áll a rovásnaptárban, nincs filológiai szempontból említésre érdemes vonatkozása ennek az egységnek, és mindkét név előfordult már korábban: Péter 673.2.7, 85. l. és Pál 673.1.3, 75. l. MünchK: *Scènt petē/ & f. pal aplōc*; BatthyB: hiányzik; WinK: *zenth petor zenth pal*.

683.2.15 Pál. Paulus (Pauli Apostoli Commemoratio). Június 30.

pal; *Pál*.

e(p)pal; Commemo/ratio S./ Pauli A; 2.

A B-kéz a szokásos módon átírta Marsigli *p* betűjét. MünchK: *Scent pal megèmlèkezète*; BatthyB: hiányzik; WinK: nem jelez ünnepet. Vö. még Pál 673.1.3, 75. l.

683.2.16 Boldogasszony. Visitatio Mariae Virginae Gloriosae. Július 2.

$\underline{bo} \text{ gs}/n' = \underline{bo} \text{ gs}; \text{bódogasszony.}$

(?)eb/oedegh/ aßony; Visita/tio B. M.; 9.

A többi rovásjeltől élesen elüt annak a két ligatúrának az alakja, amelyet a kéziratnak ezen a helyén találunk: Marsigli, úgy tűnik ezt az egy helyet kivéve, gondosan ügyelt arra, hogy megtartsa a rovásboton látott betűalakokat. Ebben a szóban viszont a székely rovásírás kései, tollal írott változatára jellemző a vonalvezetés: a <bo> ligatúra <o> elemének gömbölyűsége, és az, hogy a <g> és az <s> írása közben Marsigli nem emelte föl a tollat, alul összekötötte ezt a két betűt. A magyar megfejtésben az első betű előtti tintafolt Marsigli tollából származik, és még a kéziratlap hátoldalán sem állapítható meg, mi van alatta.

MünchK: *Mazia El febètn^c m̄glata fa*; BatthyB: *Bodogh Azzon napia Erzebeth*; WinK: *Bodog Azzon Latogatasa*. Ld. még Boldogasszony 673.1.11, 80. l.

683.2.17 Benedek. Benedictus (Benedicti Translatio). Július 11.

$\underline{bn}/dk = \underline{bn}; \text{Benedek.}$

ebn/ eh de/k; S./ Bene/dictu/s; 2.

MünchK: *Sent Bènedecnèc meg ièlenète*; BatthyB: *Zenth Benedek napia*; WinK: nem jelez ünnepet. Ld. még Benedek 673.2.10, 86. l.

675.1.1 Margit. Margaretha. Július 13.

margita = magita; *Margita.*

emaeregi/eta; Margari/ta Viš; 3 (2).

A rovásjelek közül az <r>-t, úgy tűnik, Marsigli kifelejtette, mert ez a többi rovásjelnél lejjebb került, az <a> és a <g> közé. A magyar megfejtésbe a B-kéz beleírt egy fölösleges e betűt.

A nyelvtörténeti források túlnyomó részében *Margita* vagy *Margit* alakban található a név (OkISz, 617; RMGI, 800; Berrár 1951, 182-3; Fehértói 1968, 323; Fehértói 1983, 215; Györffy 1963, 871; Jakubovich 1915, 423-4; Kiss 1988 2, 93, 563, 702; Szabó 1960, 326-7; Melegdi 1918, 137).⁹² A *Margita* olvasat mellett a rovásnaptár jelei *Margitta* olvasatot is megengednek (ilyen hangalakra helynévi példát hoz Kiss 1988 2, 93). MünchK: *S. Margit züz & mr*; BatthyB: *Zenth Margyth Azzon napia*; WinK: *zenth Marghÿth*.

675.1.2 Tizenkét apostol. Divisio apostolorum. Július 15.

(itz(nk)nzäpštgkt) / tizänkät apastalok = (itz(nk)nzäpštgkt) / tizänkät apastalok;

tizenkét apastalok, apostalok vagy apostolok.

tizenket apastalok; divisio Apostollo/
rum; 2 (1)

~~Y 301 317 78~~
0249 1479

Már a rovásboton is romlott lehetett a szöveg, és valószínűleg Marsigli is követett el újabb tévedéseket, ennek ellenére a rovásszöveg jól visszaállítható, mert a hibák - jól láthatóan - másolás következtében jöttek létre.⁹³ A B-kéznek is sikerült megfejtenie a jeleket, és újra leírta rovásbetűikkel az ünnep nevét, ez alá pedig a jelek átbetűzését.

Az eredeti, Marsigli által másolt rovásjeleket mindhárom fönt megadott módon lehet olvasni, és más nyelvemlékekben ugyanezeket az alakokat találjuk körülbelül azonos gyakorisággal, pontosabban a 16. század előtt gyakoribb az első két változat (EtSz 1, 114; OkISz, 24; RMGI, 86; Knauz 1876, 164).

Az ünnep magyar neve általában a latin hű fordítása, és a *tizenkét* számnév nem is szerepel benne, mint például a Müncheni Kódexben: *Az aplōcnac*

⁹² A magyar *Margita* változat kialakulásáról ld. Szinnyi 1913, 14; Horger 1934b, 71. A *Margit* létrejöttéről ld. Sági 1914, 223; Berrár 1949, 173; Berrár 1951, 182-3; Melich 1940, 152; Szabó 1960, 323.

⁹³ Pl. a <ti> ligatúrát úgy írták, hogy <a>-nak olvasható; az <nk>-ból egy plusz vonallal (lehetett repedés is a fán) <zk> lett; lemaradt a <t> az első szó végéről; az <l> két mellékvonalából csak egyet húztak be, így <g> lett belőle, a szövégi <k>-hoz pedig egy főleges vonalat húztak, így ez <kt> ligatúrának olvasható (ez szintén lehetett karcolás vagy repedés).

eložla foc. Batthyány Boldizsár misekönyvében azonban - a rovásnaptárral megegyező módon - *Thyzenketh Apastal napia* áll, ugyanúgy, ahogyan a Winkler-Kódexben is *Tyzonkeeth Apastal*-t találunk.

- 675.13 **Augusztus.** Augustus. Július 16.
 agšt(on)on = agšt(n)on; *Ágoston*.
 a eg est/ton; S Augis/stinus; 3 (4).

A B-kéz nem vette észre a Marsigli által előbb kifelejtett, majd a többi rovásjel alá írt <o>-t, ezért az <n>-ből <o>-t csinált, és az így elvesztett <n>-t egy újjal pótolta (ez már átnyúlik a következő mezőbe).

Ezen a napon más naptárak nem ismernek Ágoston-ünnepet, a rovásnaptárban is valószínűleg tévedésből szerepel. A Münchener Kódex minden hónapban jelzi a következő hónap nevét, augusztus hónapot éppen ezen a napon: *Augu ftus*. Lehetséges, hogy a Münchener Kódexsel megegyező rendszernek a nyomát őrzik ezek a rovásjelek. A szokást azonban nemigen ismerhette a rovásbót készítője, és forrásában sem lehetett teljes, hiszen a rovásnaptárban csak ezen a helyen találjuk nyomát, és a rovó is *Ágoston*-t írt a hónapnév helyett. (Az *Ágoston* név itt kiolvasható alakja egyébként megegyezik a Szt. Ágoston ünnepéhez írott jelek olvasatával, ld. *Ágoston* 675.2.6, 113. l. A Münchener Kódex gyakorlatától eltérően a Batthyány-misekönyvben és a Winkler-Kódexben sem jelzik a következő hónapot a megelőző hónap közepe táján.

- 675.14 **Illés.** Elias. Július 20.
 (s)il'áš; *Illyés*.
 iles; Eljas; 2.

Az első rovásjelről, az <i>-ről a másolásakor lemaradt a bal oldali részsűtos vonal, amely megkülönbözteti az <s>-től, a hibát a B-kéz javította ki.

A nyelvemlékekben két fő formája fordul elő az *Illés* névnek: az egyik a latinos alak, a másik, amellyel azonos a rovásnaptárban található adat, a magyar változat - ez gyéribben adatható (Oklsz, 407; RMG1, 798; Fehértói 1983,

153; Knauz 1876, 180). MünchK: *·S· Il'ès pphā*; BatthyB: nem jelzi; WinK: *zenth eljées propheta*.

675.15 **Mária.** Maria Magdalena. Július 22.

maria; *Mária*.

maria; Maria/ Magdale/na; 3.

4748

A rovásnaptárban nem írták ki az ünnep nevének második elemét, ami szükséges ahhoz, hogy ne legyen összetéveszthető Szűz Mária valamelyik ünnepnapjával. A rovásnaptár készítője azonban kizárólag Mária Magdolna ünnepének jelölésére használja a *Mária* nevet, Szűz Mária ünnepnapjait mindig a *Boldogasszony* szóösszetétellel jelzi.

Az itt olvasható *Mária* név alakjai megegyeznek a rovásnaptárban és más nyelvemlékekben (OkISz, 618; RMG1, 800; Fehértói 1983, 215; Györffy 1987b, 141). MünchK: *Mazia magdalena azzoni*; BatthyB: *Zenth maria magdolna Azzon napia*; WinK: *zenth Maria Magdolna*.

675.16 **Jakab.** Jacobus (Maior Ap.). Július 25.

ak akb; *Jakab*.

acacab; Jacobi/ Apošli; 1.

XZi

A név rovásszövegében ugyanaz a típusú tévesztés ismétlődik, ami az első előforduláskor, azzal a különbséggel, hogy ott két <i> állt egymás mellett, és a B-kéz tévesen javította mindkettőt <ak>-ra, itt pedig <i> helyett is <ak> szerepelt már Marsigli kéziratában. MünchK: *Iacab aḡl*; BatthyB: *Zenth Jakab Apastal napia*; WinK: *zenth Iacab Apastal*. Ld. még Jakab 683.1.7, 90. 1.

675.17 **Anna.** Anna (Mater Mariae). Június 26.

ansn'; *Annasszony* vagy *Anna asszony*.

Anna/ aḡony; Anna/ matris/ B. M.

DO7

A magyar megfejtés első része a B-kéztől származik.

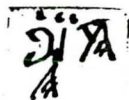
A név minden forrásban *Anna* alakban található (EtSz 1, 100; OklSz, 22; Berrár 1951, 178-179; Knauz 1876, 137; Melegdi 1918, 137; Zolnai 1895, 111), és jóval gyakrabban áll utána az *asszony*, mint más női szentek neve után (valószínűleg az ünnepnap latin nevének hatására): MünchK: ·S· *Anna azzon' napia*; BatthyB: *Zenth Anna Azzon napia*; WinK: *zenth Anna Azzon* (de az utóbbi két emlékből általános az *asszony* használata a női nevek után); ugyanígy például a Margit Legendában (EtSz 1, 100) és az Érdy-Kódexben (Volf 1867b, 144); még földrajzi névben is: 1392 *Zenthannaazonfalua* (OklSz, 22). A szókapcsolat állandóságára utal az is, hogy a rovásnaptárban ebben az egy esetben jelölték meg a szent titulását, azaz egészítették ki a nevet az *asszony* szóval.

A középmagyar korban egyre általánosabbá vált, hogy a női szentek nevéhez hozzátették az *asszony* szót (Szabó 1960, 323), és ha ez *-a* végű név után került, nagyon gyakran kiesett az egyik *a* (Szabó 1944, 378 és 1960, 323). Valószínűleg itt is az első olvasat a helyes, mert a szóvégi magánhangzók a rovásnaptárban minden esetben ki vannak írva.

675.1.8 László. Ladislaus (Ladislai Regis Depositio). Július 29.

laslo = laso; *László*.

(d)la(s)blo; ladis/laus/ R.; 3.

Marsigli, csakúgy mint a név korábbi előfordulásakor, ismét kifelejtette a második <l>-t, ezen a helyen azonban észrevette, és pótolta. A B-kéz kihúzta a magyar megfejtés előtt fölöslegesen álló *d* betűt, és átírta Marsigli *s*-ét *β*-re.

MünchK: ·S· *Lazlo halala*; BatthyB: *Zenth Beatrix Azzon napia*; WinK: *zenth Simplicius*. Ld. még 683.2.13, 101. 1.

675.1.9 Péter. Petrus (Petri Apostoli ad vincula). Augusztus 1.

ptr; *Péter*.

e(p)pe(t)t/e(r); Petri/ ad vi/ncul/a; 2.

A rovásjelek olvasata egyértelmű. A B-kéz viszont nem találhatta elég pontosnak Marsigli mássalhangzó-jeleit, mert mindhármát átírta.

MünchK: *Scēt petē va fa zakadat't'a*; BatthyB: *Zenth peter waza zakadasa napia*; WinK: *zenth petor vasa zakadatja*. Ld. még Péter 673.2.7, 85. l.

675.1.10 István. Stephanus (Stephani Protom. Inventio). Augusztus 3.

štyan; *Están*.

este/van; Stefa/ni pa/pa; 2.

A rovásjelek közül eredetileg csak az <št> ligatúra állt itt, a másik három betűvel a B-kéz egészítette ki a szót, hiányosnak véelve. (Az *István* nevet mindig csak ez a két betű, az <š> és a <t> jelzi a rovásnaptárban.) A B-kéz által írott betűk átnyúlnak a következő mezőbe, ezért Marsigli az <n> után egy elválasztó vonalkát húzott.

MünchK: *Scēt Eftuan pthoñr/ tè fte mglelètè*; BatthyB: *Zenth ystwan protomartel theste leleti nap*; WinK: *zenth istwan papa*. Ld. még István 683.2.5, 96. l.

675.1.11-12 Boldogasszony. Maria ad nives. Augusztus 5.

bogsn'; *bódogasszony*.

eboe(d)g aß/ony.; dedicatio/

B M ad/ nives; 1.

Ozsvát. Osvaldus. Augusztus 5.

o(žvrt); *Ozsvárt*.

Domonkos. Dominicus. Augusztus 5.

(dmkš); *Domokos* vagy *Damokos*.

Úrszine. Transfiguratio Domini. Augusztus 6.

ur/sine = ur. ; *Úrszine*.
sine

uresien; Transfigu/ratio Domi/ni; 4.

A két egység együtt tárgyalását azért látom célszerűnek, mert a bennük talált filológiai problémák szorosan összefüggenek egymással. Ezt a két egységet Marsigli nem a kéziratpapír előkészítésekor, hanem később, a rovásjelek lejegyzésekor, tollal választotta szét. Ilyen máshol is előfordult (pl. Péter - Mátyás 673.2.7-8), ott azonban ebből különösebb bonyodalom nem származott. Ezt az eredetileg egy mezőt azonban nem sikerült jól kettéválasztania - nem is sikerülhetett, mert Marsigli nem vette észre, hogy itt egy olyan napról van szó, amelyen három ünnep is van: a naptár készítésének korában Havi Boldogasszony, Szt. Ozsvát és Szt. Domonkos ünnepe egyazon napra, augusztus 5-re esett.

A *Boldogasszony* rovásjelei jól kivehetők. Az <n'> után álló <o> már az *Ozsvát* első betűje. Második betűjén, a <ž>-n éppen keresztülhúzódik a mezőt két részre osztó vonal - ezt a két jelet Marsigli nem vette figyelembe az átbetűzéskor. E két betűt egy <u>, egy <r> és egy olyan "szabálytalan" <ž> követi, amelynek a <p> betűéhez hasonló mellékvonalai vannak. Az <u> valószínűleg egy <v> volt eredetileg, a második <ž> pedig egy <t>.⁹⁴ A *Domokos* név első betűje hiányzik, de a név további betűi, az <m>, <k>, <š> tisztán látszanak, bár Marsigli áthúzta őket.⁹⁵ Amikor ez történt, valószínűleg már le volt írva a két következő ünnep, Úrszine és Lőrinc napja, mert az utóbbi eredetileg a második sor elején állt, aztán került eggyel előbbre, az *Úrszine* helyére, amikor a leírt változtatásokkal Marsigli ezt az ünnepet is előbbre vitte egy mezővel, az *Ozsvát-Domokos* helyére. Az *Úrszine* lejegyzéséhez Marsigli fölhasználta a <v>-t, <u>-vá egészítve ki, és az <r>-t, a szó többi betűjét pedig egy sorral lejjebb, a *Domokos* áthúzott jelei alá írta. Ezek után kihúzta a már fölöslegessé vált *Úrszine* szót a következő mezőből, és a *Lőrinc* jeleit írta a helyére, a következő sor első mezőjéből pedig törölte ennek a névnek a betűit.

A *Boldogasszony* a rovásnaptárban szokásos jelsorral szerepel ezen a helyen is. MünchK: *Havi bodog ana*; BatthyB: *Hawy Bodogh Azzon napia*; WinK: *Hawi Bodog Azzon*. Ld. még *Boldogasszony* 673.1.11, 80. l.

⁹⁴ A <t>-ből a <ž> létrejöhetett úgy, hogy a <t>-t megelőző <v>-hez egy <ā> volt ligálva, amelynek alsó rézsútos vonala elmosódott, a felső viszont hozzáért a ligatúrát követő <t> betűhöz. Másoláskor a vonalakat már rosszul választották szét, az <a> így eltűnt, a <t>-ből viszont <ž> lett.

⁹⁵ Lehetséges az is, hogy a <d> - szokatlan módon - ligatúrában állt a megelőző <t>-vel, és innen a <ž> két fölösleges mellékvonala közül az egyik (a másik, de mindkettő is, lehetett karcolás vagy repedés is a fán).

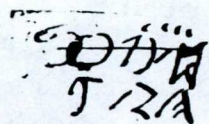
A rovásnaptárban az *Ozsvát* névben van egy *r* is, a név eredeti alakjában lévő, és magyar forrásokban is adatolt *l* helyén. (Az *l > r* változás a magyarban nem szokatlan, vö. például *Elisabet -> Erzsébet*.) A névre kevés adatot találtam, ezekben *-l-* van (Knauz 1876, 232; Kriza 1863, 385).

MünchK: *O fwald kizal*; BatthyB: nem jelzi; WinK: nem jelzi.

A rovásnaptárban található <dmkš> jelsort *Domokos*-nak és *Damokos*-nak is lehet olvasni. Mindkét alakváltozat jól adatolt (EtSz 1, 1387-1388; OklSz, 158; RMG1, 795; Fehértói 1983, 107; Györffy 1987b, 134; Knauz 1876, 177; Kriza 1863, 384; Volf 1867b, 162). MünchK: *Damokos* *9f⁰²*; BatthyB: nem jelzi; WinK: *damokos*.

Az augusztus 6-ra eső *Úr(nak) színe* változása elnevezésű ünnepnek csak néhány adatát ismerem korai forrásokból, ezek az adatok lényegében megegyeznek a rovásnaptár adatával⁹⁶, azzal a különbséggel, hogy a rovásnaptárban a rövidség kedvéért elhagyták az ünnep nevének utolsó elemét (Knauz 1876, 278). MünchK: *Vznac megvaltoza fa napia*; BatthyB: *Wrnak zyne waltozatyia napia*; WinK: *wr zyne valtozatya*.

675.113 Lőrinc. Laurentius. Augusztus 10.
(ursine)/ *lörnc*; *Lőrinc* vagy *Lőrenc*.
Lörincz; *Lauren/tius*; 4 (2).

Az eredetileg ide írt *Úrszíné*-t Marsigli áthúzta, és az előzőleg a második sor első mezőjébe másolt *Lőrinc* került végül ebbe a mezőbe (vö. az előző két egységről írottakkal). Marsigli nem tudott mit kezdeni a rovásjelekkel, a magyar megfejtés és a latin megfelelő egyaránt a B-kéztől származik.

A rovásjelekből kiolvasható mindkét alakra nagy számban találunk példát más nyelvemlékekből (OklSz, 595; RMG1, 800; Fehértói 1983, 201-202, 205; Györffy 1963, 669, 752, 871; Györffy 1987a, 78; Kázmér 1965, 339; Kiss 1988 2, 51, 251-252, 339 stb.; Knauz 1876, 207; Losonczy 1917-20, 69, 110, 207, 223; Melegdi 1918, 137; Melich 1903, 33-34; Zolnai 1895, 112). MünchK: *Lpzin* *mätir*; BatthyB: *Zenth lerinch martel napia*; WinK: *zenth Lewrjncz*.

⁹⁶ Eltérés csak a *színe* szó első szótagjának vokalizmusában mutatkozik: van olyan naptár, ahol a magánhangzó *é*, és van olyan is, ahol *ö* (Knauz 1876, 278).

675.2.1 Lőrinc. Laurentius. Augusztus 10.

((l)nnc); Lőrinc vagy Lőrenc.

ø; ø; 4 (2).

Az eredetileg erre a helyre írt *Lőrinc* egy mezővel előbbre került (vö. az előző három egységről írottakkal), itt az <l>-t Marsigli, az egész szót a B-kéz húzta át. A névről ld. az előző egységről írottakat.

675.2.2 Klára. Clara. Augusztus 12.

kla(r)ra; Klára vagy Kalára.

ecclara; Clara/ V.; 2 (3).

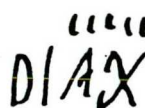
A rovásjelek közül az <r>-t a B-kéz átírta, a magyar megfejtés is tőle származik.

A rovásjelek olvashatók *Klára*-nak és ejtéskönnyítővel *Kalára*-nak is. Más nyelvemlékek adatai alapján (Oklsz, 508; RMGL, 799; Knauz 1876, 155; Kriza 1863, 387; Volf 1867b, 195) az utóbbi olvasat látszik valószínűbbnek. MünchK: *žůž kalara*; BatthyB: *Zenth Kalara Azzon napia*; WinK: *zenth Clara Azzon*.

675.2.3 Boldogasszony. Assumptio Mariae. Augusztus 15.

bogsn'; *bódogasszony*.

eboedeg/ aβon.; A[sumtio [sic]/ B. M. V.; 5.

MünchK: *Mazianac felmēbe vetēle*; BatthyB: *Nag Azzon napia*; WinK: *Nagh Azzon napya*. Ld. még Boldogasszony 673.1.11, 80. l.

- 675.2.4 [István] király. Stephanus (Stephani Regis Elevatio). Augusztus 20.
 kiral'; *király*.
 ekiral'; S Rex/ Stūs; 4.

'''
 04.10

István királynak egy másik ünnepe is szerepel a rovásnaptárban május 30-án, ott <št> (*Están*) áll, ugyanúgy, mint Szt. István protomártír két ünnepénél (István 675.1.10, 677.2.6 és 683.2.5). Augusztus 20. István király fő ünnepe, és más naptárak is a *király* méltóságnévvel együtt jelzik. Elképzelhető, hogy a rovásnaptárban véletlenül hiányzik maga a név a méltóságnév elől, és eredetileg ott állt, csak valamelyik másolásakor felejtették le; de az is lehetséges, hogy - mint a rovásnaptárban általában - itt is a rövidség kedvéért írtak csak egyetlen szót. Azért éppen a *király*-t, mert így biztosan nem téveszthető össze a magyar naptárban különös hangsúllyal szereplő ünnepnap Szt. István protomártír valamelyik ünnepével.

A rovásnaptárban található adat megegyezik a főnév más forrásokból is jól adatolt alakjával (NySz II, 311-312; OklSz, 501-502; RMG1, 411; Györffy 1963, 546, 634, 669 stb.; Györffy 1987b, 300, 495, 555; Knauz 1876, 271). MünchK: *·S· E ftuā kizal' halala*; BatthyB: *Zenth ystwan kyal napia*; WinK: *zenth istwan kyal*.

- 675.2.5 Bertalan. Bartholomeus. Augusztus 24.

(bo)bortalan; *Bortalan* vagy *Birtalan*.
 ebiretalean/ (eb(o)i(r)r(r)e(a)tbos);
 Bartholomey/ (Bartala)mey/ Apli; 4.

'''
 04.10

A <bo> ligatúra <o> elemének felső rézsútos vonalát a B-kéz húzta meg. Magyar megfejtéséből arra lehet következtetni, hogy ő ezt a vonalat nem az <o> hiányzó vonalának pótlására szánta, hanem <bi> ligatúrát akart létrehozni - elfelejtette azonban törölni az alsó rézsútos vonalat. A B-kéz annak megfelelően próbálta alakítani a rovásjeleket, ahogyan a nevet ő ismerte, ez természetesen nem jelenti azt, hogy a rovásnaptárban is <i> állt eredetileg. A rovásjeleknek két lehetséges olvasatuk is van: ha azt tételezzük föl, hogy valamelyik másolásakor lemaradt az <o> felső vonala, akkor *Bortalan*-nak olvashatjuk a nevet; ha viszont azt fogadjuk el, hogy - szintén másolási hibaként - a

<bi> ligatúra <i> elemének vonalát tévedésből alulra húzták, akkor *Birtalan*-nak. Marsigli megpróbálkozott a jelek megfejtésével és a latin megfelelő megtalálásával, a B-kéz azonban nem volt elégedett az eredménnyel, és mindkét helyen javította a Marsigli által írottakat.

A *Bertalan* név nagy változatosságban fordul elő a nyelvemlékekben, a rovásnaptár jeleiből kiolvasható mindkét alakra találunk példákat az adatok között (EtSz 1, 375-377; OklSz, 69; RMG1, 794; Fehértói 1983, 40, 61; Knauz 1876, 145; Kriza 1863, 384; Melegdi 1918, 137; Papp 1961, 328; Volf 1867b, 255; Zolnai 1895, 112). MünchK: *Bastallus ap̄l*; BatthyB: *Zenth Bertalam Apastal napia*; WinK: *zenth Bertalam Apastal*.

675.2.6 Ágoston. Augustinus. Augusztus 28.

ag(t)((n)n)stn; Ágoston.

aeg(en)/esten; S Augus/tini Ep̄is; 1.

2019

A rovásjelek másolásakor hibát követtek el: a <g> betűt is "kiegészítették" <gt> ligatúrává, a nagyon hasonló alakú <š> jellel összetévesztve, a hibás ligatúra után pedig az <št> után álló szóvégi <n>-t is lemásolták. A tévedést észrevéve helyére került az <št> ligatúra és a valódi szóvégi <n> is, anélkül azonban, hogy a hibát korrigálták volna. A B-kéz először átírta a rossz helyen (a <gt> ligatúra után) szereplő <n>-t, aztán a <gt> <t> elemével együtt törölte. Ugyanígy járt el a Marsigli magyar megfejtésében fölöslegesen (bár az általa írt rovásjelek szempontjából helyesen) szereplő *en* megfejtésrésszel is.

A rovásnaptárban olvasható alak megegyezik a névnek azzal az alakjával, amely más forrásokban is a leggyakrabban szerepel (EtSz 1, 29; OklSz, 7; RMG1, 160; 793; Fehértói 1983, 36; Knauz 143). MünchK: *Ago fton pu sp̄oc*; BatthyB: *Zenth Agoston doctor napia*; WinK: *zenth Agoston*.

675.2.7 János. Johannes (Johannis Baptistae Decollatio). Augusztus 29.

ianš; János.

Janes; Decola//tio S Jo/hannis; 3.

111
111

MünchK: *Scènt Ianus bap^{ta} riaka vaga fa*; BatthyB: *Zenth Janos Baptista naka wagasa nap*; WinK: *zenth ianos nyaka vagasa*. Ld. még János 683.1.11, 92. l.

675.2.8 Egyed. Aegidius. Szeptember 1.
d'd; *Egyed*.
eg/ed; Ægi/dý; 1.

A rovásnaptárban található alak jól adatolható más forrásokból is (EtSz 1, 1496-1497; OklSz, 169-170; Fehértói 1983, 111-112; Görffy 1963, 384; Knauz 1876, 179). A név más nyelvemlékekben más alakváltozatokban is előfordul: a második szótag magánhangzója lehet még *i* és *ü* is. A rovásnaptárban csak a két mássalhangzót írták ki, elméletileg tehát nemcsak *Egyed*, hanem *Egyid*, *Együd* is olvasható. Az első változatot azért gondolom a másik kettőnél valószínűbbnek, mert a rovásnaptárral azonos korú nyelvemlékekben már ez a leggyakoribb változat. MünchK: *Ēged apat*; BatthyB: *Zenth Eged napia*; WinK: *zenth Egyöd*.

675.2.9 Imre. Emericus (Emerici Ducis Depositio). Szeptember 2.
mre; *Emre* vagy *Imre*.
Emre; S Emeri/cus; 6.

Az utolsó rovásjel a székely rovásírásban a /h/-nak és az /e/-nek a jele, a rovásnaptárban azonban egyszerűen szóvégi -E-t jelöl több helyen is (vö. 54. l.). Ebben az esetben jelölhettek vele szóvégi *h*-t is, mint ahogyan más nyelvemlékekben előfordul, döntő bizonyíték nem hozható fel sem e föltételezés ellen, sem mellette.

A nyelvemlékekben jól adatolható a névnek minden alakja, amely a rovásnaptárból kiolvasható (*Emre*, *Imre*, esetleg *Emreh*, *Imreh* - OklSz, 408-409; RMGI, 798; Fehértói 1983, 115; Györffy 1987b, 135; Knauz 1876, 181; Melich 1906, 51; Pais 1913, 360). MünchK: *S Emre fef fō halala*; BatthyB: nem jelzi; WinK: nem jelzi.

675.2.10 Kisboldogasszony. Nativitas Mariae. Szeptember 8.

sn'kuš; *küsasszony*.

ekües aβo/ny; Nativitas/ B. M. V.; 6.

uuu
120 DI

A szóösszetétel két tagja a rovásszövegben fölcserélődött, és az <ü> helyén <u> áll. A szóelemek cseréje bármikor megtörténhetett, amikor a rovásjeleket értő személy végezte a másolást, és az *asszony* leírása után vette észre, hogy az előtagot elhagyta; ugyanekkor viszont az <ü> helyett, a latin írás hatására, <u>-t írt. Nem tudom magyarázni viszont azt, hogy Marsigli magyar megfejtése ebben az egységben mintha nem venné figyelembe a másolási hibákat: *ü*-vel írja át az <u>-t, és nála helyes a szóösszetétel elemeinek a sorrendje is. Fölmerülhet, hogy valamilyen segítséget használt a megfejtéshez (egy naptárt például), de akkor nem érthetők a betűzgetés nyomai, a fölösleges *e* betűk a magyar megfejtésben.

A filológiai nehézségek ellenére a szó rovásnaptárbeli alakja jól visszaállítható. Az összetétel első tagjában a labializált alak jól ismert változat, ugyanez fordul elő a *küskarácson* ünnepnévben is (673.1.1, 75. l.). Az összetétel második tagja ugyanezekkel a jelekkel fordul elő a *boldogasszony* szóval jelölt ünnepek nevében, és nem mutat eltérést más nyelvelmékek adataitól. Maga a szóösszetétel is jól adatolható Szűz Mária születésnapjának elnevezéseként (Oklsz, 504; RMG1, 330; Knauz, 221; Velledits 1912, 345). MünchK: *Maria zülètetì*; BatthyB: *Kys Azzon napia*; WinK: *Kÿs Azzon napÿa*.

675.2.11 Szentkereszt. Exaltatio Crucis. Szeptember 14.

snkrst; *szenkereszt*.

e|s|ek (Enerest)/ *kereβt*; (est); Exaltatio/
S Crucis; 7.

uuuuu
YI-XI:

Marsigli magyar megfejtését a B-kéz javította ki, áthúzva a Marsigli által írottak nagyrészét.

MünchK: *·S· kezèzt felmagaz^{ta}tatta*; BatthyB: *Zenth kereszt napia*; WinK: *zenth kprqzth fel magasztatasa*. Ld. még Szentkereszt 673.1.2, 75. l.

- 675.2.12 Máté. Matheus. Szeptember 21.
matä; Máté.
(e)me(e)ete; S Matt/hei Ap.; 4 (3)

(((
X448

A B-kéz belejavított a magyar megfejtésbe, egy fölösleges *e*-t kihúzott, egyet pedig, nem világos miért, átírt.

A rovásnaptárban található alak megegyezik más nyelvemlékek adataival (OkISz, 622; RMGI, 800; Fehértói 1983, 218-219; Györffy 1987b, 490; Knauz 1876, 217). MünchK: *S Mate apl & ew^{ia}*; BatthyB: *Zenth Mate Apastal napia*; WinK: *zenth Mathe Apastal*.

- 675.2.13 Gyárfás [Gellért]. Gerardius. Szeptember 24.
d'arfaš; Gyárfás.
ø; ø; 3 (5).

""
14041

Szt. Gyárfás neve tévedésből Szt. Gellért ünnepnapjára került a rovásnaptárban. A két névnek a latin alakját téveszthették össze (*Gerardius* és *Gervasius* - vö. 34. l.). Az egység alsó két mezője üres, de ugyanezeket a rovásjeleket - és ugyanezt az ünnepet - a következő kéziratlap harmadik egységében is megtaláljuk.

A *Gyárfás* név különböző alakváltozatokban szerepel más forrásokban, ezek között van a latin alakhoz közelebb álló, a mai magyar alakhoz átmenetet mutató adat, és van a mai alakkal - és egyben a rovásnaptár adatával - megegyező változat (OkISz, 314; Fehértói 1983, 140-141; Györffy 1863, 90; Knauz 1876, 193). A Müncheni Kódex természetesen nem Gyárfás ünnepét jelzi ezen a napon: ·S· *Gelezd pū spoc*, és a *Gyárfás* név nem is szerepel benne. Batthyány Boldizsár misekönyve szerint szintén *Zenth Gelerd pispek napia* szeptember 24. (Gyárfás ünnepe június 19-én van, és mivel ez a hónap hiányzik az emlékből, nem lehet tudni, hogy a misekönyv naptára jelölte vagy sem.) A Winkler-Kódexben is a várt *zenth Gylerdh pyspok* ünnepe szerepel ezen a napon, június 19-én viszont a rovásnaptárral megegyező alakban közli *zenth Gyarfas* ünnepét.

677.1.1 Szentkereszt. Exaltatio Crucis. Szeptember 14.

snkrt; *szenkereszt*.o^x/ *βenkereβt*/ Exaltatio; 2 (7).[a lap alján:] o^x S: Kerest.

| y. 31

Ez, és a következő négy egység azon a papírcsíkon szerepel, amelyet a 677. kéziratlapon első két egységének elrontása után, helyesbítés céljából ragasztottak később a kéziratlaphoz. Ez, és a következő két ünnep már szerepelt az előző naptárlapon is. A papírcsíkra a rovásjeleket és a magyar megfejtéseket mind az öt egységben a B-kéz írta, a latin megfelelők viszont Marsigliától származnak (vö. még 21. l.).

A rovásjelek közül az <s> kimaradt, amikor a B-kéz lemásolta a szót (vö. 16. j.). Marsigli magyarul is leírta az ünnep nevét: megfejtése nem fért már a megszokott helyre, ezért oda csak egy o^x jelet tett, amit a kéziratlapon jobb alsó sarkában old föl. Ld. még Szentkereszt 673.1.2, 75. l. és 675.2.11, 115. l.

677.1.2 Máté. Matheus. Szeptember 21.

matä; *Máté*.

mate; Mattie; ø (3)

| 3148

Ld. Szentkereszt 677.1.1 és Máté 675.1.12, 116. l.

677.1.3 Gyárfás [Gellért]. Gerardius. Szeptember 24.

d'arfaš; *Gyárfás*.

garfaš; Gyarfas; 5.

| 3148

Ld. Szentkereszt 677.1.1 és Gyárfás 675.1.13, 116. l.

677.1.4 Mihály. Michael(is Archangelis Dedicatio). Szeptember 29.

mial; Mihály vagy Miály.

mihaly; S michaely// Dedicatio S Mi/
chael; 8 (1)// 1.

10478

Eredetileg ezzel az ünneppel kezdődött a 677. kéziratlap, a ragasztás a latin megfelelő mezőjét már nem is fedte le. Az odaírt megfejtést és a papírcsíkra írt latin megfelelőt Marsigli vonallal kötötte össze. A ragasztás alatt, a mező felső részén jól látszik az eredeti távolságjelölő vonal is. Vö. még Szentkereszt 677.1.1, 117. 1.

MünchK: *S Michal' archangal*; BatthyB: *Zenth mihal Archangael napia*; WinK: *zenth Myhal Archangyal*. Ld. még Mihály 683.1.12, 93. 1.

677.1.5 Jeromos. Hieronymus. Szeptember 30.

iäroms; Jeromos.

Ieronimus// S Hiero/nimus; 4.

10478

Az előző egységhez hasonlóan itt is látszik a kéziratlapra írt latin megfelelő. Vö. még Szentkereszt 677.1.1, 117. 1.

A névnek csak kevés adatát ismerem, ezek a a rovásnaptárban olvasható alakokkal ellentétben a latinos változatot tükrözik: MünchK: *Iezonimus pap / & doctor*; BatthyB: *Zenth Jeronimus Doctor napia*; WinK: *zenth Ieronimus doctor* és Volf 1876b, 353.

677.1.6 Ferenc. Franciscus (Francisci Depositio). Október 4.

frnc; Ferenc.

Frens; S Francis/cus; 2.

10478

A rovásjelek olvasata egyértelmű. MünchK: *Scèt Fezenc f^{or}*; BatthyB: *Zenth Ffrench confessor napia*; WinK: *zenth Ferencz Confessor*. Ld. még Ferenc 683.2.4, 196. 1.

677.1.7 Ábrahám. Abraham. Október 6.

abran; Ábrán.

ae/ (ae)A(b)b(r)ra(n)n/ n; Abraha/m; 3.

Az <a> rovásjel helyzetéből lehet arra következtetni, hogy ez eredetileg ligatúrában volt az őt követő -vel. A B-kéz belejavított a magyar megfelelésbe, csaknem minden betűt átírt.

A középkori misekönyvekben Ábrahám, Izsák és Jákob ünnepeként szerepel október 6., a 16. századi naptárak viszont már nem említik, és okmánykezelésben sem fordul elő (Knauz 1876, 130).

A névnek sok variánsa fordul elő a nyelvemlékekben. A rovásnaptár adatával megegyezően sok adatban tükröződik az intervokalikus -h- kiesése, és nem szokatlan a szóvégi -m helyetti -n, sőt -ny sem (EtSz 1, 7; OklSz, 2; RMGI, 95, 793; Fehértói 1983, 23-24; Györffy 1963, 590, 751; Herner 1987, 3; Kiss 1988 1, 51, 270; 2, 254; Knauz 1876, 130; Mikos 1935, 153).⁹⁷ A Münchener Kódex ezen a napon más ünnepet jelöl: *Romanus gonto*; Batthyány Boldizsár misekönyve és a Winkler-Kódex nem jelez ünnepet ezen a napon.

677.1.8 Dénes. Dionysius. Október 9.

dinž; Dienezs

ediens; Dionyfj; 8 (7).

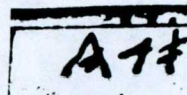
A rovásjelek jól olvashatók, olvasatuk mégsem teljesen egyértelmű. Az <n> elé olvasott e hanggal a fönti alakot kapjuk, ugyanígy írták volna viszont le a *Dínezs* alakváltozatot is. A megadott olvasatot a név más forrásokban található adatai alapján tartom valószínűbbnek: csak erre a névvariánsra találtam példákat, azzal a különbséggel, hogy nem zs, hanem s áll a szóvégen (EtSz 1, 1311; OklSz, 150; Fehértói 1983, 105; Györffy 1963, 613; 667; Herner 1987, 44; Knauz 1876, 163-164). Ebben a névben is ugyanúgy -zs áll a köznyelvi szóvégi s helyén, mint pl. a *Kolozs*-ban (673.2.4, 83. l.). MünchK: *Scènt diènes / taz fagiual / m̃roc*; BatthyB: *Zenth Dyenes napia*; WinK: *zenth dienqs Martir*.

⁹⁷ A rövid változat kialakulásáról ld. Melich 1912, 147 és Horger 1913, 14.

677.1.9 Gál. Gallus. Október 16.

d'al; *Gál*.

egael; Gal; 3 (2).

Az első rorvásjel egy <d'>, mégis úgy gondolom, hogy a szókezdő g volt eredetileg. Valószínűleg ligálva volt a <g> az őt követő <a>-val. Ha a rováson a <g> két szára nem érintkezett pontosan, két önálló jelnek, <d'> + <a>-nak volt olvasható a <ga> ligatúra. Más nyelvemlékekben sem találunk példát *Gyál* alakváltozatra (Oklsz, 290; Fehértói 1983, 137; Györffy 1963, 385-386; Györffy 1987b, 552; Knauz 1876, 191). Mindennek ellenére nem zárható ki teljes biztonsággal a *Gyál* olvasat sem. MünchK: ·S· *Gal apat*; BatthyB: *Zenth Gal napia*; WinK: *zenth Gaal Confessor*.

677.1.10 Lukács. Lucas. Október 18.

luk/ač = luk;
ač *Lukács*.

luek/asz; luca/ Evan; 4 (3).

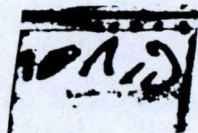

A rovásnaptárban található alak megegyezik más források adataival (Oklsz, 598; RMG1, 800; Fehértói 1983, 208; Knauz 1876, 209). MünchK: *LucaL ew^{ta}*; BatthyB: *Zenth lukach Ewan[gelis]ta napia*; WinK: *zenth Lucach Ewangelista*.

677.1.11 Orsolya. Ursula (Undecim milium virginum). Október 21.

oršl'a; *Orsolya*.

orselya; Ur fla; 5.

A név vokalizmusa a nyelvemlékekben kétféle: vannak az eredeti név-alakhoz közelebb álló, az első és második szótagban u-t tartalmazó változatok, és a mai magyar alakkal, illetve a rovásnaptárban lévő formával megegyező módon o-val lejegyzett adatok (Oklsz, 716; RMG1, 802; Berrár 1951, 186). A rovásnaptárbeli alak azért érdemel még figyelmet, mert egyértelműen jelzi az l

palatalizáltságát. MünchK: *Tizeneg èze2 zuz scèntec*; BatthyB: *Thyzen eg ezer zyzek napia*; WinK: *Tyzon egh ezor zÿz Vrsula*.

677.1.12 Demeter. Demetrius. Október 26.

(r)dm(d)tr = $\begin{matrix} m(d)tr \\ (r)d \end{matrix}$; *Demeter*.

(E)Edmeter; S Dimet/rius; 2.

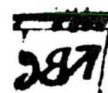
Az első két rovásjel fölcserélődött, és a második sorban, az <m> alatt volt egy fölösleges <r>. A B-kéz áthúzta az <m> után írt <d>-t, és az <m> alatt lévő <r>-t egy mellékvonallal egészítette ki <d>-vé. (Az így kapott betűalak természetesen nem teljesen szabályos.) A B-kéz a Marsigli által írt átbetűzésbe is belejavított.

A névalak a javítások ellenére jól rekonstruálható, és megegyezik a név más nyelvemlékekből is ismert adataival (EtSz 1, 1308; OklSz, 149-150; 1139; Fehértói 1983, 103; Györffy 1963, 560; Knauz 1876, 162). MünchK: *Dèmeter m̃r*; BatthyB: *Zenth Demeter martel napia*; WinK: *zenth dõmõtõr*.

677.1.13 Simon. Simon (et Judas). Október 28.

šimo vagy šimon; *Simon*.

Simo; Simo/nis et/ Juda; 4.

A rovásjelek közül hiányzik az <n>, valószínűleg a két egymás mellett álló betű, az <o> és az <n> csaknem azonos formája miatt tévedett a másoló. Az is lehetséges azonban, hogy az <n> ligatúrában áll az <o>-val - ez a ligatúra azért szabálytalan, mert így az egyik betű, az <n> része az <o>-nak, így, ha nem ismerjük az olvasandó szót, nem lehet tudni, hogy jelen van a szóban.

A rovásnaptár készítője, mint ahogyan a naptár más helyein is, itt is a rövidebb megoldást választotta azzal, hogy az e napon ünnepelt két szent neve közül csak az elsőt rótt a fába, hasonlóan a Fábián (673.1.6) és a Vid (683.2.9) egységhez.

A név rovásnaptárbeli és más forrásokból származó adatai megegyeznek (Oklsz, 845; RMGI, 803; Fehértói 1983, 312-314; Györffy 1963, 803). MünchK: *Scènt Simon &² Iuda apłoc*; BatthyB: *Zenth Symon Jude Apastal napia*; WinK: *zenth Sýmon iudas*.

677.114 Mindenszentek. Omnium Sanctorum. November 1.

mnc nt; *mentent*.

emencz/ (emelt)/ent; Omni/um SS; 5 (4).

A B-kéz Marsigli magyar megfejtésének első részét áthúzta, és fölírta az általa jónak tartott átbetűzést.

Az első szótag magánhangzója egyenlő eséllyel lehet *e* vagy *i*. Mindkét változatra sok az adat, az *e*-s alakok a régebbiek, körülbelül a 15-16. fordulójától kezdve kerül túlsúlyba a zártabb forma. A Müncheni Kódexben *Mend scent napia*, Batthyány Boldizsár misekönyvében *Mynd Zentek napia*, a Winkler-Kódexben *Mýnd zenth Napyá* áll. (További adatok: Oklsz, 660; RMGI, 119, 227, 330, 341, 460, 614, 645; Melegdi 1918, 137; Melich 1904, 329; Knauz 1876, 232; Zolnai 1895, 113; helynevekben: Györffy 1963, 119, 227, 341 stb.; Györffy 1987a, 174, 609; Kiss 1988 1, 313; 2, 146, 349; Herner 1987, 109.)

A szóközépi *-nc-* *c* hangja az *sz*, és az *sz* hatására zöngétlenedett, *d*-ből keletkezett *t* összeolvadásával jött létre. (Tehát nem esett ki a *-d-* a két szomszédos mássalhangzó között.) Ez a székely rovásírással írt szövegben jól látható, és valószínűleg lejátszódott ugyanez a kondicionált hangváltozás azoknak az adatoknak a kiejtésekor is, amelyekben a változást nem jelölték⁹⁸.

677.115 Imre. Emericus (Emerici Ducis Translatio). November 5.

mre; *Emre* vagy *Imre*.

emr(eh)e; S Emeri/cus Dux; 1.

⁹⁸

Néhány esetben jelölték a zöngétlenedést: *Mentszent*-et idéz Kiss 1988b, 146 és Herner 1987, 109, *Mintszent*-et a RMGI, 330. A rovásnaptárén kívül csak egy adatról lehet feltételezni, hogy az összeolvadást jelölte: a Nagydisznódi Csízióban áll *menzenth* (Melegdi 1918, 137), ahol a *z* *c*-t is jelölhet, bár valószínűbb, hogy *sz*-nek kell olvasnunk.

A magyar megfejtésben eredetileg *eh* állt a szóvégén, ezt a B-kéz javította.

MünchK: *Emzeh hezeg*; BatthyB: *Zenth Ymre napia*; WinK: *zenth Emroh hercegh*. Ld. még Imre 675.2.9, 114. l.

675.1.16 Albert. Adalbertus. November 6.

alb(r)brt; *Albert*.

albert; *albert/us*; 5.

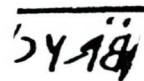
Marsigli másolatában eredetileg csak egy <albrt> jelsor szerepelt. A bonyolult ligatúra miatt a nevet nem tudta átbetűzni. A B-kéz el tudta olvasni a jeleket, de nem ismerte föl, hogy az első jel három, és nem két elemű ligatúra: a -t nem vette észre, ezért a ligatúra után következő <r>-t áthúzva egy -t hozott létre, e közé és a jelsor végén álló <t> közé pedig beírt egy <r>-t, hogy pótolja, amit a Marsigli által másolt jelsorból fölhasznált. A magyar megfejtés is tőle származik.

Adalbertnek ezt az ünnepét a középkori magyar naptárak nem ismerik, bár 14-15. századi latin breviáriumokban szerepel. Ismeretes okmánykezelésben is, az Árpád-korban *Adalbert* alakban, később inkább a név rövidült változatát, az *Albert*-et használták (Knauz 1876, 53), amely megegyezik a rovásnaptár adatával. A Müncheni Kódex ezen a napon más ünnepet jelez (*Leonardus confessor*), Batthyány Boldizsár misekönyvével (*Zenth lenard confessor napia*) és a Winkler-Kódexszel (*zenth Leo papa*) megegyezően. Ld. még Albert 683.1.4, 89. l.

677.1.17 Márton. Martinus. November 11.

martn; *Márton* vagy *Mártun*.

emar/eton; *Marti/ni Epis*; 2.

A magyar megfejtés második sorának első betűje a B-kéztől származik.

A rovásnaptárban olvasható alak más nyelvm emlékekben is az egyik leggyakrabban előforduló változata a névnek a szintén nagyon gyakori *Martun* mellett (Oklsz, 620; RMG1, 800; Fehértói 1983, 215-218; Györffy 1963, 390,

631, 669 stb.; Györffy 1987b, 128, 219, 455 stb.; Knauz 1876, 216). A rovásnaptárban található jelek az utóbbi olvasatot is megengedik. MünchK: *Maxton pu spoc & fessfor*; BatthyB: *Zenth marton pispek napia*; WinK: *zenth Marton pyspok*.

677.118 Bereck. Brictius. November 13.

brck; *Bereck*.

eb(recz)/recz; Beres; 6.

A magyar megfejtésben a B-kéz áthúzta a Marsigli által írt szó második részét, és - nem világos miért - ugyanazokat a betűket leírta még egyszer.

A név rovásnaptárbeli alakja jól adatolható más forrásokból is (EtSz 1, 365, 366; OklSz, 65; Herner 1987, 17; Knauz 1876, 150; szóvégi -k nélkül Volf 1876b, 457). MünchK: *Bereck pu spoc*; BatthyB: *Zenth Bereck pispek napia*; WinK: *zenth Bereczk pyspok*.

677.119 Erzsébet. Elisabeth. November 19.

ržä/bt; *Erzsébet*.

Erz/ebet/ aβo/n; Eliz/aba/ha; 3 (2).

MünchK: *Scent Erfbet*; BatthyB: *Zenth Erzebeth Azzon napia*; WinK: *zenth ersebqth Azzon*. Ld. még Erzsébet 683.1.8, 91. 1.

677.120 Boldogasszony. Praesentatio Mariae. November 21.

sn'; [bódog]asszony.

ebo/edeg/aβo/n; Præ/sen/tatio/ B M/ V; 1.

A rovásjelek közül a megszokott <bo> ligatúra hiányzik, Marsigli átbetűzéséből azonban nem. A betűkapcsolat valószínűleg csak a másolásakor maradt el, a rovásboton még rajta volt. Elképzelhető, hogy Marsigli meg is figyelte az átbetűzéskor, ebben az esetben azonban furcsa, hogy a kéziratbeli hiányt nem vette észre. Lehetséges az is, hogy már ismerte ezt a rovásnaptárban gyakran

előforduló ünnepnevet, és a magyar átbetűzést anélkül írta le, hogy jobban odafigyelt volna a rovásjelekre.

Sem a Müncheni Kódex, sem Batthyány Boldizsár misekönyve, sem a Winkler-Kódex nem jelöl ünnepet ezen a napon. Ld. még Boldogasszony 673.1.11, 80. l.

677.2.1 Luca. Lucia. December 13.

luca = luc_a; *Luca*.

Luca; Luce/ Eva; 4.

Az utolsó rovásjel már nem fért el, így Marsigli kissé lejjebb írta, mint a többit. A magyar megfejtés - ahogyan a 677. kéziratlap második sorának minden egységében - a B-kéztől származik. Ennek alapján próbálta megtalálni Marsigli a latin megfelelőt, de a magyar *Luca* és az olasz *Luca* írásképeinek azonossága megtévesztette, ezért tévesen Lukács evangélista napjának vélte az itt lévő ünnepet.

A névnek viszonylag kevés adatát ismerem. A korai adatok a latin alakkal megegyezően *Lucia* formát mutatnak, a *Luca* csak később jelenik meg (Berrár 1951, 186; Horváth 1921, 465; Knauz 1876, 210; Melegdi 1918, 137; Volf 1876a, 255). MünchK: *Lucia züz*; BatthyB: *Zenth lwchya Azzon napia*; WinK: hiányzik.⁹⁹

677.2.2 Lázár. Lazarus. December 17.

laz/a = laz;
a Lázár.

ø; ø; 5 (4).

⁹⁹ Elképzelhető azonban, hogy a *Lucia* írásmód ellenére a kiejtett alak *Luca* volt. Erre abból következtethetünk, hogy a Peer-Kódexbeli és a Nagydisznódi Csízióban egyaránt tartalmaz *i*-t az írásképe, a név viszont - ezt a szótagszám biztosítja - két szótagból állt. Ez arra figyelmeztet, hogy a három másik naptár írásképe sem tükrözi föltétlenül a név kiejtését.

A rovásjelek ismét nem fértek egy sorba, ezért a második <a> a <la> ligatúra alá került; a szóvégi <r> hiányzik. Marsigli nem boldogult a rovásjelek átbetűzésével, a B-kéz sem pótolta a hiányzó magyar megfejtést, így a latin megfelelő is hiányzik.

A név általam ismert kevés adata megegyezik a rovásnaptárban olvasható alakokkal (Fehértói 1983, 202; Györffy 1963, 669; Knauz 1876, 208). A Münchener Kódexben *Ananias & azazias & misfael* ünnepét találjuk ezen a napon, Batthyány Boldizsár misekönyve nem jelöl ünnepet december 17-én, a Winkler-Kódexből pedig hiányzik a decembert tartalmazó naptárlap.

677.2.3 Tamás. Thomas (Thomae Apostoli). December 21.

tmaš; *Tamás*.

Tamas; Iomos; 3.

A B-kéz magyar megfejtését Marsigli nem tudta elolvasni, ezért nem találta meg a helyes latin megfelelőt sem.

A rovásnaptárban található alak a névnek más forrásokban is leggyakrabban előforduló változata (OkISz, 955; RMGI, 804; Fehértói 1983, 339-341; Györffy 1963, 673; Györffy 1987b, 435; Knauz 1876, 276). MünchK: *Thamas aṗl*; BatthyB: *Zenth Thamas Apastal napia*; WinK: hiányzik.

677.2.4 Szenteste. Vigilia Nativitas Christi. December 24.

{nštl'}; [sz]en[t]estély vagy [karácso]nestély

ø; ø; 1.

A két szomszédos egység meghatározza ennek az egységnek a dátumát: az előzőtől, Tamás 21-re eső ünnepnapjától három, a következőtől, karácsony napjától 1 nap választja el, tehát az ebben az egységben jelzett ünnepnap december 24-re esik. Erre a napra a régi naptárak az elkövetkezendő ünnep vigiliáját és böjtjét jelzik, így a Münchener Kódex is: *Vigi^a ·i· bōit*; BatthyB: *Vigilia*. A rovásnaptárban ettől az egy esettől eltekintve nem jelzik egyik ünnepnek a vigiliáját, böjtjét és oktávját sem, érthető azonban, hogy karácsony ünnepével kivételt tettek.

A rovásnaptárban vélhetően egy szóösszetétel állt ezen a helyen, melynek utótagja jól olvashatóan *-estély*. Az *est* szó különböző alakváltozatait gyakran használták a *vigilia* fordítására, jól adatolható a *karácsonyest*, *karácsony estéje* levél- és okmánykezelésben december 24-ét jelölve (EMSzT 3, 441-442; 445; Knauz 1876, 284). Csallánynak valószínűleg igaza van abban, hogy az *-estély* rovásjelei előtt lévő <n> az eredetileg itt álló *karácsony* szó utolsó betűje (1960, 64). Az nem világos azonban, miért hiányzik innen négy rovásjel.¹⁰⁰

A mai köznyelvi *est* rovásnaptárban található *estély* alakja más nyelvművekben is előfordul (TESz 1, 797-798; RMG1, 203). A -v- ugyanúgy kiesett ebben a szóban is az -stv- hangkapcsolatból, mint az *István* névben (vö. István 683.2.5, 96. l.).

677.2.5 Karácsony. Nativitas Christi. December 25.

kračn = k^račn; *karácson*.

eccarachō/ *harasogn*; *Nativi*:/tas Chr.; ø (1).

A B-kéz átbetűzése alá Marsigli is odaírta a szót olaszos helyesírással, valószínűleg azon magyar szavak egyike volt ez, amelyeket ismert.

MünchK: *Vznac zülètètè*; BatthyB: *Karachon napia*. Ld. még *Kiskarácsony* 673.1.1, 75. l.

677.2.6 István. Stephanus. December 26.

štvan/ *štvan*; *Están*.

stvan; *Stefanus*/ M.; 1.

A B-kéz megértette, de hibásnak tartotta az *István* név rovásnaptárban szokásos rövidítését, ezért kiegészítette három jellel, majd újra leírta a rovásjeleket a magyar megfejtések mezőjébe.

MünchK: *Scènt E ſtuā pthoñr*; BatthyB: *Zenth Ystwan p_{ro}tomartel napia*. Ld. még István 683.2.5, 96. l.

¹⁰⁰

A rovásnaptárban szereplő *Kiskarácsony* 673.1.1 és *Karácsony* 677.2.5 alapján eredetileg <[krač]nštl'> jelcsoportnak kellett lennie ebben az egységben.

- 677.2.7 János. Johannes (Apostol et Evangelista). December 27.
ian; János.
Jans; Joanes; 1.

Az utolsó rovásjel - talán a másolásakor - lemaradt, de a név rovásnaptárbeli előfordulásai alapján könnyen visszaállítható az eredeti alak.

MünchK: *S· Ianus aḗl & ew^{ia}*; BatthyB: *Zenth Yanos Ewangwlista napia*.
Ld. még János 683.1.11, 92. 1.

- 677.2.8 Aprószentek. Innocentes. December 28.
aprosntk = aprosnt_k; aprószentek.
apro bentek; Inocentes [sic]; 1.

A B-kéz hibának gondolta a szókezdő <a> betű hiányát, ezért pótolta. Tőle származik a magyar megfejtés is.

Az ünnepnév rovásnaptárbeli alakja megegyezik a más nyelvemlékekből ismerttel (NySz, 173; RMG1, 645; Knauz 1876, 200; Volf 1876a, 267). MünchK: *Apro scèntec*; BatthyB: *Apro Zentek napia*.

- 677.2.9 Tamás. Thomas. December 29.
tma(š) = tma_(š); Tamás.
etam/as; Siluest./ Papa; 2.

A szó utolsó rovásjelét, amely helyhiány miatt az <m> alá került, a B-kéz tévedésből kihúzta. Marsigli azért tévedett a latin megfelelő megadásakor, mert ezt hitte, ez az év utolsó ünnepnapja, hiszen az utána következő jelek három kivételével ki vannak húzva (vö. a következő egységről írottakkal).

MünchK: *Scēt thamas pūspoc & m̃r*; BatthyB: *Zenth Thamas pispek napia*. Ld. még 677.2.3, 126. 1.

677.2.10 Szilveszter. Sylvester. December 31.

šülšt vaštr papa. = šülvaštr papa; Sülester pápa.
(št)

ø; ø; 2 (1).

etšik finiš; et sic finis.

~~9477~~ ~~1477~~ ~~1477~~ ~~1477~~ ~~1477~~
A7230 1477

Eredetileg <šül/št> betűcsoport állt itt. A B-kéz azonban - hibásnak véelve a másolatot - az <l> után folytatta a nevet rovásjelekkel, sőt hozzátoldott a meglévő szöveghez még néhány szót (ezeket a kiegészítéseket Marsigli húzta később át). A B-kéz kiegészítése latin szöveg a korabeli kiejtést követő lejegyzésben, a naptár végét jelzi. (Vö. még 31. l.) A B-kéz kiegészítése után nem volt már szükség a helyhiány miatt a második sorba került <š> és <t> betűre, ezért ezeket, és velük együtt tévedésből a megelőző egység <š> betűjét is, kihúzta. A magyar megfejtés hiányzik, a latin megfelelő pedig az előző egységbe került.

A névnek sokféle variánsa ismert (Fehértói 1983, 312; Knauz 1876, 268; Volf 1876a, 277; Zolnai 1895, 114). Családnevekben is gyakori, és nagyon sokféle változata létezik, ezeket gyűjtötte össze Szabó (1949) és Mikesy (1949). Néhány székelyföldi adatot ismertet még Viski 1929, 221 és Kriza 1863, 385. A családnévi adatok között sok olyan van, amely a rovásnaptárban lévő alakhoz nagyon közel áll vagy azzal azonos (pl. *Sülester*, *Sülyester*, *Silester*).

A mai köznyelvi szókezdő és szóközépi sz helyén álló s nem tér el a várttól, mert a magyar nyelv latin jövevényszavainak legnagyobb részében s-et ill. zs-t ejtettek a latin s helyén; azokban a szavakban, amelyekben ma sz illetve z van, újabb átvételekről van szó (Fludorovits 1930, 372; Kálmán 1949, 282). A latinbetűs nyelvemlékek azonban nem mindig tudják jelölni ezeket a hangokat. A -v- l utáni kiesésére több példát is hoz Horger (1944, 88). Az i labializációja székely nyelvterületen gyakori, a *Szilveszter* névben való előfordulására sok adatot idéz Szabó (1949), Viski (1929, 221) és Mikesy (1949, 258-62). MünchK: *Siluè ftez papa*; BatthyB: *Zenth Silwester papa napia*.

A BIBLIAI NEVEK

A 679. és a 685. kéziratlap minden egységének magyar megfejtése a B-kéztől származik - ezt nem említtem külön minden egységben. A rovásszövegek általában nehezebben olvashatók, mint a naptárban.

679.1.1 Betlehem.

bötle/hn; *Bötlën, Bötlëen* vagy *Bötlehen*.

ebütlehem; Betlen Civ.

ⲛⲧⲁⲩⲗⲁⲛ

A B-kéz az első szótag magánhangzójelét ü-vel írta át, valószínűleg azért, mert ő ezt a betűt ebben a hangértékben ismerhette. Ez azonban nem egyértelmű, mert a Lőrinc (675.1.13, 110. l.) magyar megfejtésében ugyanezt a betűt ö-vel írta át.

A rovásjelek olvasata azért bizonytalan, mert a <e/h> betű kettős hangértékű a székely rovásírásban. A naptári részben /h/-t soha nem jelöl, de ez nem zárja ki, hogy az esetleg más eredetű részekben ebben a hangértékben használták, így olvasata itt *h* és *e* is lehet. Ligeti szerint ebben a szóban zárt /e/-t jelöl a kérdéses betű, az intervokális -*h*- kiesett, így a rovásírással írt szót *bütľën*-nek kell olvasnunk (1925, 52). A *h*-t a *Heródes* névben sem írták ki, ennek lehet helyesírási vagy kiejtésbeli oka, de mindenképpen Ligeti véleménye mellett szól¹⁰¹. (Ennek megfelelően a három megadott olvasat közül az első kettő valószínűbb, de nem zárható ki teljes biztonsággal a harmadik sem.)

A név a különböző emlékekben a következő fő alakváltozatokban fordul elő (nem betűhív átírásban): *Betlehem* (pl. MünchK, id. EtSz 1, 385, további adatok ugyanitt); *Betlem* (személynévként: Fehértói 1983, 53)¹⁰²; *Betlen* (hely-

¹⁰¹ Ligeti olvasatában - valószínűleg sajtóhiba miatt - fölcserélődött az *e* és az *ë*. Sorrendjük helyesen *ëe*, hiszen magánhangzót jelölő betű elé semmiképpen nem lehet ejtéskönnnyítőt olvasni.

¹⁰² Pais is idéz egy ilyen alakot az OklSz-ból (1961, 430), ezt azonban nem találtam a megjelölt helyen.

névként: Kiss 1988a, 209; Herner 1987, 19). Az utolsóként idézett *Betlen*-típusú adatokat óvatosan kell kezelni, mert jóval későbbi köznyelvi alakokat tükrözhetnek (a Kiss 1988 1, 209-ben az idézett alak után ott áll a helynév 1235-ből való adata, ez még *Bethleem* volt), de valószínűnek látszik, hogy már a 17. század vége előtt összevonódott a *-h-* elíziója¹⁰³ után egymás mellé került két *e* hang.¹⁰⁴

679.12 Jerikó.
iäriko; *Jerikó*.
Jerieco; IErico.

100 727

A Bolognai Rovásemlékben található alak nem tér el a többi magyar nyelvemlékből adatolható alaktól (Kiss 1988a, 657-658).

679.13 Jeruzsálem.
iäružal'm; *Jeruzsályem*.
Jeru falem; IJerusalen.

804Y M 71

A Bolognai Rovásemlékben található alak annyiban tér el más magyar nyelvemlékek adataitól (RMG1, 798; Kiss 1988a, 658), hogy az utolsó szótagban lévő *e* előtt palatalizált *l*-t /l'/-t jelez a szóban. (Természetesen más magyar adatok is tartalmazhattak /l'/-t, anélkül, hogy jelölték volna.)

¹⁰³ A (*Betlem* >) *Betlen* alakok létrejöttét Horger egyszerejtéssel magyarázza (Horger 1934, 70), de a *-h-* nélküli, három magánhangzót tartalmazó formák megléte valószínűtlenné teszi ezt a magyarázatot.

¹⁰⁴ Egyes nyelvjárási alakokban még ma is külön ejtik az *ëe* hangkapcsolat két tagját (*betlëen*: Hegyhát, Vas m., MTSz 1, 462), de már összevonva szerepel például a *Bethlen* családnévben. Figyelmet érdemel, hogy nem hosszú magánhangzó keletkezik két egymás mellett álló, azonos (vagy közel azonos) magánhangzóból, mint ahogyan az ómagyar kori változásokban szokásos.

679.1.4

Egyiptom.

ägitm; *Egitom.*

egiptom; Egipom.

8474X

A rovásjelek közül hiányzik a <p>, lehetséges, hogy azért, mert a másolót megtévesztette a mellette álló, hasonló alakú <i>, de az is elképzelhető, hogy eredetileg nem is volt <i> a szóban, hanem a <p> két mellékvonala maradt el tévedésből.

A Bolognai Rovásemlékben a mai köznyelvi gy helyén g-t jelöltek, ugyanúgy, ahogyan más forrásokban is (EtSz 1, 1499; RMG1, 98, 173, 1490; Kiss 1988a, 412).

679.1.5

Galileában Kána.

galiliabnka(b)na(n); *Galiliában Kánában.*

egalilia eccanaban.; Cana Galilia.

3940)X4747A7A

Az eredeti rovásjelsorban valószínűleg szerint hiányzott egy <n>. A B-kéz próbált javítani, de javításából szintén hiányzik két betű, a és a szóvégi <n> - amennyiben azt akarta rovásjelekkel leírni, amit latin betűkkel a magyar megfejtés mezőjébe írt.

A galileai Kána városa négy helyen szerepel János evangéliumában (2,1; 2,11; 4,46; 21,2 - Opálény és Balázs 1987, 529). A város neve a rovásnaptárban *Galiliaként* szerepel, szemben más emlékek *Galilea* adatával (EtSz 2, 892; RMG1, 263, 453, 480 stb.; Kiss 1988a, 494). A harmadik szótag *e*-je valószínűleg az előtte álló *i* hatására vált *i*-vé.

679.1.6

Magdala.

magrlom; *Magdalom.*

maegedalom.; Magdalom C.

80A74B

A rovásjelek között lévő, a kéziratban <r>-nek látszó betű eredetileg <d> lehetett, amelynek szára nem jól látszott, de még valószínűbb, hogy az előtte álló <g>-vel volt ligatúrában.

A rovásjelekből kiolvasható *Magdalom* szó lehet Magdala városának torzult neve (Lk 8,2), itt azonban Jézus nem járt, így logikailag nem illeszkedik a többi rovásjellel írt szó közé. A rovásjelekből - szintén korrekciókkal - lehetséges esetleg Magadán város nevét is kiolvasni (Mt 15,39), amelynek környékén Máté szerint járt Jézus (Opálény és Balázs 1987, 661, 662).

679.1.7 Názáret.
nazart; *Názáret*.
Naezaret.; ø.

Y-177901

A rovásjelek jól olvashatók, és a B-kéz is helyesen fejtette meg a szót (a z elé főlslegesen olvasott e-től eltekintve), a latin megfelelő azonban hiányzik.

A rovásjelekből kiolvasható alak megegyezik más nyelvemlékek adataival (RMGI, 801; Kiss 1988b, 225).

679.2.1 ?
(*nad'n'lžisonkvšše/h*)/
žinbonāušk.varosa; ?
(s)*Sindoneu fók varo f*a;
Sindonei Civitas.

~~414M.01M2)DX)7Y~~

414M.01M2)DX)7Y

Az eredetileg itt álló rovásjelsor nagyon eltorzult, a jelek értelmét nem sikerült megfejtenem. A B-kéz megpróbálkozott az egység helyreállításával, megoldási javaslatában figyelmen kívül hagyta azonban az első négy jelet.¹⁰⁵

¹⁰⁵

A B-kéz a saját maga által írt jelsorból a negyediket *d*-vel írja át. Ez a betűalak a <d> grafémának egy erősen módosított változata, amely már egybeesik a grafémával. A B-kéz azonban nem csak ebben a szóban, hanem két egységgel arrébb is ugyanezt az alakváltozatot használja a /d/ jelölésére (Nikodémus 679.2.3).

679.2.2

?

kntša; ?

ø; ø.

414.) 0

Az itt álló rovásjeleknek nincs elfogadható olvasatuk.¹⁰⁶

679.2.3

Nikodémus.

mikod(ä)d/mš = mikod(ä)d; Mikodémus

mieccodemes; Nicodemus.

B 1078

A rovásjelek közül a <d> ligatúrában áll az <o>-val. Ezt a B-kéz nem vette észre, ezért az <ä> helyére még egy <d>-t írt.

A Müncheneri Kódexben *Nikodémus* alakban írják a nevet (Nyíri 1971, 338 - Jn 3,1; 357 - Jn 7,50; 397 - Jn 19,39), ettől csak a szókezdő tekintetében tér el a Bolognai Rovásemlék *m*-mel kezdődő alakja, amely valószínűleg a *Nikodémus* és a *Miklós* nevek hasonlósága miatt jött létre.

679.2.4

Heródes.

ärodš; Heródes vagy Eródes.

eroedes; Herodes.

1123

A szókezdő *h*- nincs jelölve a szóban. Ennek lehet kiejtésbeli és helyesírási oka egyaránt, de az utóbbi tűnik valószínűbbnek (vö. Mihály 683.1.12, 93'. l.). A Müncheneri Kódex számos helyen említi a nevet *Heródes* olvasatú alakokkal (pl. Nyíri 1971, 133 - Mt 14,3; 250 - Lk 6, 21; 294 - Lk 13,31 stb.), egyetlen esetben hiányzik a *H*- a névalak elejéről (Nyíri 1971, 200 - Mk 6,20), de valószínűleg csak tollhiba miatt. Ezt a feltételezést támasztja alá, hogy ugyanezen az oldalon még kétszer fordul elő a név, mindkét esetben *H*-val (Mk 6,16; 6,21). A névben más nyelvmelék is jelölik a *h*-t (RMG1, 797).

¹⁰⁶

Bár az előző egységtől a kéziratban jól láthatóan elkülönülnek, lehetségesnek tűnik az is, hogy az előző egységben szereplő, megfejtetlen jelsorhoz tartoztak eredetileg.

679.2.5

Pilátus.

pilatoš; *Pilátos*.eppila^{et}oes; Pilatos.

1244/11

A Bolognai Rovásemlék egyértelműen <o>-t jelöl az utolsó szótagban, szemben a Münchener Kódexszel, amelyben , [us] jellel írták a szóvéget (Nyíri 1971, 176 - Mt 27,2; 177 - Mt 27,13; 234 - Mk 15,15; stb.).

685.1.1

Annás püspök.

na spüspk; *Annás püspök* vagy *Annás püspek*.

Annas epüſep/öek.; Annas Episco:/pus.

070719

Az *Annás* név Bolognai Rovásemlékben található alakja megegyezik a Münchener Kódexben található adatokkal (Nyíri 1971, 248 - Lk 3,2; 391 - Jn 18,13; 392 - Jn 18,24). Az egység második elemének olvasata lehet *püspök* vagy *püspek*, mindkettő jól adatolható más nyelvemlékekből is (NySz 1345-1346; OklSz, 793-794; RMGI, 583, 622).¹⁰⁷

685.1.2

Kaifás.

kalifaš; *Kalifás*.

eccalifas; Cayfas.

1107/110

Az emlékből olvasható *Kalifás* alak valószínűleg a Münchener Kódexből is jól ismert *Kaifás* (Nyíri 1971, 170 - Mt 26,3; 175 - Mt 26,57; 248 - Lk 3,2; stb.) és a *kalifa* kontaminációjával jött létre, ahogyan Forrai is megjegyzi (1985a, 123). A változás hangtani feltételei megvoltak a *Kajifás* ejtésben, amelynek *j* hangja - föltehetően a *j ~ ly* ingadozás következményeképpen - *ly* hanggá vált (mint a *karvaly* < tö. *qirγuy szó végén lévő -j). Ez a **Kalyifás* alak, egyrészt a

¹⁰⁷

Annás a Bolognai Rovásemlékben "püspök"-ként szerepel, valószínűleg főpapi címére akart ezzel utalni a rovó. (Érdemes viszont azt is megemlíteni, hogy Kaifás neve mellett semmilyen cím nem szerepel.)

kalifa hangalakjának hatására, másrészt illeszkedve abba a tendenciába, hogy a *ly* depalatalizálódott, *Kalifá*-vá vált. A hangalaki hasonlóságon kívül a *Kalifás* alak létrejöttét népetimológia is segíthette: a Bibliában negatív szerepet játszó Kaifás és a szintén "főpap" jelentésű, a török fenyegetettség miatt pejoratív jelentést is hordozó *kalifa* között kapcsolatot kereshetett a nyelvérzék.

A 681. KÉZIRATLAP

A kéziratlap első sorában és második sorának első felében lévő, áthúzott jelek megfejtésével sem Marsigli, sem a B-kéz nem próbálkozott. A szöveg itt meglehetősen romlott, ezért csak átbetűzöm a rovásjeleket.¹⁰⁸ Vö. még 51. l.

681.1-681.2.1

dns~~lasr~~¹⁰⁹irims~~ndmg~~ mte/h d'ort' | ~~X-91-218-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000~~

haptad'un~~kt~~nk od'agta:

tod'lšäg/ atalvatabo¹¹⁰

gtanoacmja/

nkot kirdodotd'ümlčolnc

¹⁰⁸

Az áthúzott rovásszöveg bizonyos részei javításokkal értelmes szavakká állnak össze. A szavak szövegkörnyezetét azonban a szövegromlások miatt nem ismerjük, így azt sem lehet igazán ellenőrizni, hogy a javítások jók-e. (Egyetlen olyan rész van, amely több szóból áll, és ezek összefüggenek egymással, a Németh Gyula által megfejtett részlet.)

¹⁰⁹

A korábbi olvasatokkal ellentétben azért olvasok itt <t> helyett <s>-t és <r>-t, mert akéziratlap hátoldalán látszik, hogy a függőleges és a rézsútos vonal nem ér össze. Az <r> itt fordított irányú, ugyanilyen fordított irányú <r> következik azonban két hellyel balra is. Mindezek ellenére a <t> olvasat sem zárható ki.

¹¹⁰

A sor végén lévő, kisebb méretű, és a többi rovásjel síkja alá írt <g> valószínűleg csak őrbetű, megismétlődik a következő sor első betűje fölött is, ugyanebben a szerepben, éppen ezért átírásomban csak egyszer szerepel ezen a helyen a <g>, ligatúrában a <t>-vel.

681.2.2

Piricske.

prš(c)līca; *Piriscsia* vagy *Priscsia*.epereβia; *Pri fia*.

411/1

Az olvasat indoklását ld. a 36. oldalon.

681.2.3

Pannónia.

panonia; *Pannónia*.eppanonia; *Panonia*.

410044

Az első <n> fölső részén egy mellékvonal látszik, amelyet sem Marsigli, sem a B-kéz nem húzott át. Ez a jel így <nt> vagy <tn> ligatúra is lehetne, de a B-kéz által írt magyar megfejtés és a Marsigli által megadott latin megfelelő arra utal, hogy egyikük sem tekintette ezt a jelet betűkapcsolatnak, a "mellékvonal" nem szándékosan került az <n> betűre.

681.2.4

Szaniszló.

snislō; *Szaniszló*.βaniβlō; *Stanis* = /laus.

41101

Az <o> rovásjel a B-kéztől származik.

A név *Szaniszló* és az eredeti alakhoz közelebb álló *Sztaniszló* változatban egyaránt előfordul a nyelvemlékekben (Oklsz, 884; Herner 1987, 164). A Bolognai Rovás emlékben található adat ezekhez viszonyítva szabályos, a mai magyar alakkal is megegyezik.

681.2.5

?

{iass}; ? *János*.

ø; {Sta}.

A1A1

A rovásjeleket a B-kéz áthúzta, ugyanígy járt el a latin megfelelő mezőjébe írt szó töredékével. Ennek írását Marsigli valószínűleg azért hagyta félbe, mert rájött, hogy nem ehhez, hanem az előző egységhez tartozik. Elképzelhető, hogy az <s> elírás <n> helyett, ebben az esetben a jelcsoport *János*-nak olvasható. (A *János* név adatait ld. *János* 683.1.11, 92. l.)

A BOLOGNAI ROVÁSEMLÉK NYELVI JELLEMZŐI

Az emlék nyelvi anyagának jellegéből adódóan csak hangtani megállapításokat tehetünk a Bolognai Rovásemlékkal kapcsolatban. A következőkben az emlékből fölfedezhető hangtani sajátosságoknak inkább csak a regisztrálása a célom, mert az emlék rövidsége miatt súlyosabb következtetések levonását nem tartom megalapozottnak. A megfigyeléseket három csoportba osztottam, aszerint, hogy az emlék melyik részében fordulnak elő a leírt tulajdonságok: a naptárban, amely 15. század végi; a bizonytalan kronológiájú bibliai nevekben; vagy a 17. század végétől származó, B-kéz által írt bejegyzésekben.

A naptár

A rovásnaptárban található névalakok egy része eltér ugyan a mai köznyelvi alaktól, de nem tér el az adott nevek egykorú - többnyire bőségesen adatolható - hangalakjától.¹¹¹ Ennek megfelelően az alábbiakban a rovásnaptárnak azokat a tulajdonságait, amelyek a 15-16. századi adatokat, de legalábbis a négy összehasonlított naptár adatait egyaránt jellemzik, nem sorolom föl, hiszen ezek a névalakok szinkrón szempontból semmilyen eltérést nem mutatnak. A rovásnaptárnak van azonban néhány sajátossága, amely nem kizárólag ebben az emlékből jelentkezik, de általánosnak sem mondható. Ezek a következők:

1. Az *i* első szótagbeli labializációja a *küs* (Kiskarácsony 673.1.1; Kisasszony 675.2.10) és a *Sülester* (Szilveszter 677.2.10) szóban. A *küs*-t ugyanígy találjuk a Peer-Kódex csíziójában is, a *Szilveszter* név első szótagjában azonban ott illabiális a magánhangzó.

¹¹¹

A rovásnaptár adatainak részletes vizsgálata után megcáfolható Melegdinek az az - egyébként érvelés nélküli - állítása, hogy "a Marsigli-féle rovásírásos öröknaptár" nem tartozik a legrégebb magyar nyelvű naptárak sorába "a naptárban levő nyelvtörténeti adatok alapján" (1918, 134).

2. Az *Egyed* névben (Egyed 675.2.8) *gy* áll a többi naptár *g*-jével szemben. A rovásnapár adata itt ismét a Peer-Kódex adatával egyezik meg.
3. Az *i* a Müncheneri Kódex adatához hasonlóan nyíltabbá vált az *Están* első szótagjában (István 683.2.5, 675.1.10, 677.2.6), ugyanúgy, ahogyan a *mencent* (Mindenszentek 677.1.14) szóban. Az utóbbi ünnepnevet a Müncheneri Kódex mellett a Nagydisznódi Csízióban is így találjuk.
4. Az *e* helyett *i* áll a *Birnál* (Bernát 683.2.1) és a *Birtalan* (Bertalan 675.2.5) névben - az utóbbi más nyelvemlékekből is adatható.¹¹²

A vizsgált naptárak közül csak a rováslemlékben figyelhetők meg, és más korabeli adatra sem jellemzők a következő tulajdonságok:

1. A szóvégi nazális palatalizált az *asszony* szóban (Boldogasszony 673.1.11, 673.2.11, 683.1.3, 683.2.16, 675.1.11-12, 675.2.3, 677.1.20; Kisasszony 675.2.10), de nem palatalizált a *karácson*-ban (Kiskarácsony 673.1.1, Karácsony 677.2.5). A másik három naptárban és a két vizsgált csízióban következetesen *-n* áll mindkét említett szó végén.
2. Az első szótag labiális magánhangzója zártabbá vált a *Duruttya* (Dorottya 673.2.2) és a *Zsúfia* (Zsófia 683.1.13) névben.
3. A mássalhangzó utáni *-v-* kiesett az *Están* (István 683.2.5, 675.1.10, 677.2.6) és a *Sülester* (Szilveszter 677.2.10) névben.
4. A mai köznyelvi *s*-sel szemben a rovásnapár néhány névben *zs*-t jelöl, más nevekben azonban itt is *s*-t találunk:

-s	-zs
<i>Annos</i> (< <i>Ágnes</i>) 673.1.7	<i>Balázs</i> 673.1.12
<i>Márkos</i> 683.1.6	<i>Kolozs</i> 673.2.4
<i>János</i> v. <i>Jánus</i> 683.1.11, 683.2.11, 675.2.7, 677.2.7	<i>Ambruzs</i> 683.1.1
	<i>Dienezs</i> 677.1.8

E nevek latin eredetijét megvizsgálva azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a rovásnapár azokban a nevekben jelöl *-s*-t a szóvégén, ahol a latin szóvég megmaradt. Azokban a nevekben, amelyek magyar változata nem őrzi a latin szóvéget, *-zs*-t jelöl a rovásnapár. Ez a *zs* még a latin szóvég

112

A többi naptárhoz és egyéb nyelvtörténeti adathoz képest nem föltétlenül jelent kiejtésbeli eltérést, hogy a rovásnapár jelöli az elíziót a *mencent* (Mindenszentek 677.1.14) és a *senker eszt* (673.1.2, 683.1.9, 675.2.11) ünnepnévben. Valószínűbb, hogy csak helyesírási eltérésről van szó. (Vö. még Mindenszentek 677.1.14 122. l.)

lekopása előtt, intervokalikus helyzetben alakult ki. Kivétel a *Kolozs* (< *Skolastika*), amelyről szintén hiányzik ugyan a latin átadóalak utolsó két szótagja, a szóvégen mégis *s*-nek kellene állnia. (A szóban lévő második *s*-t az utána következő *t* biztosítja.) Ebben a névben valószínűleg analógia hatásának tulajdonítható a szóvégi *-zs* megjelenése: egyrészt az itt felsorolt három, biztosan *-zs*-re végződő név, másrészt a *Kolozs* földrajzi név játszhatott szerepet kialakulásában.¹¹³

5. A rovásnaptár bizonyos névalakjai a másik három naptárhoz és egyéb egykorú adathoz viszonyítva már jobban beilleszkedtek a magyar hangrendszerbe, a Bolognai Rovássemlékben található alakjuk közelebb áll a mai magyar alakhoz, mint a többi naptár megfelelő adata. Ide tartozik a *Piroska* (673.1.5), *Júlia* (673.2.6), *Petrónia* (683.2.6), *Vid* (683.2.9), *Jeromos* (677.1.15) és esetleg a *Luca* (677.2.1) a megszokottabb *Priska*, *Juliána*, *Petronella*, *Vitus*, *Jeronimus*, *Lúcsia* változattal szemben.¹¹⁴

Bibliai nevek

A bibliai neveket tartalmazó két kéziratlap nyelvi anyagában eltéréseket mindössze a mai magyar alakokhoz képest tapasztalunk a *Bötlen*, *Egiptom*, *Pilátos*, *Jeruzsályem* szavakban, ezek azonban nem szokatlanok a nyelvtörténeti adatokhoz viszonyítva. Van azonban két olyan névalak, amelyre más forrásból nem találtam példát, ez a *Kalifás* és a *Mikodémus*. Ezek kialakulása a *kalifa* szó illetve a *Miklós* név hasonlóságával magyarázható (vö. *Kaifás* 685.1.2 135. l. ill. *Nikodémus* 679.2.3 134. l.).

A bibliai nevek anyagában nincs olyan jellegzetes tulajdonság, amely ellentmondana a rovásnaptárban megfigyelhető sajátosságoknak, de olyan sincs, amely erősítené azokat. (A két rész nyelvi anyaga tehát nem dönti el, hogy

¹¹³ A *Kolozs* földrajzi név két elfogadható származtatása közül az egyik szerint *-š*, a másik szerint *-ž* volt annak a szónak a végén, amelyből a helynév kialakult (Kiss 1988a, 771). A román *Cluj* alak, és az, hogy azokban a földrajzi neveken, amelyek tartalmazzák, mindenhol *Kolozs* alakot találunk, azt mutatja, hogy ha nem *-zs* volt az átadóalak végén, akkor is már igen korán *-zs* szóvéggel volt ismert a szó.

A mai köznyelvi alakok valószínűleg úgy alakultak ki, hogy az eredeti *-zs* *-s*-sel kezdett váltokozni, és bizonyos nevek esetében (pl. a *Balázs*-ban) a *-zs*, más nevek esetében (pl. az *Ambrus*-ban és a *Dénes*-ben) az *-s* végű variáns szilárdult meg köznyelvi alakként.

¹¹⁴ Az utóbbival kapcsolatban azonban ld. még a 99. jegyzetet.

eredetileg összetartoztak-e vagy sem.) Az egyetlen, egymagában nagyon gyenge jel arra vonatkozóan, hogy a két rész különböző nyelvjárást tükröz, a *Bötlén* első szótagbeli *ö* hangja. Mivel azonban a rovásnaptárban az *e* hangokat nagyon ritkán írták ki pléne, és előfordul az is, hogy az *ö* jelöletlen maradt, nem lehet tudni, hogy a kiíratlan, *e*-nek olvasott magánhangzók között nincs-e olyan, amit *ö*-nek kell olvasni.

A B-kéz által írt 17. századi bejegyzések

A B-kéz bejegyzéseinek többsége vagy megegyezik a rovásjelek olvasásával, vagy nehézkes átbetűzés, így nem igazán értékelhető. Van azonban néhány kiegészítése, amely a rovásnaptárban található adatoktól eltér:

1. Az *Ágnes* nevet már ebben, és nem a korábban általános *Ánnos* név alakban használta, erről tanúskodik az *Ágota* (673.1.13) és a *Gothárd* (683.1.10) név rovásjelei alá írt "megfejtése".
2. A *boldogasszony* szóban nála már megvan az *-l-*, szemben a rovásnaptárban és a többi naptárban található *bódogasszony* változattal.
3. A *-v-* hiányát hibának vélte, és pótolta az *István* (675.1.10, 677.2.6) és a *Szilveszter* (677.2.10) névben egyaránt.

A NYELVTÖRTÉNETI VIZSGÁLAT ÖSSZEGZÉSE

Összevetve a Bolognai Rovásemlék naptárát a Müncheni és Winkler-Kódexbeli valamint a Batthyány Boldizsár misekönyvében található naptárral, amelyek szintén a 15. század második felére datálhatók, és az összehasonlításba bevonna más, 15-16. századi források adatait azt tapasztaljuk, hogy a rovásnaptár nyelvi anyaga jól illeszkedik abba képbe, amit a 15-16. század fordulójáról más források alapján fölvázolhatunk. Azt, hogy a rovásnaptár készítőjének nyelvét a székely nyelvjárások között elhelyezzük, részben az anyag rövideisége, részben jellege (hogy szinte kizárólag tulajdonnevekből áll) gátolja. Ugyanakkor fölfigyelhetünk viszont néhány hangtani sajátosságra, amely a rovásnaptár névalakjait az egykorú adatoktól vagy legalábbis azok egy részétől elválasztja. Ilyen az első szótagbeli *i* labializációja; az első szótagbeli *o* zártabbá válása; az *i* nyíltabbá válása illetve ennek ellentéte, az *e* zártabbá válása. Ezek a változások azonban nem tendenciaként, hanem sporadikus jelenséggként foghatók föl: nem egy nyelvjárásra, hanem sokkal inkább csak egy bizonyos névalakra jellemző tulajdonságok. Mindössze egy olyan sajátossága van a rovásnaptárnak, amelyre nincs ellenpélda: a mássalhangzó utáni *v* kiesése. Túlzott következtetéseket azonban ebből sem szabad levonnunk, mert összesen két olyan szó van, amelyben a változás lejátszódhatott, és bár mindkét esetben le is játszódott, két példa alapján mégis bátorság lenne "tendenciáról" beszélni. Mindez nem jelenti azt, hogy a rovásnaptár nyelvi anyagának földolgozása haszon nélkül való. Az eddig ismert, de esetleg gyengébben adatolt névalakok közül néhányat megerősít a rovásnaptárban található azonos alak, és felbukkant néhány eddig nem ismert névváltozat is. A rovásnaptár legtöbb névalakja más forrásokból már eddig is ismert volt, ugyanígy találjuk a másik három 15. század végi naptárban. Ezek a megegyező névalakok megengedik azt a következtetést, hogy a keresztnévek egy jelentős csoportja az egyes nyelvjárásoknál nagyobb nyelvterületen is azonos formában élt, hiszen a négy naptár mindegyike más-más nyelvjárásban íródott. (Csak azokat a legjellegzetesebb tulajdonságaikat említve, amelyek a másik három naptártól elválasztják őket: a Batthyány-misekönyv naptára erősen illabiális nyelvjárást mutat; a Winkler-Kódex *ö*-zik; a rovásnaptárban labializálódik az *i*; a Müncheni Kódex naptára mindezeket a tulajdonságokat nem mutat-

ja.) Arra is a rovásnaptár névalakjai mutatnak rá, hogy néhány, ma -s végű névben a szóvégen a 15. századi adatokban még esetleg -zs-t kell olvasnunk, annak ellenére, hogy a latinbetűs helyesírás ezt nem jelzi.

A Bolognai Rovásemlék bibliai nevei nem mutatnak föl olyan kritériumokat, amelyek alapján eldönthető lenne, hogy a rovásnaptárral azonos korból és forrásból származnak-e.

Az emlékek néhány 17. századi bejegyzése, azok, amelyek nem teljesen azonosak a rovásjelekből kiolvasható névalakkal vagy nem viselik magukon az átbetűzgetés nyomait annyira, hogy teljesen eltorzuljanak, értékelhetők nyelvi szempontból. Ezek egyértelműen azt mutatják, hogy a Marsigli által másolt részek és a B-kéz rovás- illetve latinbetűs kiegészítései mindenképpen különböző nyelvállapotot tükröznek.

HIVATKOZOTT MŰVEK JEGYZÉKE

- BÁLINT S. (1973). *Karácsony, húsvét, pünkösd*. Budapest.
- (1977a). *Ünnepi kalendárium 1*. Budapest.
 - (1977b). *Ünnepi kalendárium 2*. Budapest.
- BÁRCZI G.; BENKŐ L. és BERRÁR J. (1967). *A magyar nyelv története*. Budapest.
- BELICZAY J. (1881). *Marsigli élete és munkái*. Értekezések a Történettudományi osztály köréből 1881/9.f. Budapest.
- BENKŐ L. (1949). *Leurenci*. MNy 45, 77-78.
- (1950). *Tővégi magánhangzók rövidült keresztneveinkben*. MNy 46, 230-233.
- BENKŐ L. és LŐRINCZE L. (1951). *Magyar nyelvjárási bibliográfia 1817-1943*. Budapest.
- BERRÁR J. (1949). *Ágnes, Aglent*. MNy 45, 171-174.
- (1950). *A magyar női nevek társadalmi megoszlása a XI-XIV. században*. MNy 46, 66-69.
 - (1951). *Női neveink 1400-ig*. MNy 47, 154-214 [= MNyTK. 80].
- BERRÁR J. és KÁROLY S. (1984). *Régi Magyar Glosszárium. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára*. Budapest.
- BORSA G. (1978). *A magyar csízió kialakulásának története*: OSZK Évkönyve 1974-75. Budapest, 265-347.
- BÖRÖCZ M. (1911). *Ferencesek a középkori magyar irodalomban*. Pécs.
- B. SIMOND R. (1957). *A Dömösi Adománylevél (1138/1329) magyar szórványai betűrendben*. MNy 53, 498-511.
- CRUDENS, A. (1980). *Complete concordance to the Bible*. With notes and Biblical proper names under one alphabetical arrangement. Cambridge.
- CSALLÁNY D. (1960). *A székel-magyar rovásírás emlékei*. A nyíregyházi Józsa András Múzeum Évkönyve 3, 39-137.
- DIÓS I. (1984). *A szentek élete*. Budapest.
- ECKHARDT S. (1926-32). *Az új rovásírásemlékhez*. KCsA 2, 378.
- (1937). *Lancelot magyar király*. MNy 33, 151-157.
- EMSZT ld. SZABÓ T. A. (1976-284).
- ERDÉLYI L. (1904). *A tihanyi apátság népeinek 1211 évi összeírása*. NyK 34, 389-416.
- ERDŐDI I. (1977). *Időszámításunk*. MNyTK 151.
- ERNYEI J. (1917). *Sebestyén Gyula: A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Századok 51, 406-408.
- EtSz ld. GOMBOCZ Z. és MELICH J. (1914-30, 1930-44).
- FARKAS V. (1971). *Helyesírásunk hangjelölés-rendszerének története*. NyudÉrt 74. Budapest.
- FEHÉRTÓI K. (1967). *XIV. századi szótörténeti adatok*. MNy 63, 364-370.
- (1968). *Egy XIV. századi nagybirtok jobbágyságainak személynévanyaga*. MNy 64, 317-331.

- (1969). *A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek*. NyudÉrt 68. Budapest.
- (1983). *Árpád-kori kis személynévtár*. Budapest.
- FERENCZI G. és FERENCZI I. (1979). *Magyar rovásírási emlékek: Művelődéstörténeti Tanulmányok*. Bukarest, 9-32.
- FERENCZI S. (1936). *Az énlaki rovásírási felirat*. Kolozsvár.
- (1939). *Rovásírásunk r jegye*. ErdMúz 44, 179-198.
- FLUDOROVITS J. (1930). *Latin jövevényszavaink hangtana*. MNy 26, 45-53, 118-124, 189-200, 276-287, 370-380.
- FORRAI S. (1974). *A székely rovásírási naptár rövidítési rendszere és a gyorsírás*. Gyorsírók és Gépírók Lapja 24/1, 13-16.
- (1976). *Rovásírási nyelvelméink*. Magyar Nemzet jan. 9, 5.
- (1981a). *A bolognai rovásbot*. Magyar Nemzet jan. 9, 9.
- (1981b). *Középkori székely kalendárium*. Élet és Tudomány 36, 95-96.
- [1985a]. *Küskarácsonról Sülvester estig*. [Budapest].
- (1985b). *Második Magyar Rovásírás Kiállítás*. Gödöllő.
- FRATI, L. (1928). *Catalogo dei manoscritti di Luigi Ferdinando Marsili conservati nella biblioteca universitaria di Bologna*. Firenze.
- GIANOLA A. (1931). *Marsili Alajos Ferdinánd és Erdély*. Ford. Gauder Andor. ErdMúz 36, 156-169.
- GOMBOCZ Z. és MELICH J. (1914-30, 1930-44). *Magyar etymologiai szótár 1-2*. Budapest.
- GYÖRFFY Gy. (1963). *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 1*. Budapest.
- (1987a). *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 2*. Budapest.
- (1987b). *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 3*. Budapest.
- HARMATTA J. (1990). *A magyarság őstörténete*. Magyar Tudomány 35, 243-261.
- HARSÁNYI I. (1914). *Magyar keresztnevek jegyzéke*. MNy 10, 280-281.
- HEINRICH G. (1880a). *A magyar csíziók*. EPhK 4, 140-145, 246-253.
- (1880b). *A Peer-codexbeli cisióhoz*. EPhK 4, 287-288.
- HERCEG G. (1982). *L'autobiografia di F. Marsili e l'Ungheria: Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e Illuminismo*. Szerk. Köpeczy B. és Sárközy P. Budapest, 65-83.
- HEREPEI J. (1935). *A bolonyai rovásírási naptár megtérő sorvezetésének (bustr ophedonjának) képlete*. Ethn 46, 60-65.
- HERMANN E. (1973). *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München.
- HERNER J. (1987). *Erdély és a Részek térképe és helységnévtár a. Készült Lipszky János 1806-ban megjelent műve alapján*. Szeged.
- HORGER A. (1909-10). *Udvarhely megye székely nyelvjárásának hangtani sajátosságai*. NyK 39, 275-293, 383-417.
- (1913). *Borjú, gyapjú és csalán*. MNy 9, 11-16.
- (1925). *István*. MNy 21, 56-57.
- (1934a). *A magyar nyelvjárások*. Budapest.

- (1934b). *Az egyszer ejtés.* MNy 30, 69-72.
 - (1939). *Gyimbor.* MNy 35, 43-45.
 - (1944). *Est, este, eset.* MNy 40, 264-269.
 - (1949). *A kotnyeles szó és egy elvi kérdés.* MNy 45, 84-88.
- HORVÁTH C. (1921). *Középkori magyar verseink* (RMKT I²). Budapest.
- HORVÁTH J. (1918). *Ősi nyolczas szerkezetek időrendje.* MNy 14, 49-53.
- (1949). *Sylvester János vezetéknévéről.* MNy 45, 256-258.
- JAKAB E. (1881). *A kalendáriumok történeti és politikai tekintetben.* Értekezések a történettudomány köréből 9/4. Budapest.
- JAKUBOVICH E. (1914). *Levéltári adatok. (Szemelvények a közlő készülő Oklevérszótár - pótlékából).* MNy 10, 38-42, 78-83, 234-236, 276-280, 326-328, 426-429.
- (1915). *Régi magyar női nevek.* MNy 11, 280-283, 327-330, 365-369, 423-426, 457-458.
 - (1931). *A bögszi székely rovásbetűs felirat.* MNy 27, 81-84.
 - (1935). *A székely rovásírás legrégebbi ábécéi.* MNy 31, 1-17.
- KÁLMÁN B. (1949). *Latinos szavaink s-ezése.* MNy 45, 280-285.
- KARÁCSONY S. Zs. (1954). *Személyneveink 1500-tól 1600-ig. A humanizmus és reformáció korának névadása.* MNy 50, 379-387.
- KARÁCSONYI J. (1923). *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig 1.* Budapest.
- (1924). *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig 2.* Budapest.
- KÁZMÉR M. (1965). *Helynévazonosítások egy új forrás adataival.* MNy 61, 338-339.
- (1970). *A "falu" a magyar helynevekben (XIII-XIX. század).* Budapest.
- KISS L. (1978). *Földrajzi nevek etimológiai szótár a.* Budapest.
- (1988a). *Földrajzi nevek etimológiai szótár a 1.* Budapest.
 - (1988b). *Földrajzi nevek etimológiai szótár a 2.* Budapest.
- KNAUZ N. (1868). *A magyar egyház régi szokásai VII. Régi misekönyveink.* Magyar Sion 6, 801-812, 856-891.
- (1876). *Kortan. Hazai történelmünkhöz alkalmazva.* Budapest.
- KOVÁCS I. [évszám nélkül]. *Régi magyar kalendáriumaink 1711-ig.* Debrecen.
- KOVÁCS I. G. (1989). *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig. A magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata.* Budapest.
- KRIZA J. (1863). *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény 1.* Kolozsvár (repr. 1987, Budapest).
- KUJÁNI G. (1906). *Drágffy János két nyugtatvány a 1514-ből.* MNy 2, 161-163.
- LIGETI L. (1925). *A magyar rovásírás egy ismeretlen betűje.* MNy 21, 50-52.
- LITURGIA Horarum (1974). *Iuxta Ritum Romanum.* Hetedik kiadás. Vatikán.
- LOSONCZI Z. (1915-17). *Az ő-zés története 1.* NyK 44, 373-406.
- (1917-20). *Az ő-zés története 2-3.* NyK 45, 45-116, 195-266.
- MÁTRAY G. (1873). *A magyar naptár akáról a' közelebb lefolyt négy század alatt.* Ij Magyar Múzeum 3/2, 177-188.

- MELEGDI J. (1918). *A legrégibb magyar csízió*. MNy 14, 133-139.
- MELICH J. (1902). *Szláv jövevényszavaink 1-4*. NyK 32, 39-81, 161-81, 303-42, 399-448.
- (1903). *Szláv jövevényszavaink 5-7*. NyK 33, 45-91, 164-215, 273-372.
 - (1904). *Szláv jövevényszavaink 8-10*. NyK 34, 12-54, 173-216, 241-354.
 - (1905a). *Szláv jövevényszavaink 11-12*. NyK 35, 1-49, 152-64.
 - (1905b). *Még egyszer a Vászoly névről*. MNy 1, 184-185.
 - (1906). *Adatok hazánk honfoglaláskori s X-XII. századi helyneveinek értelmezéséhez*. MNy 2, 49-58, 97-106.
 - (1908). *Megjegyzések a "király" szóhoz*. MNy 4, 24-29.
 - (1909-10). *Szláv jövevényszavaink eredetéről*. NyK 39, 1-74.
 - (1912). *A tövégek palatalisatiójáról*. MNy 8, 145-156.
 - (1913a). *Ágnes*. NyK 42, 340-341.
 - (1913b). *Ágoston*. NyK 42, 341.
 - (1913c). *Néhány magyar jogtör téneti kifejezésről*. NyK 42, 239-249.
 - (1914). *Keresztneveinkről*. MNy 10, 97-107, 149-156, 193-199, 249-255.
 - (1915-17). *Egy fejezet a történeti magyar hangtanból*. NyK 44, 333-372.
 - (1923). *A helynevek egy csoportjáról*. MNy 19, 105-111, 137-142.
 - (1940). *Latin jövevényszavaink végződésének alakulásmódjáról*. MNy 36, 145-159, 224-238.
- MEZŐ A. (1982). *A magyar hivatalos helységnévadás*. Budapest.
- MIKESY S. (1949). *A Szilveszter keresztnevből való magyar vezetéknévek*. MNy 45, 258-264.
- MIKOS J. (1935). *A fehérvári keresztetek 1193. évi oklevele mint magyar nyelvemlék*. MNy 31, 152-167, 243-258, 288-309.
- MOLNÁR J. és SIMON G. (1980). *Magyar nyelvemlékek*. Budapest.
- NAGY G. (1895). *A székely írás eredete*. Ethn, 269-276.
- NÉMETH Gy. (1917-20). *A régi magyar írás eredete*. NyK 45, 21-44.
- (1934). *A magyar rovásírás*. A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve 2/2. Budapest.
- NYÍRI A. (1971). *A Müncheni Kódex 1466-ból*. Budapest.
- OKS Ld. SZAMOTA I. és ZOLNAI Gy. (1902-06).
- OPÁLÉNY M. és BALÁZS K. (1987). *Újszövetségi szövegmutató szótár. (Konkordancia)*. Budapest.
- PAIS D. (1913). *Ság*. MNy 9, 356-360.
- (1933). *Első-második szótagbeli o--o > ě--o változás*. MNy 29, 299-300.
- PAPP L. (1961). *Személynevek és helynevek. Az Árpád-kori Személynévszótár kérdéseiből*. MNy 57, 183-194, 325-331.
- P. TAKÁCS I. (1927). *A Szent Ferenc-rend hierarchiája és a ferences szentek és boldogok*. Budapest.

- PUSZTAI I. (1988). *Winkler-Kódex 1506. A nyelvemlék hasonmása, betűhű átírata és latin megfelelői* (Codices Hungarici IX). Budapest.
- PÜSPÖKI NAGY P. (1971). *A felsőszemerédi rovásemlék*. *MNy* 67, 1-17.
- RÁCZ E. (1966). *A névrövidítéses becézés újabb előfordulásairól*. *MNy* 62, 408-420.
- RADÓ P. (1973). *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et Limitropharum regionum*. Budapest.
- RMGI Id. BERRÁR J. és KÁROLY S. (1984).
- RÓNA-TAS A. (1985-86). *A magyar rovásírás és a Mátyás-kori humanizmus*. *NéprNytd*, 173-179.
- SÁGI I. (1914). *Aglent*. *MNy* 10, 221-224.
- SEBESTYÉN Gy. (1913). *A bolognai rovásírást magyar naptár*. *Vasárnapi Ujság* 60, 992.
- (1914). *Újabb glosszák a konstantinápolyi rovásírást magyar nyelvemlékhez*. *Ethn* 25, 1-13, 65-80.
 - (1915). *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Budapest.
 - (1917-20). *A magyar rovásírás eredetéről*. *NyK* 45, 292-302.
 - (1918). *Rovásírást nyelvemlékek: Emlék Szily Kálmánnak nyolcvanadik születésnapja alkalmából*. Budapest, 60-68.
- SIMONYI Z. (1878). *A mássalhangzók hasonulása a magyarban*. *NyK* 14, 71-94.
- SZABÓ D. (1936). *A dömösi prépostság adománylevele*. *MNy* 32, 54-57, 130-135, 203-206.
- SZABÓ K. (1882a). *A kolozsvári magyar polgár ok összeírása 1453-ban*. *Századok*, 71-74.
- (1882b). *A kolozsvári magyar polgár ok összeírása 1453-ban*. *Történeti Tár*, 525-541, 729-745.
 - (1866a). *A régi hun-székely írásról 1*. *Budapesti Szemle* 5, 114-143.
 - (1866b). *A régi hun-székely írásról 2-3*. *Budapesti Szemle* 6, 106-130, 233-237.
- SZABÓ T. A. (1944). *Annasszony*. *MNy* 40, 378.
- (1949). *A Sylvester családnév változatai az erdélyi régiségben*. *MNy* 45, 264-269.
 - (1959). *Annasszony és asszonytársai*. *MNy* 55, 397-400.
 - (1960). *A Katalina > Katalin típusú névalakulás kérdéséhez*. *MNy* 56, 322-327.
 - (1968). *A kolozsvári becenevek a XVI-XIX. században*. *NytdÉrt* 59. Budapest.
 - (1976-84). *Erdélyi magyar szótörténeti tár 1-4*. Bukarest.
- SZAMOTA I. és ZOLNAI Gy. (1902-06). *Magyar Oklevél-Szótár. Régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz*. Legnagyobb részüket gyűjtötte Szamota István; a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szótárrá szerkesztette Zolnai Gyula. Budapest (repr. 1984).
- SZÁNTÓ K. (1983). *A katolikus egyház története 1*. Budapest.
- SZENTJÓBI S. (1918). *A legrégebb magyar csízió*. *MNy* 14, 184-187.
- SZENTPÉTERY I. (1985). *A kronológia kézikönyve*. A Chronológia és az Oklevéltani naptár összevont, javított és bővített kiadása. A szerző hagyatékának felhasználásával sajtó alá rendezte Gazda I. Kiegészítette Érszegi G., Raj T., Szögi L. Budapest.
- SZIGETHY B. (1930). *Rovásírás a bögszi freskón*. *ErdMúz* 35, 368-369.

- SZILÁDY Á. (1868). *Jelentése bolognai útjáról*. MTAÉrt 2, 128-142.
- (1877). *Középkori magyar költői maradványok* (RMKT I). Budapest.
 - (1880). *XVI. századbeli magyar költők művei* (RMKT II). Budapest.
- SZILY K. (1905). *Barla*. MNy 1, 36-37.
- (1907). *A Münchener Codex kora*. MNy 3, 201-207.
- SZINNYEI J. (1913). *A magyar magánhangzók történetéhez 1*. NyK 42, 1-35.
- (1914). *A magyar magánhangzók történetéhez 2*. NyK 43, 102-125.
- TAGÁNYI K. (1913). *Gyepű és gyepűelve*. MNy 9, 97-104.
- TAGLIAVINI, C. (1930a). *Luigi Ferdinando Marsigli e la scrittura "runica" dei siculi (székelyek) di Transilvania*. Bologna.
- (1930b). *Luigi Ferdinando Marsigli*. Bologna.
- TAKSONYI J. (1905). *Barla*. MNy 1, 144.
- VELLEDITS L. (1912). *Az ünnepnapok magyar nevei*. MNy 8, 204-209, 249-255, 343-346.
- VERBÉNYI I. és ARATÓ M. O. [1989]. *Liturgikus lexikon. A katolikus egyház liturgiája*. Budapest.
- VERESS E. (1906). *A bolognai Marsigli-iratok magyar vonatkozásai*. Magyar Könyvszemle 14, 109-130, 211-231.
- (1907). *Gróf Marsigli Alajos Ferdinánd olasz hadimérnök jelentései és térképei Budavár 1684-1686-iki ostromairól, visszafoglalásáról és helyrajzáról (Budapest Régiségei 9)*. Budapest.
 - (1930). *A Marsili-centenárium kiadványok magyar vonatkozásai*. Magyar Könyvszemle 27, 264-269.
- VISKI K. (1929). *Sylvester*. MNy 25, 221-222.
- VOLF Gy. (1876a). *Régi magyar codexek: Érdy Codex 1*. Nyelveléktár IV. Budapest.
- (1876b). *Régi magyar codexek: Érdy Codex 2*. Nyelveléktár V. Budapest.
- ZOLNAI Gy. (1894). *Nyelvelékeink a könyvnyomtatás koráig*. Budapest.
- (1895). *A Batthyány-misekönyv magyar naptára és lapszéli jegyzetei*. Magyar Könyvszemle 3, 106-16.
 - (1905). *Nyelvelékeink a könyvnyomtatás koráig*. MNy 1, 29-36.
 - (1944). *Szótörténeti adalékok és észrevételek*. MNy 40, 283-289, 354-359.

FÜGGELÉK I

A következő oldalakon a bolognai Egyetemi Könyvtár Marsigli – külön-
gyűjteményében 54 – es számot viselő kötet 669 – 686 lapjai közül azoknak a
fénymásolata látható, amelyeken található valamilyen szöveg. A fénymásolatok
egy Bolognában fényképezett mikrofilmről készültek a szegedi Egyetemi Könyv-
tárban.

A fénymásolatokon látható kéziratlapok jóval kisebbek az eredeti fólió-
méretű lapoknál.

669, recto

669

B 25.

Raccolta della lingua
 che si praticava dalli Siri abitanti
 nella Sicilia ne' tempi antichi
 scolpita in un legno, che
 serviva di ~~ca~~ eprimeva il calendario delle
 sette mesi per uso d' quei primi convertiti
 alla fede Cristiana,
 e da me dato questo legno roscuto, e mandato
 al mio gabinetto in Italia
 quando scravo li p. s. delo Transilvania.

674, verso

*Allo primo fine
di Boston?*

676, verso

Mlle. Anne, Paris

677, recto

2748 Kil	2749 Kil	2750 Kil	2751 Kil	2752 Kil	2753 Kil	2754 Kil	2755 Kil	2756 Kil	2757 Kil	2758 Kil	2759 Kil	2760 Kil	2761 Kil	2762 Kil	2763 Kil	2764 Kil	2765 Kil	2766 Kil	2767 Kil	2768 Kil	2769 Kil	2770 Kil	2771 Kil	2772 Kil	2773 Kil	2774 Kil	2775 Kil	2776 Kil	2777 Kil	2778 Kil	2779 Kil	2780 Kil	2781 Kil	2782 Kil	2783 Kil	2784 Kil	2785 Kil	2786 Kil	2787 Kil	2788 Kil	2789 Kil	2790 Kil	2791 Kil	2792 Kil	2793 Kil	2794 Kil	2795 Kil	2796 Kil	2797 Kil	2798 Kil	2799 Kil	2800 Kil	2801 Kil	2802 Kil	2803 Kil	2804 Kil	2805 Kil	2806 Kil	2807 Kil	2808 Kil	2809 Kil	2810 Kil
---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------

678, verso

Willelmus Franc.

679, recto

YCHYD' BDAVAB' BVAAGB' VAVLWAX(OB)X47A7A7A
 2
 XCHYD' BDAVAB' BVAAGB' VAVLWAX(OB)X47A7A7A
 2
 XCHYD' BDAVAB' BVAAGB' VAVLWAX(OB)X47A7A7A

• XCHYD' BDAVAB' BVAAGB' VAVLWAX(OB)X47A7A7A
 2
 XCHYD' BDAVAB' BVAAGB' VAVLWAX(OB)X47A7A7A

3
 1DY4X7A
 3
 1DY4X7A

epilatores
 3
 1DY4X7A

epilatores
 3
 1DY4X7A

epilatores
 3
 1DY4X7A

epilatores
 3
 1DY4X7A

680, verso

*Sanctus laus
fuerit*

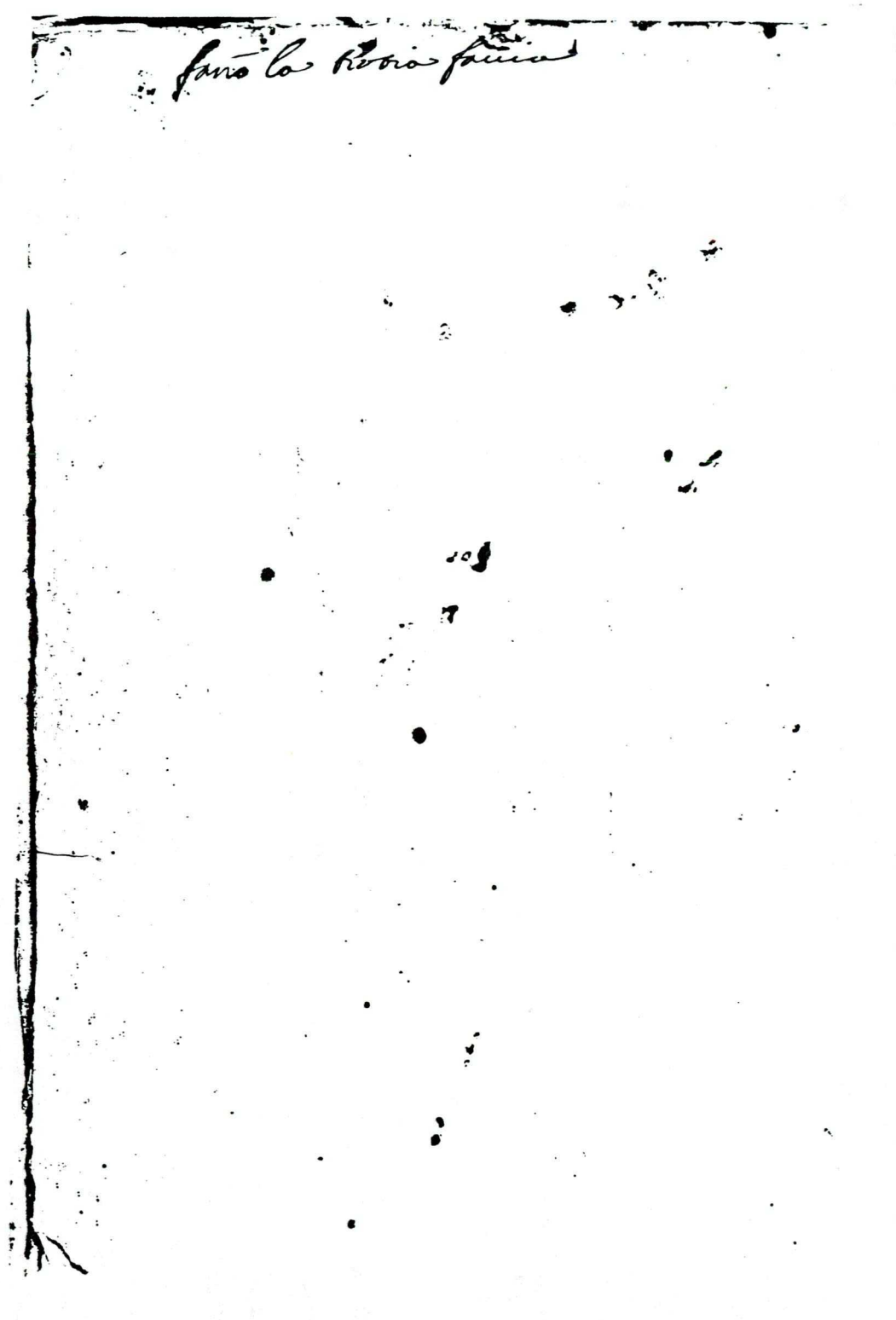
681, recto

[illegible]

682, verso

Amor
Pauca

686, verso

FÜGGELÉK II

A BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR, A BATTHYÁNY- MISEKÖNYV, A WINKLER-KÓDEX ÉS A MÜN- CHENI KÓDEX NAPTÁRÁNAK ÖSSZEVETÉSE

A következő táblázatokban a négy közel azonos korú naptár névalakjait állítottam egymás mellé, hogy adataik könnyebben összevethetők legyenek. A négy emlék a következő (a táblázatban elfoglalt helyük szerint haladva):

1. a Bolognai Rovásemlék naptára, amely a 15. század második feléből-végéről származik (vö. 38. és 41. l.);
2. a Batthyány Boldizsár misekönyvébe írt naptár, amelyet 1489-ben készített Fáncsi Antal (Zolnai 1895, 106-107), és Zolnai Gyula adott ki (1895).
3. a Winkler-Kódexbe kötött naptár, amelynek anyakódexe 1506-ból származik, de maga a naptár nem keletkezhetett 1506-ban, hanem valamivel e dátum előtt vagy után (Pusztai 1988, 24);¹¹⁵ az emléket többször is kiadták, legutóbb Pusztai István (1988) a Codices Hungarici sorozat kilencedik köteteként;
4. a Müncheni Kódex naptára, amelyet legutóbb Nyíri Antal adott ki (1971), és 1466-ból, esetleg valamivel korábbiól származik.¹¹⁶

A jobb kezelhetőség kedvéért mind a négy emlék esetében olvasatot és nem betűhív átírást közlök (a rovásbetűk átbetűzése illetve a másik három nyelvemlék adatainak betűhív átírása szerepel a naptár ünnepnapjainak részletes elemzésében, az előző fejezetben).

A táblázatokat a naptári év hónapjait alapul véve készítettem el, de az adott hónapokhoz tartozó táblázatokban kevesebb ünnepnap szerepel, mint amennyi nap az adott hónapban van. A táblázatokba azok a napok kerültek be,

¹¹⁵ A vasárnapi betű 1506-ban a *D* volt, a naptárban viszont az *A*. Az *A* 1506 körül a következő években volt a vasárnapi betű: 1486, 1497, 1503, 1514 (Pusztai 1988, 24).

¹¹⁶ Szily szerint a naptárkerék eredetije 1416-ból származik, ennél későbbi a magyar fordítás. Mivel a keréken 19 aranszám van, Szily úgy gondolja, hogy a naptár magyar fordítása legkésőbb 1439-ben készülhetett, ellenkező esetben az aranszámok körét újra kellett volna kezdeni az évek meghatározásakor az alapszámhoz, 1416-hoz képest - ezt Szily nem tartja valószínűnek (1903).

amelyeken a Bolognai Rovásnaptár és/vagy a Batthyány-misekönyv és/vagy a Winkler-Kódex naptára ünnepet jelöl és/vagy a Müncheni Kódex naptára az adott napot piros betűvel jelöli. Ezt a eljárást a következő szempontok indokolják: a Bolognai Rovásnaptár és a Batthyány-misekönyvben található naptár és a Winkler-Kódex naptára nem tünteti föl a hónap minden egyes napját, eltérően a Müncheni Kódex naptárától. Éppen ezért elsősorban azok az eltérések lehetnek figyelemfölkeltőek, amelyek az első három emlék naptára között tapasztalhatók.¹¹⁷ A Müncheni Kódex naptárában piros betűvel írott ünnepek azért kaptak föltétlenül helyet a táblázatokban, mert ezek a 15. század végének kiemelt emléknapi voltak - a táblázatokban dőlt betűkkel írtam ezeket a neveket, ugyanígy a Batthyány-misekönyvben pirossal írott ünnepeket is.¹¹⁸

A négy összehasonlított naptár közül csak a Müncheni Kódexnek ismert a teljes anyaga. A rovásnaptár kéziratából hiányzik néhány emléknap, amely a boton még rajta volt (vö. 33. l.). A Batthyány-misekönyvből a májust és a júniust, a Winkler-Kódexből pedig a januárt és a decembert tartalmazó naptárlapok veszték el. Az ezekre a hónapokra eső napok mezője a táblázatban fehér. A szürkére satírozott mezők azt jelzik, hogy az adott napra eső ünnepet nem jelezték a szóban forgó naptárban.

¹¹⁷ A vigíliát és oktávát jelző napokat azonban akkor sem vettem föl a táblázatokba, ha a Batthyány-misekönyv illetve a Winkler-Kódex föltüntette őket, mert ezek a rovásnaptárból nem művelődéstörténeti, hanem technikai okok miatt hiányoznak (az írástechnika megkövetelte a lehető legnagyobb mértékű takarékoságot - vö. 45. l.).

¹¹⁸ A Winkler-Kódexben nem használtak piros tintát.

JANUÁR

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
1	Küskarácson	<i>Kiskarácson napja</i>		<i>Úrnak körnőkészetű napja</i>
6	Szenkereszt	<i>Vizkereszt napja</i>		<i>Vizkereszt napja</i>
10	Pál	(H)eremte Szent Pál napja		Remete Szt. Pál
17	Antal	Szent Antal napja		Szt. Antal halála napja
18	Piroska	Szent Priska asszon napja		Priska szűz és mr.
20	Fábián	Szent Fábián Sebestyén napja		<i>Fábián és Sebestén mr.</i>
21	[Ánnos]	<i>Szent Ánnos asszon napja</i>		<i>Ánnos szűz és mr.</i>
22	Ince	Szent Vince mártél napja		Vince mr.
25	Pál	<i>Szent Pál fordolattya napja</i>		<i>Szt. Pál megfordolattya napja</i>

FEBRUÁR

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
1	Bréda	Szent Brigida asszon napja	Szent Brigida asszon	Brigida szűz
2	Bódogasszony	<i>Gyertyaszentelő Bódogasszon n.</i>	Gyertyaszentelő Bódogasszon	<i>Szűz Mária tisztolattya</i>
3	Balázs	Szent Balázs pispék napja	Szent Balázs pispék	<i>Szt. Balázs püspök és mr.</i>
5	Ágota	Szent Agáta asszon napja	Szent Ágota asszon	<i>Szt. Ágota asszony szűz és mr.</i>
6	Duruttya	<i>Szent Dorottya asszon napja</i>	Szent Dorottya asszon	Teodórus szűz
9	Apalina	Szent Apalina asszon napja	Szent Appalin asszon	Apalin szűz
10	Kolozs	Szent Kolos asszon napja	Szent Kolos asszon	<i>Kolos szűz</i>
14	Bálint v. Bálint	Szent Bálint mártír napja	Szent Bálint mártír	<i>Szt. Bálint mr.</i>
16	Júlia	Szent Julián asszon napja	Szent Juliána asszon	Juliánus szűz és mr.
22	Péter	Iszokes Szent Péter napja	Iszöges szent Pétör apostal	<i>Szent Pétör székbé ülete</i>
24	Mátyás	<i>Szent Mátyás apostal napja</i>	Szent Mátyás apostal	<i>Mátyás apl.</i>

MÁRCIUS

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
1		Szent Albinus püspök napja		Leó pápa és mr.
7		Szent Potencisana asszony napja	Perpetua	Perpetua és Bódog
12	Gergely	Szent Gergely pápa napja	Szent Gergely pápa	Szt. Gergely p.
17		Szent Gedrúta asszony napja	Szent Gedrúd asszony	Gedrúcs szűz
21	Benedek	Szent Benedek Apátúr napja	Szent Benedek apát	Szt. Benedek apát
25	Bódogasszony	Gyümölcsoltó Bódogasszony napja	Gyümölcs oltó Bódog asszony	Máriának hirdetője napja
27		Szent Rubárt napja		Lompert püspök
30		Szent Kvirinus mártír napja		Kvirinius mr.

ÁPRILIS

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
4	Ambruzs	Szent Amburus pisepek napja	Szent Amborus doctor	Ambros püspök
9		Szent Mária egipcsiáka napja		Egitomi Mária
12	Júlia			Július püspök
14		Szent Tiburcsius és Vallériánus	Szent Tiburcsius	Tiburcsius és Vallériános mr.-ok
18			Szent Vallériánus	Vincenc és Gáj mr.-ok
23	Albert		Szent Albert	Adalbert püspök
24	György	Szent Gyergy mártél napja	Szent György	Szent György mr.
25	Márkos	Szent Márk Evangélista napja	Szent Márk	Szt. Márk ev.
28		Szent Vítális mártél napja	Szent Vítális	Vítálius püspök
29		Szent Péter mártél napja	Szent Pétör mártír	Péter mr.

MÁJUS

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
1	Fülöp Jakab		Szent Filep Szent Jakab	<i>Fülöp és Jakab apl.-ok</i>
2	Erzsébet			Úr koronájának napja
3	Szenkereszt		Szent körösz megelése	<i>Szent körösznek meglölötö</i>
4			Szent Floriánus	Floriánus mr.
5	Gotárt		Szent Gothárd	Gothárd püspök
6	János v. Jánus		Szt. János mikoron olajba főzték	<i>Szt. Jánus olajban főzetö</i>
8	Mihály v. Miály		Szaniszló Szent Mihál	<i>Szt. Mihál jelönetö</i>
10			Szent Epimakhus	Gordiánus és Epimakhius mr.
12			Nérei Akhilei Szent Pangrác	Pangrác püspök
15	Zsófia		Szent Zsófia asszon	Simplex mr.
19			Szent Potenciána	Skonidáni mr.
20	Birnál			Bazsélius szüz

MÁJUS

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
22	Ilona		Szent Elona asszon	<i>Szent Hilona asszon</i>
25	Orbán		Szent Urbán pápa	<i>Urbán pápa</i>
26	Ferenc			<i>Ágoston püspök</i>
30	Están		Szent Félix mártír	Félix pápa
31	Petrónia		Szt. Petronella Szt. Pétör leánya	Petronella szüz [...]

JÚNIUS

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
1			Szent Nikomédís mártír	Nikomédus mr.
2			Szent Erazmus	Marcseiliánus mr.
5			Szent Bonifácsius mártír	Bonifácsius püspök
9			Szent Prímus mártír	Prímus és Felicsiánus mr.
11	Barabás v. Barrabás		Szent Borrobás apastal	<i>Barrabás apl.</i>
13	□		Szent Antal konfessor	<i>Antal conf.</i>
15	Vid v. Vigy		Szent Vid	Vitus és Modestus mr.
19			Szent Gyárfás	Vitálius mr.
22	□		Tíz ezör vitéz	<i>Tíz ezör vitéz</i>
24	Jánuş v. János		Szent Iván	<i>Jánuş baptista születetö</i>
26	Jánuş v. János Pál		Szent János és Szent Pál	<i>Szent Jánuş Szt. Pál mr.</i>
27	László		Szent László királ	<i>Szent László királ és conf.</i>
28			Szent Leó pápa	Leó pápa
29	Pál Péter		Szent Pétör Szent Pál	<i>Szent Péter és Szt. Pál apl.-ok</i>
30	Pál			<i>Szent Pál mögemplőketö</i>

JÚLIUS

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
2	bódogasszony	<i>Bódogasszon napja Erzsébet</i>	Bódogasszon látogatása	<i>Mária Elzsébetnek meglátása</i>
3			Szent Tamás	Szt. Tamás megjelenete és apostal
4		Szent Orly pisepek napja		Szent Márton püspök [...]
7			Szent [?]	Vilibald püspök és gonto
8		Szent Kellén napja	Szent Gellyén	Szt. Gellyén
11	Benedek	Szent Benedek napja		Szent Benédéknék megjelenetë
13	Margita	<i>Szent Margit asszon napja</i>	Szent Margit	<i>Szt. Margit szüz és mr.</i>
15	Tizenkét apostalok/apostalok	Tizenkét Apostal napja	Tizöknét apostal	<i>Az apl.-knak eloszlasok</i>
16	Ágoston			<i>Augustus</i>
17		Szent Elek napja	Szent Elek	Szt. Elek konf.
20	Illyés		Szent Elyés próféta	Szt. Illyés próf.
21			Szent Praxis asszon	Praxédís szüz
22	Mária	<i>Szent Mária Magdolna asszon n.</i>	Szent Mária Magdolna	<i>Mária Magdalna asszony</i>
23			Szent Appolináris püspök	Apolónius pap
24		Szent Kristina asszon napja	Szent Kristina asszon	Kristiánus szüz
25	Jakab	<i>Szent Jakab apostal napja</i>	Szent Jakab apostal	<i>Jakab apl.</i>

JÚLIUS

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
26	Annasszony v. Anna asszony	Szent Anna asszon napja	Szent Anna asszon	Szt. Anna asszony napja
28		Szent Pantaleó mártél napja		Pantaleó mr.
29	László	Szent Beatrix asszon napja	Szent Simplicius	Martie hospiti úré
30			Szent Abdón és Sennén	Szt. László halála
31		Szent Germán pisepek napja		Germánus püspök

AUGUSZTUS

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
1	Péter	Szent Péter vasa szakadása n.	Szent Pétör vasa szakadattya	<i>Szent Péter vasa szakadattya</i>
2			Szent István pápa	
3	Están	Szent István pr.mr. teste leleti	Szent István teste meglelése	Szent Estván pr.mr. testē [...]
5	Bódogasszony Ozsvárt Domokos v. Damokos	<i>Havi Bódog Asszon napja</i>	Havi Bódogasszon és Damokos	<i>Havi Bódog Ana Damokos konf. Osvald király</i>
6	Úrszine	<i>Úmak színe változattya napja</i>	Úr színe változattya	Úrnak megváltozása napja
7		Szent Affra asszon napja	Szent Donát	Efra szűz
8		Szent Csirákus mártél napja	Szent Csiriákus	Csiriákus mr.
9			Szent Románus	Románus mr.
10	Lőrinc v. Lőrenc	Szent Lérinc mártél napja	Szent Lőrinc	<i>Lőrinc mr.</i>
11			Szent Tiburcsius	Tiburcsius mr.
12	Klára v. Kalára	Szent Kalára asszon napja	Szent Klára asszon	szűz Kalára
13		Szent Ipolit mártél napja	Szent Ipolit	Euzsébius pap
14			Szent Őzsébius	
15	Bódogasszony	Nagyasszon napja	Nagyasszon napja	<i>Máriának fölmenbe vételē</i>
18			Szent Agapit	Agapit mr.
19			Szent Lájus	Magnus mr.
20	Király	<i>Szent István királ napja</i>	Szent István királ	<i>Szt. Estván király halála</i>

AUGUSZTUS

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
24	Bortalan v. Birtalan	<i>Szent Bertalam apatal napja</i>	Szent Bertalam apatal	<i>Bartallus apl.</i>
27			Szent Rúfus	Rúfus mr.
28	Ágoston	<i>Szent Ágoston doktor napja</i>	Szent Ágoston	<i>Ágoston püspök</i>
29	Jánus v. János	Szent János Baptista nyaka [...]	Szent János nyaka vágása	<i>Szent Jánus bapt. nyaka vágása</i>
31		Szent Pál pisepek napja		Paulinus püspök

SZEPTEMBER

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
1	Egyed	Szent Eged napja	Szent Egyöd	<i>Egöd napja</i>
2	Emre v. Imre			<i>Szt. Emre konf. halála</i>
8	Küsasszony	<i>Kisasszon napja</i>	Kisasszon napja	<i>Mária születési</i>
9			Szent Gorgónius mártír	Gorgónius mr.
11			Szent Prót és Jácinkt	Prótius és Jácinktus mr.-ok
14	Szenkereszt	<i>Szentkereszt napja</i>	Szent körösz felmagasztatása	<i>Szt. kereszt felmagasztalta</i>
15			Szent Nikomédís mártír	Nikodémus mr.
16			Szent Fámia asszon	Fémia szűz és mr.
17		Szent Lompert pispék napja	Szent Lompért	Lampert püspök
21	Máté	<i>Szent Máté Apostol napja</i>	Szent Máté apostal	<i>Szt. Máté apl. és ev.</i>
22			Szent Móric mártír	Maurius mr.
24	Gyárfás	Szent Gelérd pispék napja	Szent Gyölerd püspök	Szt. Gelérd püspök
27		Szent Kozma Damján napja	Szent Kozma Damján	<i>Szt. Kozma Damján mr.-ok</i>
28		Szent Vízsló mártél napja	Szent Vencseslaus mártír	Vencseslaus püspök
29	Mihály v. Miály	<i>Szent Mihál arkangyal napja</i>	Szent Mihál arkangyal	<i>Szt. Mihály arkangyal</i>
30	Jeromos	<i>Szent Jeronimus doktor napja</i>	Szent Jeronimus doktor	Jeronimus pap és doktor

OKTÓBER

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
1			Szent Remigius püspök	Remigius püspök
4	Ferenc	Szent Ferenc konf. napja	Szent Ferenc konfessor	[...] Szt. Ferenc konf.
6	Ábrán			Románus gonto
7			Szent Márk pápa	Marcsellus pápa és mr.
9	Dienes	Szent Dienes napja	Szent Dienös mártír	Szent Diénés [...]
13		Szent Kálmán mártél napja	Szent Kálmán	Szent Kálmán mr.
14		Szent Kalixtus pápa napja	Szent Kalikstus pápa	Eduard özvegy
16	Gál	Szent Gál napja	Szent Gál konfessor	Szt. Gál apát
17		Szent Adviga asszon napja		Florencsius püspök
18	Lukács	Szent Lukács ev. napja	Szent Lukács evangélista	Lukács ev.
21	Orsolya	Tizenegy ezer szízek napja	Tizön egy ezör szűz Ursula	Tizénégv ezör szűz szenték
22			Szent Severus püspök	Kolumbánus mr.
23			Szent Severínus	Severius püspök
25			Szent Krispínus	Krispíni és Krispánus
26	Demeter	Szent Demeter mártél napja	Szent Dömötör	Demétör mr.
28	Simon	Szent Simon Júdó Apastal napja	Szent Simon Júdás	Szent Simon és Júda apl.-ok
31		Szent Bolfgank pispek napja	Szent Kvintinus	Kvintinus mr.

NOVEMBER

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
1	Mencent	<i>Mindszentek napja</i>	Mindszent napja	<i>Méindszent napja</i>
2		Halottak napja	Halottak napja	Eustázsius mr.
5	Emre v. Imre	<i>Szent Imre napja</i>	Szent Emröh herceg	<i>Emreh herceg</i>
6	Albert	Szent Lénárd konf. napja	Szent Leó pápa	Leonardus konf.
7		Szent Vilibald pisepek napja		Pilibárt püspök
8			Négy koronázott mártír	Teodórus mártír
9			Szent Teodórus mártír	Márton pápa
10			Szent Márton pápa	Teodor mártír
11	Márton v. Mártun	<i>Szent Márton pisepek napja</i>	Szent Márton pispök	<i>Márton püspök és konf.</i>
13	Bereck	Szent Bereck pisepek napja	Szent Bereck pispök	<i>Bereck püspök</i>
16			Szent Otmár apát	Szent Estván apát
19	Erzsébet	<i>Szent Erzsébet asszon napja</i>	Szent Erzsébtöt asszon	<i>Szent Erzsébet</i>
21	[Bódog]asszony			
22		Szent Cecelle asszon napja	Szent Cecelje asszon	<i>Cecellyé szüz és mr.</i>
23		Szent Kelemen pápa napja	Szent Kelemen pápa	<i>Kelemén pápa</i>
24			Szent Krisogónus mártír	Krisogónus mr.
25		Szent Katerina asszon napja	Szent Katerina asszon	<i>Katerina szüz és mr.</i>
29			Szent Saturnus	Mauri és Krisáni
30		<i>Szent Andorjás apastal napja</i>	Szent András apastal	<i>Szent Anderjás apastal</i>

DECEMBER

NAP	BOLOGNAI ROVÁSNAPTÁR	BATTHYÁNY BOLDIZSÁR	WINKLER-KÓDEX	MÜNCHENI KÓDEX
4		Szent Borbála asszon napja		Barbara szűz és mr.
6		Szent Miklós püspök napja		Szent Miklós püspök
8	[Bódogasszony]	Bódogasszon napja		
13	Luca	Szent Lúcsia Asszon napja		Lúcsia szűz
17	Lázár			Anániás és Azariás és Missáel
18		Szent Ignácus mártél napja		Maximiánus gonto
21	Tamás	Szent Tamás apastal napja		Tamás apl.
24	[Karácso]nestély	Vigília		Vigília, böjt
25	Karácson	Karácson napja		Úmak születete
26	Están	Szent István protomártél napja		Szent Estván protomr.
27	János v. János	Szent János evangélista napja		Szent János apl. és ev.
28	Aprószentek	Aprószentek napja		Aprószenték
29	Tamás	Szent Tamás püspök napja		Szent Tamás püspök és mr.
30		Szent Dávid királ napja		Sabínus püspök
31	Sülester	Szent Silvester pápa napja		Silvester pápa

MUTATÓK

Az emlékekben található nevek és szavak mai köznyelvi alakjuk szerint

- Ábrahám 119
 Ágnes 77
 Ágoston 113
 Ágota 81, 82
 [Ákos] 100
 Albert 89, 123
 Ambrus 87
 Anna 106
 Annás püspök 135
 Antal 76, 99
 Apollónia 83
 apostol 104
 Aprószentek 128
 asszony 80, 87, 88, 103, 108, 111, 115, 124
 Augusztus 105
 Balázs 81
 Bálint 84
 Barnabás 98
 Benedek 86, 103
 Bereck 124
 Bernát 94
 Bertalan 112
 Betlehem 130
 Boldogasszony 80, 87, 88, 103, 108, 111, 124
 Brigitta 79
 Demeter 121
 Dénes 119
 Domokos 108
 Dorottya 82
 Egyed 114
 Egyiptom 132
 Erzsébet 91, 124
 est 126
 Fábián 77
 Ferenc 96, 118
 Fülöp 90
 Gál 120
 Galileában Kána 132
 Gergely 86
 Gothárd 92
 Gyárfás [Gellért] 116, 117
 György 90
 Heródes 134
 Illés 105
 Ilona 95
 Imre 114, 122
 István 96, 108, 127
 Jakab 90, 106
 János 92, 101, 113, 128
 János-Pál 101
 Jerikó 131
 Jeromos 118
 Jeruzsálem 131
 Júlia 84
 Júliusz 88
 Kána 132
 Kaifás 135
 karácsony 77, 127
 kereszt 75, 92, 115, 117
 király 112
 Kisboldogasszony 115
 Kiskarácsony 75
 Klára 111
 Kolos (Skolasztika) 83
 László 101, 107
 Lázár 125

Luca 125
 Lukács 120
 Lőrinc 110, 111
 Magdala 132
 Margit 103
 Mária 106
 Márkus 90
 Márton 123
 Máté 116, 117
 Mátyás 85
 Mihály 93, 118
 Mindenszentek 122
 Názáret 133
 Nikodémus 134
 Orbán 95
 Orsolya 120
 Ozsvát 108
 Pál 75, 79, 101, 102
 Pannónia 138
 Péter 85, 102, 107
 Péter-Pál 102
 Petronella 98
 Pilátus 135
 Piricske 138
 Piroska 76
 Simon 121
 Szaniszló 138
 szent 75, 92, 115, 117, 122, 126,
 128
 Szenteste 126
 Szentkereszt 75, 92, 115, 117
 Szilveszter 129
 szín(e) 108
 Tamás 126, 128
 Tizenkét apostol 104
 Úrszine 108
 Vince 78
 Vitus 100
 Zsófia 93

Az emléken található nevek és szavak olvasata

Ábrám 119
 Ágoston 105, 113
 Ágota 81
 Albert 89, 123
 Ambruzs 87
 Amburuzs 87
 Anna asszony 106
 Annás püspök 135
 Annasszony 106
 Ánnos 77
 Antal 76
 Apalina 83
 apostal 104
 apostol 104
 aprószenetek 128
 asszony 80, 87, 88, 103, 106, 108, 111, 115,
 124
 Balázs 81
 Bálent 84
 Bálint 84
 Barabás 98
 Barrabás 98
 Benedek 86, 103
 Bereck 124
 Birnál 94
 Birtalan 112
 bódogasszony 80, 87, 88, 103, 108, 111, 124
 Bortalan 112
 Bötlehen 130
 Bötlen 130
 Bötlen 130
 Bréda (?) 79
 Damokos 108
 Demeter 121
 Dienezs 119
 Domokos 108
 Duruttya 82
 Egitom 132
 Egyed 114
 Emre 114, 122

- Eródes 134
 Erzsébet 91, 124
 Están 96, 108, 127
 estély 126
 Fábián 77
 Ferenc 96, 118
 Fülöp 90
 Gál 120
 Galiliában Kánában 132
 Gergely 86
 Gotárt 92
 Gyárfás 116, 117
 György 90
 Heródes 134
 Illyés 105
 Ilona 95
 Imre 114, 122
 Ince 78
 Jakab 90, 106
 János 92, 101, 113, 128, 139
 János [Ánnos] 77
 János-Pál 101
 Jánus 92, 101, 113, 128, 139
 Jerikó 131
 Jeromos 118
 Jeruzsálem 131
 Júli 88
 Júlia 84, 88
 Júlij 88
 Kalára 111
 Kalifás 135
 Kána 132
 karácson 75, 126, 127
 [karácso]nestély 126
 kereszt 75, 92, 115, 117
 király 112
 Klára 111
 Kolozs 83
 küsasszony 115
 küskarácson 75
 László 101, 107
 Lázár 125
 Luca 125
 Lukács 120
 Lőrenc 110, 111
 Lőrinc 110, 111
 Magdalom 132
 Margita 103
 Mária 106
 Márkos 90
 Márton 123
 Mártun 123
 Máté 116, 117
 Mátyás 85
 mencent 122
 Miály 93, 118
 Mihály 93, 118
 Mikodémus 134
 Názáret 133
 Orbán 95
 Orsolya 120
 Ozsvárt 108
 Pál 75, 79, 102
 Pál-Péter 102
 Pannónia 138
 Péter 85, 107
 Petrónia 98
 Pilátos 135
 Piriscsia 138
 Piroska 76
 Priscsia 138
 püspök 135
 Simon 121
 Sülester 129
 Szaniszló 138
 szenkereszt 75, 92, 115, 117
 szent 75, 92, 115, 117, 122, 128
 [sz]en[t]estély 126
 szín(e) 108
 Tamás 128
 tizenkét apastalok vagy apostolok 104
 Úrszine 108
 Vid 100
 Vigy 100
 Zsúfia 93

*A naptárban található ünnepek
latin megfelelői*

- Abraham 119
 Adalbertus 89, 123
 Aegidius 114
 Agatha 81, 82
 Agnes Virgo 77
 Ambrosius 87
 Anna (Mater Mariae) 106
 Annuntiatio Mariae 87
 Antonius Eremitae 76
 Antonius Paduae 99
 Apollonia 83
 Assumptio Mariae 111
 Augustinus 113
 Augustus 105
 Barnabas Ap. 98
 Bartholomeus 112
 Benedictus 86
 Benedictus (Benedicti Translatio) 103
 Bernardinus 94
 Blasius 81
 Brictius 124
 Brigida 79
 Cathedra S. Petri Antiochiae 85
 Circum Cisio 75
 Clara 111
 Demetrius 121
 Dionysius 119
 Divisio apostolorum 104
 Dominicus 108
 Dorothea 82
 Elias 105
 Elisabeth 91, 124
 Emericus (Emerici Ducis Depositio) 114
 Emericus (Emerici Ducis Translatio) 122
 Epiphania 75
 Exaltatio Crucis 115, 117
 Fabianus [et Sebastianus] 77
 Franciscus (Francisci Depositio) 118
 Franciscus (Francisci Translatio) 96
 Gallus 120
 Georgius 90
 Gerardus 116, 117
 Gothardus 92
 Gregorius 86
 Helena 95
 Hieronymus 118
 Innocentes 128
 Inventio Crucis 92
 Iuliana 84
 Jacobus (Maior Ap.) 106
 Johannes (ante portam Latinam) 92
 Johannes (Apostol et Evangelista) 128
 Johannes (Johannis Baptistae Decollatio) 113
 Johannes et Paulus 101
 Johannis Baptistae Nativitas 101
 Julius 88
 Ladislaus (Ladislai Regis Depositio) 107
 Ladislaus (Ladislai Regis Elevatio) 101
 Laurentius 110, 111
 Lazarus 125
 Lucas 120
 Lucia 125
 Marcus 90
 Margaretha 103
 Maria ad nives 108
 Maria Magdalena 106
 Martinus 123
 Matheus 116, 117
 Matthias Ap. 85
 Michael(is Archangelis Apparitio) 93
 Michael(is Archangelis Dedicatio) 118
 Nativitas Christi 127
 Nativitas Mariae 115
 Omnium Sanctorum 122
 Osvaldus 108
 Paulus (Pauli Apostoli Conversio) 79
 Paulus (Pauli Apostoli Commemoratio) 102
 Paulus Eremitae 75
 Petronella 98

Petrus (Petri Apostoli ad vincula)	
107	
Petrus et Paulus	102
Philippus - Jacobus	90
Praesentatio Mariae	124
Prisca	76
Purificatio Mariae	80
Scholastica	83
Simon [et Judas]	121
Sophia	93
Stephanus	127
Stephanus (Stephani Protom. Inventio)	108
Stephanus (Stephani Regis Dextrae Inventio)	88, 96
Stephanus (Stephani Regis Elevatio)	112
Sylvester	129
Thomas	128
Thomas (Thomae Apostoli)	126
Transfiguratio Domini	108
Urbanus	95
Ursula (Undecim milium virginum)	120
Valentinus	84
Vigilia Nativitas Christi	126
Vincensius	78
Visitatio Mariae Virginae Gloriosae	103
Vitus [et Modestus]	100